

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH
ISSN: 2148-5321

Year/Yıl: 2022
Issue/Cilt:9
Volume/Sayı:4

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH
ISSN: 2148-5321

2022

Volume 9

Issue 4

Journal of Recreation and Tourism Research (JRTR), is a double-blind peer reviewed journal, aims at covering theoretical and empirical research that span the entire range of recreation and tourism. The journal publishes theoretical and empirical papers or case studies relating to management, recreation, and tourism.

Editorial Board

Editör/Dergi Sahibi

Assoc. Prof. Ercan YAVUZ (Ph.D.) / Ankara Hacı Bayram Veli University

Dil Editörleri

Assoc. Prof. Feridun Hakan ÖZKAN (Ph.D.) / Ankara Hacı Bayram Veli University/ Türkçe Dil Editörü

Asst. Prof. Yusuf Emre YEŞİLYURT (Ph.D.) / Burdur Mehmet Akif Ersoy University/ İngilizce Dil Editörü

Yayın Kurulu Üyeleri

Prof. Yüksel EKİNCİ (Ph.D.) / University of Portsmouth

Prof. Evren GÜÇER (Ph.D.) / Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Fevzi OKUMUS (Ph.D.) / University of Central Florida

Assoc. Prof. M. Murat KIZANLIKLI (Ph.D.) / Kyrgyz-Turkish Manas University

Assoc. Prof. Özgür YAYLA (Ph. D.) / Akdeniz University

Assoc. Prof. Ahmet B. ÖZTÜRK (Ph.D.) / University of Central Florida

Assoc. Prof. Melih MADANOĞLU (Ph.D.) / Florida Atlantic University

Assoc. Prof. Zélia BREDA (Ph.D.) / University of Aveiro

Asst. Prof. Hakan ÇETİNER (Ph.D.) / Ankara Hacı Bayram Veli University

Asst. Prof. Muhammet VAPUR (Ph.D.) / Istanbul Rumeli University

Artur KOZLOWSKI, (PhD) / WSB Schools of Banking

Naringul MARGEZİYEVA (Ph.D.) / Kyrgyz-Turkish Manas University

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH

ISSN: 2148-5321

REFEREES BOARD OF THE ISSUE

Belgin AYDINTAN (Ph.D.)	Ankara Hacı Bayram Veli University
Ercan KARAÇAR (Ph.D.)	Sinop University
Gülseren YURCU (Ph.D.)	Akdeniz University
Hakan KOÇ (Ph.D.)	Ankara Hacı Bayram Veli University
Meltem ALTINAY ÖZDEMİR (Ph.D.)	Mugla Sırkı Koçman University
Mikail KARA (Ph.D.)	Çankırı Karatekin University
Özgür YAYLA (Ph.D.)	Akdeniz University
Özlem ALTUNÖZ (Ph.D.)	Ankara Hacı Bayram Veli University
Sara DEMİR ALP (Ph.D.)	Bursa Technical University
Selda AL ŞENSOY (Ph.D.)	Recep Tayyip Erdogan University
Sima POUYA (Ph.D.)	Inonu University
Sultan YAVUZ EROĞLU (Ph.D.)	Muş Alparslan University
Yusuf ER (Ph.D.)	Karamanoğlu Mehmetbey University

CONTENTS

Mert ÜNAL & Cüneyt TOKMAK	1-21
KÜLTÜREL DUYARLILIĞIN TURİZMİN GELİŞİMİNİ DESTEKLEME TUTUMU ÜZERİNE ETKİSİ: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ	
<i>THE EFFECT OF CULTURAL SENSITIVITY ON THE ATTITUDE TO SUPPORT TOURISM DEVELOPMENT</i>	
Kamil Gökhan NEBİOĞLU & Muharrem TUNA	22-60
TOKSİK LİDERLİĞİN İŞ PERFORMANSI VE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME ÜZERİNE ETKİSİ	
<i>THE EFFECT OF TOXIC LEADERSHIP ON WORK PERFORMANCE AND ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION</i>	
Buket ÖZDEMİR IŞIK & Aleyna BİNAY	61-84
TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE GÜMÜŞHANE KROM VADİSİ VE ÇEVRESİNİN KÜLTÜREL TURİZM OLANAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	
<i>THE EVALUATION OF THE GUMUSHANE KROM VALLEY AND ITS SURROUNDINGS IN THE HISTORICAL PROCESS IN TERM OF CULTURAL TOURISM OPPORTUNITIES</i>	
Mustafa Can KOÇ	86-97
REKREASYONEL SPOR İYİ OLUŞ ÖLÇEĞİ (RSİOÖ) TÜRKÇE VERSİYONU: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	
<i>DETERMINATION OF MOTIVATION, SATISFACTION AND TENDENCY TO REVISIT OF FESTIVAL PARTICIPANTS: EXAMPLE OF INTERNATIONAL FETHİYE ÖLÜDENİZ AIR GAMES FESTIVAL</i>	
Damla ERDEM & Ali YAYLI	98-113
REKREASYON BAĞLAMINDA CSIKSZENTMIHALYI'NİN AKIŞ TEORİSİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ	
<i>A THEORETICAL OVERVIEW OF CSIKSZENTMIHALYI'S FLOW THEORY IN THE CONTEXT OF RECREATION</i>	

KÜLTÜREL DUYARLILIĞIN TURİZMİN GELİŞİMİNİ DESTEKLEME TUTUMU ÜZERİNE ETKİSİ: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

THE EFFECT OF CULTURAL SENSITIVITY ON THE ATTITUDE TO SUPPORT TOURISM DEVELOPMENT

Mert ÜNAL^a Cüneyt TOKMAK^b

Özet

Araştırmanın amacı yerel halkın kültürel duyarlılığın turizmin gelişimini destekleme tutumu üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Aynı zamanda yerel halkın kültürel duyarlılığını ölçerek onların farklı kültürlerle olan bakış açısını anlamak ve turizmin gelişimini destekleme düzeylerini belirlemek hedeflenmiştir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma problemini açıklığa kavuşturmak için veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Verilerin analizinde; aritmetik ortalama, regresyon analizi, t testi ve varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmada, yerel halkın kültürel duyarlılığı ve turizmin gelişimini destekleme tutumunun yüksek düzeyde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, yerel halkın kültürel duyarlılığının turizmin gelişimini destekleme tutumu üzerinde düşük düzeyde anlamlı bir etkisi bulunmuştur. Yerel halkın kültürel duyarlılıkları ile eğitim düzeylerinin ve turizmin gelişimini destekleme tutumları ile yaş, cinsiyet, medeni durum ve çalışma durumlarının arasında farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Halk, Kültürel Duyarlılık, Turizmin Gelişimini Destekleme Tutumu

Abstract

The aim of the research is to reveal the effect of cultural sensitivity of the local people on the attitude of supporting the development of tourism. At the same time, by measuring the cultural sensitivity of the local people, it aimed to reveal their perspectives on different cultures and to determine the level of support for the development of tourism. The research adopted the correlational survey model, one of the quantitative research methods. In order to answer the research problem, the data were collected through a questionnaire. Arithmetic mean, regression analysis, t test and analysis of variance were used in the analysis of data. The research has found that the cultural sensitivity of the local people and their attitude to support the development of tourism are at a high level. The research revealed that the cultural sensitivity of the local people has a low-level significant effect on the attitude of supporting tourism development. It was determined that there are differences between the cultural sensitivities of the local people, their education levels and their attitudes to support the development of tourism, and their age, gender, marital status and working status.

Keywords: Local People, Cultural Sensitivity, Attitude to Support of Tourism Development

Makele Geliş Tarihi: 03.10.2022 Makale Kabul Tarihi: 16.12.2022

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Mert Ünal (unalmert021@gmail.com)

^a Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir/Türkiye (unalmert021@gmail.com), ORCID:

0000-0003-0138-968X

^b Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Eskişehir/Türkiye (ctokmak@ogu.edu.tr) ORCID: 0000-0003-1377-3531

*Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

DOI: 10.5281/zenodo.7494844

1. Giriş

Toplumları farklılaştıran en önemli özelliklerden birisi kültürdür. Kültürel ortaklık ya da kültürel farklılık, toplumlar arası ilişkilerde ön plana çıkan odak noktalarındandır. Özellikle farklılıkların belirginleştiği toplumsal ilişkilerde problemler artabilmektedir. Bundan dolayı kültürel duyarlılık kavramı bu problemlerin en az seviyeye inmesinde yararlanılabilecek önemli karşılaştırma araçlarından birisidir.

Kültürel duyarlılığın öneminin bilinmesine rağmen, bu konuyla ilgili çalışmaların ifadesi noktasında nadir olduğu görülmektedir (Uşak, 2021). Turizm yapısı itibariyle yerel halk-turist etkileşiminin yoğun olduğu bir sektördür (Ap, 1992). Aynı zamanda turizm faaliyetine katılan turistler bölgede yaşayan toplumun bilgi, kültür ve deneyim gibi özelliklerini de merak edebilmektedir (Hofstede & Hofstede, 2005). Yerel halkın kendini kolaylıkla ifade etmesi için farklı kültürlerle karşı duyarlı olması gerekmektedir (Kartari, 2016). Farklı kültürlerdeki bireylerin kendilerine özgü inanç, düşünüş, değer ve tutum gibi davranışları vardır (Tezcan, 2015). Kültürel duyarlılığı olan bireyler diğer bireylere karşı empati, olumlu duygular besleme, önyargısız olma ve saygı gösterme gibi yaklaşımlar göstermektedir. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi kültürün değişim süreçlerini doğurabilmektedir (Kartari, 2016). Bu durum farklı kültürler içerisinde bulunan turistlerle etkileşime geçen yerel halkı olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir (Ap, 1992).

İki farklı kültürün iletişimi bazı durumlarda deneyimlerini paylaşmasına ve kişilerin kendilerini geliştirmelerine olanak sağlarken; diğer durumlarda kültürlerdeki farklılıkların çatışmalara sebebiyet vermesine ve olumsuz sonuçlar doğmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda yerel halkın farklı kültürden insanları gözlemlemesi ve iletişime geçmesi, diğer kültürün bazı özelliklerinin kendisinde bulunmadığı farkındalığını oluşturabilmektedir (Avcıkurt, 2020). Kültürlerarası iletişim, farklı kültürlerin bir araya gelerek etkileşimleri sonucunda kurduğu iletişimi ifade eder. Bu etkileşim ortamlarında bireyler iletişimleri sonucunda doğrudan kendilerini ve dolaylı olarak çevrelerini etkileyebilmektedir (Chen & Stroasta, 1996). Bireyler etkileşimde bulunurken farklı kültürlerle karşı tutum sergilemekte ve diğer kültürü tanımak için duyarlı olmaya çalışmaktadır. Bu davranış yerel halkın sağlıklı bir iletişim kurmasına da yardımcı olmaktadır (Avcıkurt, 2020).

Farklı kültürlerle etkileşimi olumlu düzeyde olan yerel halk, turizm faaliyetleri

konusunda daha duyarlı olabilmekte ve turizmle ilgili olumlu duygular geliştirebilmektedir. Yerel halkın turizm faaliyetlerini desteklemesi farkındalık oluşturabilecekken, olumsuz tavır sergilediği durumlar da bulunabilmektedir (Boğan & Sarıışık, 2016; Ünal, 2020). Turizm faaliyetlerinin sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri olumsuz algılandığında, yerel halkın turizm faaliyetlerin karşı olumsuz tavırlar sergilemesi kuvvetle muhtemeldir. Turizm faaliyetleri; yerel halkın ekonomik anlamda refahının artması, altyapı hizmetlerinin gelişmesi ve farklı kültürleri tanınması gibi olumlu etkileriyle örneklendirilebilir (Mesci & Dönmez, 2016). Taşıma kapasitesinin maksimum seviyeyi aşması, doğal çevrenin bozulması ve turistik bölgenin gelişmesiyle birlikte yerel halkın yaşam koşullarının zorlaşması gibi olumsuz etkiler de görülmektedir (Boğan & Sarıışık, 2016). Bu noktadan hareketle ‘‘yerel halkın yaşam koşullarının iyi olması ve turistlerle olumlu etkileşimler içinde bulunması, turistlerin üzerinde iyi izlenimler oluşmasına yardımcı olmaktadır’’ (Aktaş, 2019). Turizm faaliyetlerinin uluslararası niteliğinin olması ve turizmin olumlu etkilerinin bulunması kültürel duyarlılığın önemini ortaya koymaktadır (Avcıkurt, 2020). Yerel halkla turistler arasındaki ilişkiyi güçlendirmek, bölgedeki turizm faaliyetlerini geliştirmek adına önemli bir rehber niteliğindedir (Tosun, 2002). Yerel halkın mevcut turizm faaliyet alanının kültürünü yansıtmaya ve tanıtımına beraber bulunduğu bölgenin reklamını yapması, turistler açısından olumlu imaj oluşmasına fayda sağlamaktadır (Akova, 2006). Yerel halkın turistlere karşı tutum ve davranış düzeylerinin belirlenmesi konunun anlaşılması bakımından önemlidir (Avcıkurt, 2020). Bu tutumları anlamaya yardımcı olacak önemli değişkenlerden bir tanesi de yerel halkın kültürel duyarlılık düzeyidir.

Turistik alanlarda yaşayan yerel halk farklı kültürlerden etkilenen bir yapıya sahiptir. Eskişehir farklı kültürlerden turist kabul eden turizm potansiyeli yüksek bir bölgedir. Ziyaretçilerin çok farklı bölgelerden geliyor olması, yerel halkın kültürlerarası etkileşimini arttırmaktadır. Diğer taraftan turizm deneyimi edinen yerel halk, farklı kültürlerle etkileşimi sonucunda turizmin gelişimini desteklemekte veya desteklememektedir. Tüm bu nedenler doğrultusunda bu araştırmanın ana problemini ‘‘Yerel halkın kültürlerarası duyarlılığının turizmin gelişimini destekleme tutumu üzerinde etkisi ne düzeydedir?’’ sorusu oluşturmaktadır. Bu probleme dayalı olarak Eskişehir halkının kültürel duyarlılığı, turizmin gelişimini destekleme tutumu ölçülmeye çalışılmıştır. Ayrıca kültürel duyarlılık ve turizmin gelişimini destekleme tutumu

değişkenlerinin cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma durumu, eğitim düzeyi ve ikamet süresi bakımından farklılık gösterip göstermediği sorularına açıklık getirmeye gayret gösterilmiştir.

1.1. Kültürel Duyarlılık

Kültür toplumların, yaşayış, sanat ve düşünüş gibi birçok özelliğini bizlere yansıtan ve bu özelliklerin oluşmasına katkı sağlayan maddi ve manevi izlerin tümüdür (Diker & Deniz, 2017). Kültürel duyarlılık ise farklı kültürlere olan bireysel hassasiyete vurgu yapan bir kavramdır. Kültürlerarası duyarlılık diye de adlandırılabilir. Bu çalışmada ifade kolaylığı nedeni ile kültürlerarası duyarlılık kavramı yerine kültürel duyarlılık kavramı tercih edilmiştir.

Toplumlar birbirini ve kültürlerini tanımadıkları ve iletişime geçemedikleri sürece korku ve düşmanlık yaşayabilirler (Tokmak, 2015). Kültürel duyarlılığın var olabilmesi için farklı kültürlerin bir araya gelmesini sağlayacak olayların olması ve farklı kültürlerin iletişime geçebilmesi gerekmektedir. Bu sayede korku ve düşmanlıklar azalabilir. Kültürlerarası iletişim sözlü, sözsüz ve yazılı iletişim teknikleri aracılığıyla farklı kültürlerin birbirleriyle girdiği etkileşim sürecini içermektedir (Kara & Tunçbilek, 2018). Kültürlerarası iletişimde bireylerin verimli etkileşim sağlaması için yeterli olması beklenmektedir. İletişim yeterliliği, iletişim sürecindeki katılımcıların birbirlerine karşı etkileşimin amacına ulaşmak için mevcut durumlar kapsamında en doğru davranış biçimini seçme eğilimidir (Wiemann, 1997'den akt. Kartari ,2016). Bireyin farklı kültürlere karşı diğer kültürü anlama, uygun iletişim yöntemlerini kullanma ve çevre koşullarını gözetme yoluyla (Chairsraeko & Speece, 2004; Thyne, Lawson & Todd, 2006) iletişim yeterliliği geliştirilebilir. İletişimi yeterliliği yüksek olan bireylerin farklı kültürlerdeki bireylerle etkileşimlerinde daha az yanlış anlaşıldığı ve kolay iletişim kurduğu görülmektedir (Monthienvichienchai, Bhibulmhanuwat, Kasemusk & Speece, 2002; İlbuğa, 2010). Kültürlerarası iletişim yeterliliği ise farklı bir kültüre karşı, tarafları anlayarak etkili ve uygun iletişim kurmayı ifade etmektedir (Chen & Stroasta, 1996).

Kültürlerarası iletişim yeterliliğinin duygusal süreci olarak bilinen kültürlerarası duyarlılık kavramı, farklı kültürlere karşı bireyin olumlu duygular besleme, kültürlerini anlama ve saygı davranışlarını içermektedir. Kültürlerarası duyarlılığın bilişsel ve davranışsal süreçle yakından bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Kültürel bakımdan farklı bireylerle iletişim sırasında olumlu duygular geliştirmek etkileşimi kolaylaştırmaktadır

(Chen & Stroasta, 1998). Kültürel duyarlılık etkileşim öncesi, sırasında veya sonrasında farklı kültüre karşı olumlu duygular barındırmayı ve planlamayı içselleştirir (Kartari, 2016). Kültürel duyarlılığı olan bireyler, farklı kültürlerdeki bireylere ve farklılıklara karşı duyarlı olarak olumlu duygular geliştirmektedir. Kültürel duyarlılık, kişileri en uygun davranışı gösterme eğilimine teşvik etmekte ve kişiler üzerinde olumlu duygular oluşmasına katkı sağlamaktadır. (Chen & Stratosta, 1998).

Kültürel duyarlılık farklı toplumlardaki kişilerin diğer toplumlardaki kişilerce deneyimlerinin anlaşılır olması ve farklılıklara duyarlı olmasına vurgu yapmaktadır (Özdemir, 2019). Aynı zamanda kişilerin diğer kültürlerle iletişim kurma sürecinde olumlu kanı oluşturmaları ve kültürlerin farklılıklarına saygı duymaları gerekliliğini ifade etmektedir (Eğinli, 2011). Kültürel duyarlılık kavramı; öz-saygı, önyargısız olma, açık fikirlilik ve sosyal rahatlık unsurlarını barındırmaktadır (Chen & Stroasta, 1998). Dolayısıyla kültürel duyarlılık sahibi olan bireyin açık fikirliliği, özsaygısı, önyargısız davranışı, sosyal rahatlığı ve empati yeteneğinin gelişmiş olması gerekmektedir (Kartari, 2016). Kültürel duyarlılığı olan bireyler kendini değerlendirmekte, diğer bireylere karşı olumlu düşünceler geliştirmekte ve etkili iletişim kanalları kurmak için çalışmaktadır (Chen & Stroasta 1998).

Kültürel duyarlılık, bireylerin farklılıklarını gözlemleyerek özelliklerini ayırt etmek olarak tanımlanmaktadır (Hammer, Bennet & Wiseman, 2003). Kültürlerarası duyarlı davranış sergileyen bireyler, buldukları ortamlarda daha fazla kabul görmekte ve kendini kolaylıkla ifade edebilmektedir (Üstün, 2011). Dolayısıyla bu bireyler farklı kültürlerle iletişiminde diğer kültürün görüş ve fikirlerini anlamayı, değerlendirmeyi ve bu doğrultuda etkileşimi sürdürmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda etkileşimlerinde yargılayıcı yaklaşımdan ziyade diğer bireyin farklı yaklaşımından hoşnut olup, öğrenim sağlamaya çalışmaktadır (Kartari, 2016).

1.2. Turizmin Gelişimini Destekleme Tutumu

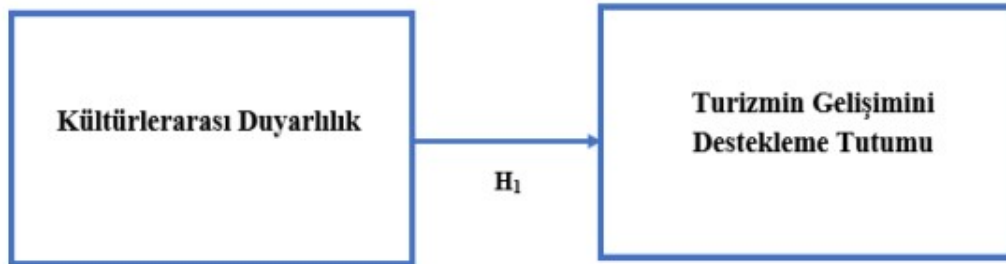
Bölgelerdeki turizm faaliyetlerinin gelişmesine en çok katkı sağlayan paydaşın yerel halk olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü yerel halk bölgenin kültürünü yansıtmakta, turistik ürünlerini korumakta ve bölgenin kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Bu husus yerel halkın turizmden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmesi ve etkilemesi ile ilgilidir. Turizm hareketleri ile ortaya çıkan olumlu ve olumsuz etkileri ekonomik, sosyal, çevresel ve fiziksel olarak sınıflanabilmek mümkündür (Brunt & Courtney, 1999; Türker

& Türker, 2014). Turizm ortaya çıkardığı bu etkilerin yerel halk tarafından algılanış biçimi, onların turizme olan desteğini biçimlendirmektedir. Yerel halk turizmin gelişimini destekleyebilmekte veya aksine turizm paydaşlarına karşı düşmanca bir tavır sergileyebilmektedir (Boğan & Sarıışık, 2016). Bu durum yerel halkın turizm paydaşları ile etkin ve planlı çalışması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Akova, 2006). Birçok farklı araştırmacı turizmin gelişimi ile ilgili araştırmalar yapmıştır (Gürsoy & Rutherford, 2004). Bu araştırmalar, turizmin gelişiminin olumlu veya olumsuz yönlerini incelemiştir (Avcıkurt, 2020). Aynı zamanda bu araştırmalar turizmin gelişiminin toplumsal, çevresel ve ekonomik etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Turizmin başarılı şekilde gelişim sağlaması için yerel halk önemli bir etkidir (Easterling, 2005). Dolayısıyla yerel halkın bilinç düzeyi, turizme ve turiste karşı farkındalığı büyük önem taşımaktadır (Saufi, O'Brien & Wilkins, 2004).

2. Yöntem

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmış (Kothari, 2004) ve veriler anket aracılığı ile toplanmıştır. Anket çalışması, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 13.07.2021 tarihinde gerekli izin alınarak yürütülmüştür. Araştırmada kültürlerarası duyarlılık bağımsız değişken ve turizmin gelişimini destekleme tutumu bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Araştırmanın ana ve alt amaçları bulunmaktadır. Araştırmada, ana amaç olarak kültürlerarası duyarlılık ve turizmin gelişimini destekleme tutumu boyutlarının ilişkisi, alt amaçlar olarak da katılımcıların demografik özellikleri incelenmiştir. Buna göre ana hipotez yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları ve turizmin gelişimini destekleme tutumu ve araştırma hipotezleri alt hipotezler olarak demografik özellikler oluşturulmuştur.

H₁: Kültürlerarası duyarlılığın turizmin gelişimini destekleme tutumu üzerinde etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H₂: Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

H_{2a}: Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H_{2b}: Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları medeni durumuna göre farklılık göstermektedir.

H_{2c}: Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları çalışma durumuna göre farklılık göstermektedir.

H_{2d}: Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H_{2e}: Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları yaşa göre farklılık göstermektedir.

H_{2f}: Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları ikamet süresine göre farklılık göstermektedir.

H₃: Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

H_{3a}: Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H_{3b}: Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu medeni durumuna göre farklılık göstermektedir.

H_{3c}: Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu çalışma durumuna göre farklılık göstermektedir.

H_{3d}: Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H_{3e}: Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu yaşa göre farklılık göstermektedir.

H_{3f}: Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu ikamet süresine göre farklılık göstermektedir.

Araştırmanın evrenini Eskişehir ilinde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Eskişehir'in nüfusu 898.368'dir (<https://www.nufusu.com>, 2022). Örneklem sayısını belirleme yöntemlerinde belirtilen ve 100.000-1.000.000 sayılarında da kullanılan 384 katılımcı miktarı, evreni temsil etmesi bakımından uygun bulunmuştur (Lorcu, 2020). Araştırma, 13 Temmuz 2021 ile 13 Mayıs 2022 arasında Eskişehir'de yaşayan 390 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiştir.

Araştırmada anket formu içerisinde demografik ve kişisel özellikler olmak üzere 7 soru bulunmaktadır. Aynı zamanda, Chen & Stroasta (2000) tarafından geliştirilen ve Üstün (2011) tarafından 5 boyutlu ve 24 soru ifadeli olarak Türkçe'ye çevrilen kültürlerarası duyarlılık ölçeği ve Látková & Vogt (2012) tarafından geliştirilen ve Buzlukçu (2020) tarafından 6 ifade şeklinde uyarlanan turizmin gelişimini destekleme tutumu ölçeği bulunmaktadır. Bu ölçeklerdeki ifadelerin derecelendirmesinde, beşli Likert tipi derecelendirme tercih edilmiştir. Bu derecelendirme, 1. Katılmıyorum, 2. Az Katılıyorum 3. Orta Derecede Katılıyorum 4. Çok Katılıyorum, 5. Tamamen Katılıyorum şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Kültürlerarası duyarlılık ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı .859 ve turizmin gelişimini destekleme tutumunun Cronbach's Alpha katsayısı .889 olarak hesaplanmıştır. Cronbach's Alpha değerlerinin $.81 \leq a \leq 1$ arası olması ölçeğinin yüksek güvenilirliğinin olduğunu göstermektedir (Kozak, 2018). Araştırmada faktör analizi uygulanmış ve ölçeğin alt boyutlarının tutarlı bir şekilde dağılmadığı görülmüştür. Üstün (2011) yayınladığı çalışmada faktör analizi uygulamış ve ölçeğin alt boyutlarının benzer şekilde tutarlı dağılmadığını ifade etmiştir. Ölçeğin alt boyutları itibarı ile kıyaslama yapılmadığından Çam'ın (2021) yaptığı gibi ölçek tek faktörlü olarak ele alınmıştır. Araştırmada, 2 faktör temel alınarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve analiz sonucunda Kaiser Meyer Olkin değeri .869 çıkmıştır. Sonrasında verilerin normallik dağılımını incelemek için Kolmogorov- Smirnov testi uygulanmıştır. Bu testin sonucunda kültürlerarası duyarlılık ve turizmin gelişimini destekleme tutumu ölçeklerinin Skewness ve Kurtosis değerleri incelenmiştir. Bu incelemeye göre; her iki değer $\pm 1,500$ aralığında olması nedeni ile parametrik testler için uygun olduğu (Tabachnick & Fidell, 2013) kanaatine varılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın bulgularında yerel halkın demografik özelliklerine ve hipotez testlerine yer verilmiştir. Elde edilen veriler; tanımlayıcı istatistikler, regresyon, t-testi, ve tek yönlü varyans analizleri ile analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan yerel halkın demografik özelliklerine göre bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde
	İlk Öğretim	19	4,9

Eğitim	Lise	118	30,3
	Ön Lisans	47	12,1
	Lisans	163	41,8
	Lisansüstü	43	11,0
Cinsiyet	Kadın	204	52,3
	Erkek	186	47,7
Medeni Durum	Bekar	293	75,1
	Evli	97	24,9
Yaş	18-25	166	42,6
	26-35	116	29,7
	36-45	48	12,3
	46-55	30	7,7
	56 ve üstü	30	7,7
İkamet Süresi	1 yıldan az	41	10,5
	1-3 yıl	50	12,8
	4-7 yıl	59	15,1
	8-11 yıl	39	10,0
	12 yıl ve üstü	201	51,5
Çalışma Durumu	Turizm Sektörü	36	9,2
	Turizm Sektörü Dışı	354	90,8
	Toplam	390	100,0

Tablo 1'e göre lise ve lisans derecesinde eğitime sahip olanların yüksek oranda olduğu görülmektedir (%72,1). Yerel halkın cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde, 204'ü (%52,3) kadın ve 186'sı (%47,7) erkeklerden oluşmaktadır. Ayrıca medeni durumu ise 97'si (%24,9) evli ve 293'ü (%75,1) bekâr olan bireyler olduğu tespit edilmiştir. Yerel halkın 166'sı (%42,6) 18-25, 116'sı (%29,7) 26-35, 48'i (%12,3) 36- 45 ,30'u (%7,7) 46-55, 30'u (%7,7) 56 ve üstü yaş aralıklarında bireyler olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. 12 yıl ve üstü yaşayan yerel halkın daha fazla ankete katılım sağladığı görülmektedir (%51,5). Ayrıca katılımcıların çoğunluğunu turizm sektörü dışında çalışanlar oluşturmaktadır (%90,8).

Tablo 2. Kültürlerarası Duyarlılığa İlişkin İstatistikler

İfadeler	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
1.Farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurmaktan zevk	4,4026	,93737

alırım.		
*2.Bence, diğer kültürlerin insanları dar görüşlüdür.	4,3051	1,05466
3. Farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurma konusunda kendimden oldukça eminim.	3,7846	1,11994
*4. Farklı kültürlerden insanların önünde konuşmak bana çok zor gelir.	3,8128	1,20340
5.Farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurarken söze nasıl başlayacağımı daima bilirim.	3,5256	1,16200
6. Farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurarken istediğim kadar sosyal olabilirim.	3,7179	1,13484
*7.Farklı kültürlerden insanlarla vakit geçirmekten hoşlanmıyorum.	3,9282	1,37176
8.Farklı kültürlerden insanların değerlerine saygı duyarım.	4,4974	,85067
*9.Farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurarken çabuk gerilirim.	4,0179	1,08374
10.Farklı kültürlerden insanlarla iletişim içindeyken kendime güvenirim.	3,9385	1,02979
11.Kültürleri farklı akranlarım hakkında bir izlenim oluşturmadan önce bekleme eğiliminde olurum.	3,6615	1,12156
*12. Farklı kültürlerden insanlarla birlikteyken sık sık cesaretim kırılır.	4,2359	1,02450
13.Farklı kültürlerden insanlara karşı açık görüşlüyümdür.	4,2538	,97246
14.Farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurarken çok iyi gözlem yaparım.	4,1846	,91924
*15.Farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurarken sıklıkla kendimi işe yaramaz hissedirim.	4,4559	1,00237
16.Farklı kültürlerden insanların davranış biçimlerine saygı duyarım.	4,4051	,91543
17.Farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurarken mümkün olduğu kadar çok bilgi edinmeye çalışırım.	4,3872	,89634
*18. Farklı kültürlerden insanların fikirlerini kabul etmem.	4,4487	,98638
19. Etkileşimimiz sırasında akranımın, ifade etmek istediği konuya duyarlıyım.	4,1872	,98489
*20.Bence, benim kültürüm diğer kültürlerden daha iyidir.	3,3256	1,38077
21.Etkileşimimiz sırasında kültürel olarak farklı akranıma sık sık olumlu tepkiler veririm.	3,8154	1,00731
*22.Kültürel olarak farklı insanlarla uğraşmak zorunda kalacağım durumlardan kaçınırım.	3,9205	1,23211
23.Kültürel olarak farklı akranıma, sözlerimle ve hareketlerimle	3,9692	1,04848

onu anladığımı veya anlamadığımı sık sık belli ederim.		
24.Kültürel olarak farklı olduğum akranımla aramdaki farklılıklardan zevk alırım.	4,0256	1,05351

*Bu ifadeler ters kodlanmıştır.

Tablo 2’de Kültürel duyarlılıkla ilgili ifadelerin ortalamaları ve standart sapma sonuçları verilmiştir. Bu kapsamda anketin kültürlerarası duyarlılık ifadelerinin ortalamasının 4,0518 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, yerel halkın yüksek düzeyde kültürel duyarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda yerel halkın ‘‘farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurmaktan zevk alırım (4,4026), farklı kültürlerden insanların değerlerine saygı duyarım (4,4974) ve farklı kültürlerden insanların davranış biçimlerine saygı duyarım (4,4051)’’ şeklinde ortaya konan ifadelere yüksek düzeyde katıldıkları görülmüştür. Ters kodlanan ifadelerden ise ‘‘farklı kültürlerden insanların fikirlerini kabul etmem (4,4559) ve farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurarken sıklıkla kendimi işe yaramaz hissederim (4,4487)’’ ifadelerine katılım düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Bu durum yerel halkın farklı kültürden bireylerle etkileşimden memnuniyet duyduğunu ve diğer kültüre karşı anlayışlı davranışlar sergilediğini göstermektedir. Ancak yerel halkın ‘‘farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurarken söze nasıl başlayacağımı daima bilirim (3,5526), kültürleri farklı akranlarım hakkında bir izlenim oluşturmadan önce bekleme eğiliminde olurum (3,6615) ve farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurarken istediğim kadar sosyal olabilirim (3,7179)’’ ifadelerinin ortalamasının diğer ifadelerin ortalamasından düşük olduğu görülmektedir. Bu durum yerel halkın anlama, değerlendirme ve kendini ifade etme eğiliminin daha az yeterli olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Turizmin Gelişimini Destekleme Tutumu Ölçeğine İlişkin İstatistikler

İfadeler	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
25. Eskişehir'in kalkınmasında turizm önemli bir kaynak olabilir.	4,4846	,87144
26. Eskişehir'e daha fazla turist çekmeye çalışmalıyız.	4,5464	,89379
27. Eskişehir'deki turizm yatırımları artarak devam etmelidir.	4,5590	,77914

28. Eskişehir’de turizmin daha fazla gelişmesi için çaba sarf edilmelidir.	4,5590	,77914
29. Eskişehir'deki turizm gelişimini destekliyorum.	4,6795	,66676
30. Turizm, toplumumuzun önemli bir parçası olmaya devam etmelidir.	4,7077	,67773

Turizmin gelişimini destekleme tutumu ifadelerinin 4.5893 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumunun çok yüksek düzeyde desteklediğini göstermektedir. Aynı zamanda yerel halkın “Eskişehir'deki turizm gelişimini destekliyorum. (4.6795) ve turizm, toplumumuzun önemli bir parçası olmaya devam etmelidir (4.7077)” tutumlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum yerel halkın turizmin gelişimini desteklediğini ve turizmi hayatlarının önemli bir parçası olarak gördüklerini gösterebilmektedir.

Tablo 4. Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Sapma	R	R ²	t	P
Constant	3,096	,246	,293	0,086	12,601	,000
Kültürlerarası Duyarlılık	,363	,060			6,040	,000

Yerel halkın kültürlerarası duyarlılığının turizmin gelişimini destekleme tutumu üzerinde etkisi olup olmadığını belirlemek için Regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 4’e göre [R=,293, R²=0,086, <0,05] değerleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda kültürlerarası duyarlılığın turizmin gelişimini destekleme tutumu üzerinde düşük düzeyde olumlu bir etkisi bulunmuştur. Dolayısıyla H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3. Kültürlerarası Duyarlılığın Demografik Özelliklere Göre Farklılık Testleri

Demografik Özellikler	Gruplar	\bar{x}	s.s	F/t	P
Eğitim	İlk Öğretim	3,8124	,82253	3,659	,006
	Lise	3,9403	,52152		
	Ön Lisans	4,1175	,59971		
	Lisans	4,1190	,43993		
	Lisansüstü	4,1375	,44551		
Cinsiyet	Kadın	4,0752	.45987	,935	,355
	Erkek	4,0262	.57365		
Medeni Durum	Bekar	4,0764	.51367	1,635	,103
	Evli	3,9776	.52325		
Yaş	18-25	4,0825	,48426	,390	,816
	26-35	4,0356	,53853		

	36-45	4,0245	,54118		
	46-55	4,0681	,55535		
	56 ve üstü	3,9725	,55297		
İkamet Süresi	1 yıldan az	4,1262	,08148	,446	,716
	1-3 yıl	4,0661	,05731		
	4-7 yıl	4,0737	,06421		
	8-11 yıl	4,0836	,08998		
	12 yıl ve üstü	4,0205	,03815		
Çalışma Durumu	Turizm Sektörü	3,9432	.10318	-1,324	,186
	Turizm Sektörü Dışı	4,0629	.02686		

*0,05 düzeyinde anlamlı farklılık

Yerel halkın kültürel duyarlılıklarının demografik özelliklere göre farklılık olup olmadığı araştırılmış, yalnızca eğitim bazında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle yerel halkın eğitim düzeyi yükseldikçe kültürlerarası duyarlılıkları da arttığı görülmektedir.

Tablo 4. Turizmin Gelişimini Destekleme Tutumunun Demografik Özelliklere Göre Farklılık Testleri

Demografik Özellikler	Gruplar	\bar{x}	s.s	F/t	P
Eğitim	İlk Öğretim	4,3860	,82972	2,214	,067
	Lise	4,4477	,67751		
	Ön Lisans	4,6525	,62923		
	Lisans	4,6229	,59260		
	Lisansüstü	4,6512	,59741		
Cinsiyet	Kadın	4,6479	,03840	2,566	,011
	Erkek	4,4803	,05281		
Medeni Durum	Bekar	4,5279	,03750	-2,184	,030
	Evli	4,6890	,06354		
Yaş	18-25	4,4649	,66813	2,412	,049
	26-35	4,6006	,63241		
	36-45	4,6806	,50392		
	46-55	4,6222	,58711		
	56 ve üstü	4,7778	,70212		
İkamet Süresi	1 yıldan az	4,5000	,60093	,432	,786
	1-3 yıl	4,5333	,59571		
	4-7 yıl	4,5113	,65131		
	8-11 yıl	4,5812	,68063		

	12 yıl ve üstü	4,6045	,65203		
Çalışma Durumu	Turizm Sektörü	4,7290	,07546	2,106	,040
	Turizm Sektörü Dışı	4,5518	,03483		

*0,05 düzeyinde anlamlı farklılık

Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu ile demografik özellikleri arasındaki farklılıkların incelendiği kıyaslamalara göre, yerel halkın eğitim ve ikamet süresinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ancak yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu ile medeni durum, cinsiyet, yaş ve çalışma durumunda anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Turizmin ekonomik etkilerinin yanı sıra toplumsal ve çevresel etkileri de vardır. Turizm araştırmalarında genel olarak ekonomik etkilerinden bahsedilmesine rağmen bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerekmektedir. İletişime dayalı bir sektör olması sebebiyle turizmin toplumsal etkileri oldukça önem taşımaktadır. Turizmin olumlu veya olumsuz toplumsal etkilerinden en çok yerel halk etkilenmektedir. Bu nedenle bu etkilerden alınan faydayı artırarak olumsuz etkileri en aza indirmek gerekmektedir.

Yerel halk ile turist arasındaki iletişimin turizm faaliyetleri bağlamında olumlu veya olumsuz etkileri vardır. Yerel halkın turistlerle olumlu iletişimleri turizm endüstrisini, gelişmesini olumlu yönde değiştirebilmektedir. Bu durum yerel halkın kültürlerarası iletişim ve duyarlılık özelliklerine göre, turizmi geliştirici etkiler yaratabilmektedir. Dolayısıyla yerel halkla turistler arasındaki ilişkiyi güçlendirmek, bölgedeki turizm faaliyetlerini geliştirmek adına önemli bir rehber niteliğindedir.

Tablo 5. Araştırma Hipotezleri ve Sonuçları

No	Hipotez	Sonuç
H₁	Kültürlerarası duyarlılığın turizmin gelişimini destekleme tutumu üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H₂	Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.	Kısmen Desteklendi
H_{2a}	Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H_{2b}	Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları medeni durumuna göre	Desteklenmedi

	farklılık göstermektedir.	
H_{2c}	Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları çalışma durumuna göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H_{2d}	Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.	Desteklendi
H_{2e}	Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları yaşa göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H_{2f}	Yerel halkın kültürlerarası duyarlılıkları ikamet süresine göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H₃	Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.	Kısmen Desteklendi
H_{3a}	Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu cinsiyete göre farklılık göstermektedir.	Desteklendi
H_{3b}	Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu medeni durumuna göre farklılık göstermektedir.	Desteklendi
H_{3c}	Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu çalışma durumuna göre farklılık göstermektedir.	Desteklendi
H_{3d}	Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H_{3e}	Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu yaşa göre farklılık göstermektedir.	Desteklendi
H_{3f}	Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu ikamet süresine göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi

4.Sonuç ve Öneriler

Turizm farklı kültürlerden bireyleri bir araya getiren ekonomik, çevresel ve toplumsal etkileri bulunan bir sektördür. Turizmin ekonomik etkileri toplumsal ve çevresel etkilerinden daha fazla araştırılmaktadır. Bunun nedeni bir toplumun turizme ilgi göstermesinde en önemli unsurun ekonomi olmasıdır. Ancak turizm sadece ekonomik etkileri olan bir süreç değil, toplumsal, fiziksel ve çevresel etkileri de bulunan bir yapıya sahiptir. Bölgede yaşayan yerel halk turizmin ekonomik, toplumsal ve çevresel etkilerinden olumlu veya olumsuz anlamda etkilenmektedir. Bu etkiler yerel halkın

turizmin gelişimi ile ilgili tutumlarının oluşmasına sebep olmaktadır. Kültürlerarası iletişimde yerel halkın; değerleri, normları düşünceleri, rolleri, toplumsal senaryoları, gelenek ve görenekleri değişkenlik gösterebilmektedir. Ayrıca yerel halkın farklı kültürlerle karşılaşması ön yargı, kalıp yargı ve belirsizlik ortamı yaratabilmektedir. Bu durumsa yerel halk-turist etkileşimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Yerel halkın farklı kültürlerle duyarlı olması hoş görü ortamının gelişmesine, farklı kültürleri tanımaya ve saygılı göstermesine katkı sağlamaktadır. Bu durum yerel halk-turist etkileşimini geliştirmekte ve olumlu duygular oluşturmaktadır. Bölgedeki turizm faaliyetlerinin gelişmesinde ve olumlu imajın oluşmasında en önemli rol yerel halktır. Çünkü yerel halkın turizme olan desteği turizm faaliyetlerinin devamlılığı ile ilişkilidir. Dolayısıyla turizmin getirdiği olumsuz etkiler en aza indirilerek olumlu etkilerden alınan fayda artırılmalıdır. Bu durum yerel halkın turizme olan katılımına, kültürel duyarlılığına ve turizmin gelişimini destekleme tutumuna fayda sağlayacaktır.

Araştırmanın temel amacı, yerel halkın kültürel duyarlılıkları ile turizmin gelişimini destekleme tutumlarını değerlendirmek ve yerel halkın kültürel duyarlılığının turizmin gelişimine katkısı üzerinde bir etkisinin olup olmadığını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Eskişehir ilinde yaşayan yerel halk üzerinden veri toplanmıştır. Veri analizine göre kültürlerarası duyarlılıkları yüksek ve turizmin gelişimini destekleme tutumunun çok yüksek olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda araştırmada yapılan regresyon analizine göre, yerel halkın kültürlerarası duyarlılığının turizmin gelişimini destekleme tutumu üzerinde düşük düzeyde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Turizmin gelişimini destekleme tutumlarının çok yüksek olmasının sebebi, turizmin toplumsal yaşamda önemli bir rolünün olması ve turizmin faydalı bir sektör olarak algılanmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Turizm faaliyetlerinin uluslararası niteliğinin olması da yerel halkın farklı kültürlerle duyarlı olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Araştırmada yerel halkın farklı kültürlerle olan iletişimde anlama, değerlendirme ve kendini ifade etme tutumlarının ortalamasının diğer ifadelerle göre düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu hususta yerel halkın iletişimde özgüvenini arttıracak eğitim çalışmaları yapılabilir.

Turizmin gelişimini destekleme tutumunu ölçmek adına yapılan benzer çalışmalardan biri olan Seçilmiş ve Kılıç'ın (2018) Eskişehir ilinde yaptığı çalışmanın sonucuna göre; yerel halkın turizmin etkilerini olumlu algıladığı ve turizmin devam etmesi düşüncesi var

olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmanın sonuçları da benzer şekilde Eskişehir halkının turizmin gelişimini desteklediği kanısına uygundur. Uşak (2021) turistlerin kültürlerarası duyarlılığının davranışsal niyet ile ilişkisini incelemiştir. Bu araştırma sonuçlarına göre, kültürel duyarlılık ile davranışsal niyet arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ayrıca 10 kez ve üzeri seyahat eden turistlerin, turistik bölgeyi daha fazla tavsiye etme ve tekrar ziyaret etme niyetinin olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla kültürel duyarlılığın yüksek olması turizm için bu çalışmada olduğu gibi olumlu bir durumdur denilebilir.

Yerel halkın kültürel duyarlılıklarının demografik özelliklere göre farklılık sonuçları incelendiğinde, kültürel duyarlılıkları ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaş, cinsiyet, medeni durum, ikâmet süresi gibi değişkenlerde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Tezcan'ın (2020) yaptığı çalışmada da benzer şekilde yaş, cinsiyet ve medeni durum bakımından kültürel duyarlılık düzeylerinde anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Yerel halkın eğitim düzeyinde ortaya çıkan kültürel duyarlılıklarındaki farkın kaynağının anlaşılması için çoklu karşılaştırma yapılmıştır. Lise düzeyinde eğitim alan yerel halk ile lisans düzeyinde eğitim alan yerel halk arasında anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, yerel halkın eğitim seviyesi arttıkça kültürlerarası duyarlılıklarının da yükseldiğini göstermektedir. Bu sonuçtan yola çıkarak; yerel halkın eğitim seviyesi yükseldikçe turist yerel halk iletişiminin güçleneceğini varsaymak yanlış olmayacaktır.

Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu ile demografik özellikleri arasındaki farklılıkların incelendiği kıyaslamalara göre, turizmin gelişimini destekleme tutumu ile medeni durum, cinsiyet, yaş ve çalışma durumunda anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların erkeklere göre daha fazla turizmin gelişimini desteklediği tespit edilmiştir. Ayrıca evli olan yerel halkın bekâr olan yerel halka göre daha fazla turizmin gelişimini desteklediği görülmüştür. Turizm sektöründe çalışan bireylerin çalışmayanlara göre turizmin gelişimini daha fazla desteklediği belirlenmiştir. Yerel halkın turizmin gelişimini destekleme tutumu ile yaşı arasında anlamlı bir fark tespit edilmesi için çoklu karşılaştırma yapılmıştır. Buna göre, 18-25 yaş ve 56 ve üzeri yaş arasında anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, yaşları ileri düzeyde olan yerel halkın turizmin gelişimini daha fazla benimsediklerini ve destekleme eğiliminde olduklarını göstermiştir. Yukarıda belirtilen sonuçlara dayalı olarak araştırmacılara ve yerel halka dönük öneriler sunulmuştur:

- Farklı disiplinlerde kültürlerarası duyarlılık ile ilgili çalışmalar yapılabilir.
- Alternatif turizm türleri ile kültürlerarası duyarlılık çalışmaları yürütülebilir.
- Kültürlerarası duyarlılıkla ilgili çalışmalar nitel araştırma yöntemlerini kullanılarak uygulanabilir.
- Kültürlerarası duyarlılık çalışmaları farklı bölgelerde uygulanabilir.
- Yerel halkla turistlerin kolaylıkla iletişim kurabileceği ve beraber vakit geçireceği mekanlar (turistik aktiviteler, rekreasyon alanları ve dinlenme tesisleri) tasarlanabilir.
- Turizm planlamaları düzenlenirken, turizmin olumsuz etkilerinden alınan zarar en aza indirilerek olumlu etkilerinden alınan faydalar artırılabilir.

Kaynakça

- Akova, O. (2006). Yerel Halkın Turizmin Etkilerini Algılamalarına ve Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2(1), 1-34
- Ap, J. (1992). Residents' Perceptions on Tourism İmpacts. *Annals of Tourism Research*. 19(4), 665-690.
- Avcıkurt, C. (2020). Turizm Sosyolojisi (6.Baskı), Detay Yayınları, Ankara.
- Boğan, B. & Sarışık, M. (2016). Yerel Halkın Turizm Faaliyetine Yönelik Görüş ve Algılamalarının Belirlenmesi Üzerine Alanya'da Bir Araştırma, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 325-342.
- Buzlukçu, C. (2020). Yerel Halkın Yer Kimliği, Topluluğa Bağlılığı, Sürdürülebilir Turizm Tutumu, Turizmin Gelişimini Destekleme Tutumu ve Yaşam Memnuniyet İlişkisi. Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Brunt, P. & Courtney P. (1999). Host perceptions of sociocultural impacts. *Annals of Tourism Research*, 26(3),493-515.
- Çam, E. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kültürlerarası Duyarlılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Niğde:T.C. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilgiler Anabilim Dalı.
- Chairsrakeo, S. & Speece, M. (2004). Culture, İntercultural Communication Competence and Sales Negotiation: a Qualitative Research Approach. *Journal of Business İndustrial Marketin*, 19 (4), 267-282.

- Chen, G. (1997). A Review of the Concept of Intercultural Sensitivity. California: Sage Publications Human Communication, 1(1), 1-16.
- Chen, G. & Starosta, W. J. (1996). Intercultural Communication Competence: A Synthesis. Brant B. Burleson (Ed.), Communication Yearbook. California: Sage Publications. 19, 353-383.
- Chen, G. & Starosta, W. J. (1998). A review of the concept of intercultural awareness. Human Communication, 2, 27-54.
- Chen, G. M. & Starosta, W. J. (2000). The development and validation of the intercultural sensitivity scale. Human Communication, 3, 2000, 1-15
- Diker, O. & Deniz, T. (2017). Coğrafya ve Tarih Perspektifinden Somut Kültürel Miras ve Türkiye (2. Baskı). Ankara. Pegem.
- Eğinli, A. T. (2011). Kültürlerarası yeterliliğin kazanılmasında kültürel farklılık eğitimlerinin önemi. Öneri Dergisi, 9(35), 215-27.
- Easterling, D. S. (2005). The Residents' Perspective in Tourism Research: A Review and Synthesis. J. Travel Tour. Mark, 17, 45-62.
- Gürsoy, D. & Rutherford, D. G. (2004). Host Attitudes Toward Tourism An Improved Structural Model. Annals of Tourism Research, 31(3), 495-516.
- Hammer, M. R., Bennet, M. J. & Wiseman, R. (2003). Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. International Journal of Intercultural Relations, 27, 421- 443.
- Hofstede, G. & Hofstede, G. J. (2005). Cultures and Organizations, Software of the Mind, Intercultural Cooperation and its Importance for Survival, McGraw-Hill, New York.
- İlbuğa U. E. (2010). Çokkültürlülük, ulus-ötesilik ve kültürlerarası iletişim yeterliliği. Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences, 7 (1), 163- 180.
- Kara Ş. E. & Tunçbilek, M. A. A. (2018). Kültürlerarası iletişim bağlamında yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin Türkçeye ve Türk kültürüne bakışı. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 3 (1), 37- 52.
- Kartarı, A. (2016). Kültür, Farklılık ve İletişim: Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kothari, J. R. (2004). Research methodology, methods and techniques. New Delhi:New Age International Pub.

- Kozak, M. (2018). *Bilimsel Araştırma Yayım ve Tasarım Teknikleri* (2. Baskı)., Detay Yayıncılık.
- Lorcu, F. (2020). *Örneklerle Veri Analizi SPSS Uygulamalı* (2. Baskı)., Detay Yayıncılık.
- Mesci, M. & Dönmez, G. (2016). Turizmin Bölgesel Kalkınma ve Yerel Halk Üzerindeki Etkisi: Mudurnu Örneği. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, (2), 21-50.
- Monthienvichienchai, C., Bhibulbhanuwat, S., Kasemusk, C. & Speece, M. (2002). Cultural Awareness, Communication Apprehension, and Communication Competence: a case Study of Saint John's International School. *The international Journal of Educational Management*, 16(6), 288-296.
- Nüfusu. (2022). Eskişehir Nüfusu, (Çevrimiçi) Erişim Adresi: <https://www.nufusu.com/il/eskisehir-nufusu>
- Özdemir, K. (2019). Kültürel zekânın kültürlerarası duyarlılık üzerindeki etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Saufi, A., O'Brien, D. & Wilkins, H. (2014). Inhibitors to host community participation in sustainable tourism development in developing countries. *Journal of Sustainable Tourism*, 22 (5), 801-820.
- Seçilmiş, C. & Kılıç, İ. (2018). Turistik Destinasyonlarda Yerel Halk ve Turist Gözünden Taşıma Kapasitesinin Değerlendirilmesi: Eskişehir Örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15 (3), 506-522.
- Tabachnick, B. G. & Fidell. L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. (6. Baskı). Pearson, Boston.
- Tezcan, M. (2015). *Sosyolojiye Giriş* (8. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Tezcan, A. E. (2020). *Turistlerinin Kültürlerarası Duyarlılık ve Etnomerkezcilik Düzeylerinin Belirlenmesi*. Yüksek lisans tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thyne, M., Lawson, R. & Todd, S. (2006). The Use of Conjoint Analysis to Asses the Impact of The Cross- Cultural Exchange Between Hosts and Guests. *Tourism Management*, 27 (2006), 201-213.
- Tokmak, C. (2015). Social Tourism and Intercultural Interaction, C. Avcıkurt, M. S. Dinu, N. Hacıoğlu, R. Efe & A. Soykan (Ed.), *Tourism, Environment and Sustainability içinde* (s. 138-146), Sofia: ST. Kliment Ohridski University Press.

- Tosun, C. (2002). Host Perceptions of Impacts A Comparative Tourism Study. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 231-253
- Türker, G. & Türker, A. (2014). Yerel Halkın Turizm Etkilerini Algılama Düzeyi Turizm Desteğini Nasıl Etkiler: Dalyan Destinasyon Örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 81-98.
- Uşak, C. E. (2021). Hüzün Turizmi Kapsamında Turistlerin Kültürlerarası Duyarlılık Gelişimlerinin Davranış Niyetine Etkisi: Gelibolu Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Üstün, E. (2011). Öğretmen Adaylarının Kültürlerarası Duyarlılık ve Etnik merkezcilik Düzeylerini Etkileyen Etmenler [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünal, A. (2020). Destinasyonda Yaşayan Yerel Halkın Turistler Hakkındaki Algılarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Göbeklitepe Örneği. *Journal of Yasar University*.

Etik Kurul İzni

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 13.07.2021 tarihinde gerekli izin alınarak çalışma yürütülmüştür.

Katkı Oranı Beyanı

1.Yazar: %50

2.Yazar: %50

Çıkar Çatışması Beyanı

Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH
ISSN: 2148-5321

TOKSİK LİDERLİĞİN İŞ PERFORMANSI VE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF TOXIC LEADERSHIP ON WORK PERFORMANCE AND ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION

Kamil Gökhan NEBİOĞLU^a Muharrem TUNA^b

Özet

Bu çalışmada halk kütüphanesi çalışanlarının toksik liderlik algısının çalışanların iş performansına ve örgütsel özdeşleşmesine etkisini ölçmek amaçlanmıştır. Araştırmanın verileri tüm Türkiye’de 278 adet müdürlük statüsünde bulunan halk kütüphanelerinde çalışan 1397 kütüphane çalışanından online anket yoluyla elde edilmiştir. Bu kapsamda, verilere açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, güvenilirlik analizi, aracı değişken analizi, betimsel istatistikler ve korelasyon analizi sonuçları ile yapısal eşitlik modeli analizleri uygulanmıştır. Çalışma ile toksik liderliğin çalışanların örgütsel özdeşleşmesini ve iş performansını negatif yönde etkilediği, aracı değişkenin (örgütsel özdeşleşme) bağımsız değişken kontrolünde (toksik liderlik) bağımlı değişken (iş performansı) üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Liderlik, Toksik Liderlik, İş Performansı, Örgütsel Özdeşleşme

Abstract

This study aimed to measure the effect of toxic leadership perception of public library employees on their job performance and organizational identification. The data were obtained through an online questionnaire form from 1397 library staff working in 278 public libraries with directorate status throughout Turkey. In addition to the descriptive statistics, exploratory and confirmatory factor analyses, reliability analysis, mediator variable analysis, correlation analysis, and structural equation model analyses were applied to the data. The study concluded that toxic leadership negatively affects the organizational identification and job performance of the employees, and that the effect of the mediator variable (organizational identification) on the dependent variable (job performance) in the control of the independent variable (toxic leadership) was statistically significant.

Keywords: Recreation, Leadership, Toxic Leadership, Work Performance, Organizational Identification

Makele Geliş Tarihi: 26.10.2022 Makale Kabul Tarihi: 16.12.2022

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Gökhan Kamil NEBİOĞLU (gokhan.nebioglu@ktb.gov.tr)

^a Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, Türkiye, (gokhan.nebioglu@ktb.gov.tr) , ORCID: 0000-0001-8718-4399

^b Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Ankara, Türkiye, (muharrem.tuna@hbv.edu.tr) , ORCID: 0000-0001-5526-7122

*Bu çalışma, ikinci yazarın danışmanlığında yürütülen ve birinci yazar tarafından tamamlanan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rekreasyon Yönetimi Anabilim Dalında “Toksik Liderliğin İş Performansı ve Örgütsel Özdeşleşme Üzerine Etkisi: Rekreasyon İşletmelerinde Bir Araştırma” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Bu çalışmanın Etik Kurul Onayı Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Kurul’unun 26/03/2021 tarihinde E-11054618-302.08.01-16458 sayılı kararı ile alınmıştır.

1. Giriş

İnsanoğlunun yer yüzünde var olduğu günden günümüze genellikle grup halinde yaşamayı tercih etmesi, grupların büyüdükçe düzensiz ve idaresi güç olmasından dolayı grup üyeleri, grubun karışık birçok işini koordine edecek, birçok ilgili konuyu uygun şekilde ilgili yerlere kanalize edecek, grubun hedeflerini başarabilmesi için grup üyelerini teşvik edecek birçok zorluğun üstesinden gelmek için düzeni sağlayacak kendilerinden daha güçlü, daha zeki, üstün kabiliyetli ve yetenekli kişileri düzenleyici olarak seçmeye sevk etmiştir. Diğer insanlardan bilgi, beceri, güç, kabiliyet gibi konularda farklılaşan bu kişi, liderdir (Aronson, Wilson ve Akert, 2005: 284-285; Davis, 1977: 13-15; 141; Freedman, Sears ve Calsmith, 2003: 535; Güney, 2013: 373-374; Hogg ve Vaughan, 2005/2007: 304-342; Kenrick, Neuberg ve Cialdini, 2005: 393-418). Liderlikle ilgili yapılan sayısız çalışmanın çoğunda araştırmacılar liderlerin işletmeleri nasıl geliştireceği ve verimliliği nasıl artıracığı üzerine odaklanmış, bu sebepten birçok liderlik türü olumlu liderlik davranışı üzerine odaklanmıştır. Alan yazında olumlu liderlik tarzlarının (stratejik liderlik, etkileşimci liderlik, dönüşümcü liderlik, vizyoner liderlik, hizmetkar liderlik, demokratik liderlik, etik liderlik...) çalışanlara ve örgüte olumlu katkıları olduğunu ileri süren çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Groves, 2006; Lyons ve Schneider, 2009; Cerit, 2009; Jaramillo vd., 2009; Hussain ve Ali, 2012; Clinebell, 2013; Kara vd., 2013; Taylor, Cornelius ve Colvin, 2014; Yıldız, Baştürk ve Boz, 2014; Ding, Li ve George, 2014; Mahdi ve Almsafir, 2014; Lu ve Lin, 2014; Khuong ve Hoang, 2015; Alshammari, Almutairi ve Thuwaini, 2015; Harwiki, 2016; Allafchi, 2017; Hilton, Arkorful ve Martins, 2021). Bu çalışmalar arasında çalışanların iş performansı veya örgütsel özdeşleşme üzerine etkisini ölçen çok sayıda çalışmaya rastlanmış olup; yapılan araştırmalarda olumlu liderlik tarzlarının çalışanların iş performansını ve örgütsel özdeşleşmesini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Çekmecelioğlu, 2014; Koçak ve Özüdoğru, 2012; Ayan, 2015; Yılmaz ve Karahan, 2010; Morçin ve Morçin, 2013; İşcan, 2006; Eren ve Titizoğlu, 2014; Fındıklı, 2014; Buil, Martinez ve Matute, 2019; Walumbwa vd., 2011; Fallatah, Laschinger ve Read, 2017; Elenkov, 2002).

Olumlu liderlik teorilerinin çoğu, işlevsiz liderliğin sadece etkili liderliğin yokluğu ya da zıttı olduğunu varsaymıştır. Liderlik ile yapılan çalışmalarda araştırmacıların çok azı işlevsiz liderliğin doğasını ve sonuçlarını doğrudan anlamaya çalışmıştır (Aslan, 2013; Barutçugil, 2014; Bolat vd., 2014; Schmidt, 2008: 1-3; Schmidt, 2014: 1-2). Bazı örgütlerde kasıtlı veya kasıtsız olarak örgüte zarar veren liderler vardır (Pelletier, 2012). Zararlı liderler örgütsel çıktılarda, iş gören moral ve motivasyonunda olumsuz etkilere neden olmaktadır (Webster vd., 2011: 1; Chua ve Murray, 2015: 292). Araştırmacılar örgüte zarar veren, örgütlerde olumsuz

sonuçlara neden olan, çalışan devir hızını arttıran, çalışanların iş tatminini ve işe olan bağlılığını düşüren ve çalışanlar üzerinde psikolojik baskıyı arttıran türden zararlı ve yıkıcı olumsuz liderlik davranışları sergileyen liderleri literatürde kötü (bad) (Kellerman, 2008), istismarcı (taciz eden/küfürbaz) (abusive) (Tepper, 2000), tiran/zorba (tyrannical) (Ashforth, 1994), yıkıcı (destructive) (Einarsen, Aasland ve Skogstad, 2007), zorba (bullying) (Namie ve Namie, 2000; Rayner ve Cooper, 1997), bırakınız yapsınlar (laissez-faire) (Skogstad vd., 2007), etkisiz ve etik olmayan (ineffective and unethical) (Kellerman, 2008) ve toksik (Whicker, 1996) olarak tanımlamışlardır.

Bu çalışmada olumsuz liderlik türlerinden biri olan toksik liderlik üzerine odaklanılmıştır. Toksik liderler, yıkıcı davranışlarda yer alan ve işlevsiz kişisel özellik belirtileri gösteren liderler olarak karakterize edilir. Toksik liderlik coşku, yaratıcılık, özerklik ve yenilikçi ifadenin zehirlenmesi yoluyla insanlara ve nihayetinde organizasyona zarar veren bir liderlik yaklaşımıdır (Box, 2012: 3). Bu tür liderler yıkıcı davranışları ve bozuk kişisel nitelikleri veya özellikleri nedeniyle bireylere, gruplara, örgütlere, topluluklara ve hatta yönettikleri ülkelere ciddi ve kalıcı zarar veren bireylerdir (Lipman-Blumen; 2005: 2).

Toksik liderlik ile ilgili yerli ve yabancı alan yazın taramasında toksik liderin örgütsel stres, örgütsel güven, örgütsel bağlılık, örgütsel sağlık, örgütsel iklim, kişisel başarı hissi, iş tatmini, işgören performansı, işgören motivasyonu, duygusal bağlılık, görev performansı, bireysel performans, iş çıktıları, çalışmaya tutkunluk ve psikolojik sermaye, işe devam, işten ayrılma niyeti ve eğilimi, işi savsaklama davranışı, işe adanmışlık, iş stresi, mesleki tükenmişlik, duygusal durum, iş tutumları ve iş çıktıları ve medeni işyeri ortamı biçimlerini olumsuz yönde etkilediği; toksik liderin örgütü zehirlediği, örgütsel sinizmi, örgütsel sessizliği arttırdığı, çalışanlarda stres oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır (Demirel, 2015; Reyhanoğlu ve Akın, 2016; Bahadır, 2018; Çetinkaya ve Ordu, 2018; Yılmaz, 2018; Arlı, 2019; Demir, 2019; Demirtaş ve Küçük, 2019; Dinç, 2019; Emir, 2019; Eriş, 2019; İlhan, 2019; İskit, 2019; Kılıç, 2019; Maden, 2019; Bakan ve Yılmaz, 2019; Erdoğan, 2020; Güzelyurt, 2020; Küçük, 2020; Yağcı, 2020; Yılmaz, Bakan ve Olucak, 2020; Gallus vd., 2013; Dobbs, 2014; Schmidt, 2014; Fitzgibbons, 2018; Yalçınsoy ve Işık, 2018; Dobbs ve Do, 2019; Nafei, 2019).

Toksik liderin çalışanların motivasyonlarını ve morallerini bozan, onları verimsizliğe yönelten bir liderlik tarzı olması, toksik liderliğin iş performansına ve örgütsel özdeşleşmeye olan etkisini araştırmaya yönelmiştir. Yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde, boş zamanların değerlendirildiği rekreatif faaliyetlerin yapıldığı kurumlarda toksik liderlik davranışının çalışanların örgütsel özdeşleşmesine, iş performansına etkisini ölçen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple boş zamanların değerlendirildiği rekreatif faaliyetlerin yapıldığı bir

kurum olan halk kütüphaneleri araştırma alanı olarak seçilmiştir. Bu açıdan çalışmanın bu alanda yapılan tek araştırma olması sebebiyle ayrı bir öneme sahip olacağı ve alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada boş zamanların değerlendirildiği rekreatif faaliyetlerin yapıldığı bir kurum olan kütüphane çalışanlarının toksik liderlik davranışına maruz kalıp kalmadığı, toksik liderlik davranışının halk kütüphanesi çalışanlarının örgütsel özdeşleşmesi ve iş performansına etkisini ölçmek amaçlanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Araştırma çalışanların toksik liderlik algısının onların iş performansına ve örgütsel özdeşleşmesine olan etkisini ölçmeyi amaçlamasından dolayı bu bölümde toksik liderlik, iş performansı ve örgütsel özdeşleşme kavramları ele alınmıştır.

2.1. Toksik Liderlik

Kellerman (2008: 4-16) *Kötü Liderlik (Bad Leadership)* adlı kitabında liderliğe ilişkin egemen görüşün olumlu liderlik tarzı olduğunu, gerçek dünyada, gündelik yaşamda, yalnızca iyi şeyler yapan iyi liderler ve yandaşlarıyla değil, kötü şeyler yapan kötü liderler ve yandaşlarının var olduğunu ve her an karşılaşıldığını ifade etmektedir. Kellerman; liderlik endüstrisinin “Hitler’in hayaleti” diye adlandırdığı bir sorununun olduğunu, bu durumun varolan gerçeği görmezden gelip, kötü liderliğin iyi liderlikle ilişkisi yokmuş gibi davranıp, birinin varlığını yok sayıp yalnızca diğeri varmış gibi yapıldığı şeklinde olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumu ise Kellerman (2008) ve Barutçugil (2014: 97-98) hastalığı yok sayarak sağlık üzerine konuşmaya benzetmektedir.

Bir örgüt içinde iş arkadaşlarına, personeline, patronlarına, müşterilerine, örgüte zarar veren, çalışanlara zorba davranan, tehdit edip bağırıp çağıran, dedikodu yapan, insanları küçük düşüren, alay eden, günlük ruhsal durumu işyerindeki havayı belirleyen, işyerinde stresi arttıran, örgüt iklimini olumsuz etkileyerek çalışanların moral ve motivasyonunu bozan, çalışanların performansını, verimliliğini düşüren, kurumda yükselmek için her türlü şeyi yapan, kendi çıkarlarını ön planda tutan zayıf insani ilişkilere sahip kişilere toksik insanlar denir. Toksik kişilik, bireyleri, ekipleri ve hatta organizasyonları uzun vadede zayıflatan, zarar verici bir çalışma davranış modeli sergileyen herkes olarak tanımlanmaktadır (Reyhanoğlu ve Akın, 2016: 445; Flynn, 1999: 24-26; Kusy ve Holloway, 2009: 1-4; Appelbaum ve Roy-Girard, 2007: 17-19; Yeo ve Carter, 2008: 34). Toksik liderlik kavramı 1996 yılında Whicker (1996) tarafından literatüre kazandırılmıştır.

Toksik liderler kötü niyetlerini en iyi şekilde maskeleyen kişiler olduklarından yöneticilerden rahatça kendilerini gizleyebilmektedir. Bu özellikleri ile kuzu postuna bürünmüş kurda ve buzdağına benzetilmektedir (Kusy ve Holloway, 2009: 12-13; Singh, Sengupta ve Dev, 2019:

151).

2.2. İş Performansı

Performans, bir çalışanın kendisine verilen iş ya da görevi belirli bir zaman dilimi içerisinde yerine getirmek suretiyle elde ettiği sonuçlardır. Bir örgütte yer alan kişi oraya bedensel ve zihinsel yeteneklerini, bilgisini ve kişiliğini topluca getirir. Bu özellikleri ve mevcut yetenekleri yardımıyla kendisine verilen görevi başarmak durumundadır. Bir örgüt ancak personelinin gösterdiği performans kadar iyi olabilir (Benligiray, 2004: 139-140; Öge ve Karasoy, 2016: 161; Çöl, 2008: 38-39; Şimşek ve Öge, 2011: 307; Motowidlo, 2003: 39; Charbonnier-Voirin ve Roussel, 2012: 280-281; Sonnentag, Volmer ve Spsychala, 2008: 427) Örgütlerin hedeflerine ulaşabilmeleri ve rekabet gücü kazanabilmeleri için yüksek performans gösteren çalışanlara ihtiyaçları vardır. Yüksek iş performansı, örgütler için olduğu kadar çalışanlar içinde önemlidir. Çalışanların görevlerini gereği gibi tamamlamak ve işinde yüksek başarı göstermek, kişiler için bir gurur, beceri ve tatmin kaynağı olduğu gibi; çalışan için daha yüksek gelir, daha iyi bir kariyer ve sosyal itibar gibi avantajları da bulunmaktadır (Yelboğa, 2006: 200). Çalışanların işyerindeki performansını etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörleri Pandey (2019: 269-274) bireysel özellikler, işle ilgili özellikler ve örgütsel özellikler olmak üç başlık altında toplamıştır. Bunlardan bazıları; moral-motivasyon, yöneticinin tutumu, ödül-ceza yöntemleri, iş sağlığı ve güvenliği, çalışma fiziki ortamı ve çalışma arkadaşları, örgüt kültürü, eğitim yoluyla yeni bilgi ve becerilerin kazandırılması, kişisel sorunlar, işin içeriği, toplam kalite yönetimi ve maddi ödüllerdir. Tüm bu değişkenlerden, çalışanların performansını engelleyen “kişisel sorunlar” dışındakilerin tamamının çalışanların performansı üzerinde olumlu etkisi vardır. Çalışanların iş performansını etkileyen diğer faktörler; örgütsel bağlılık, çalışanın öz yeterliliği, iş yaşam dengesi, çalışanların hedef yönelimleri, inovatif (yenilikçi) davranışları, lider-üye etkileşiminin kalitesi ve iş performansı ve iş tatmini sonuçları, örgütsel hedeflerin zorluğu (ulaşılabilir olması), takım etkinliği, stratejik risk ve taktiksel uygulamalardır (Saeed vd., 2013: 1200-1207; LiLin ve Shiqian, 2018: 219-223; Pandey, 2019: 269-274).

2.3. Örgütsel Özdeşleşme

Günümüzde örgütler, çalışanlarından örgütlerini sevmelerini ve örgüte yönelik sadakat duygusuna sahip olmalarını, bir diğer deyişle örgüt çalışanlarından örgütü bireysel kimlikleri ile özdeşleştirecek ölçüde benimsemelerini beklemektedir. Organizasyonu ile özdeşleşen çalışanlar, organizasyonlara, amaç bağlılığı ve organizasyonun başarısı da dahil olmak üzere önemli katkılar sağlamaktadır (Eren ve Titizoğlu, 2014: 280). Örgütsel özdeşleşme, toplumsal özdeşleşmenin özel bir şekli olup, örgütün amaçlarıyla bireyin amaçlarının giderek daha fazla bütünleşmesi ve uyumlaşması süreci olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel özdeşleşme sosyal

özdeşleşmenin örgütlerde ele alınmasıyla ortaya atılmış bir kavram olup, sosyal özdeşleşme bir gruba ait olma algısıdır. Bu açıdan örgütsel özdeşleşme örgütle birlik olma veya bir örgüte ait olma algısı olarak tanımlanabilmektedir (Ashforth ve Mael, 1989: 20-34).

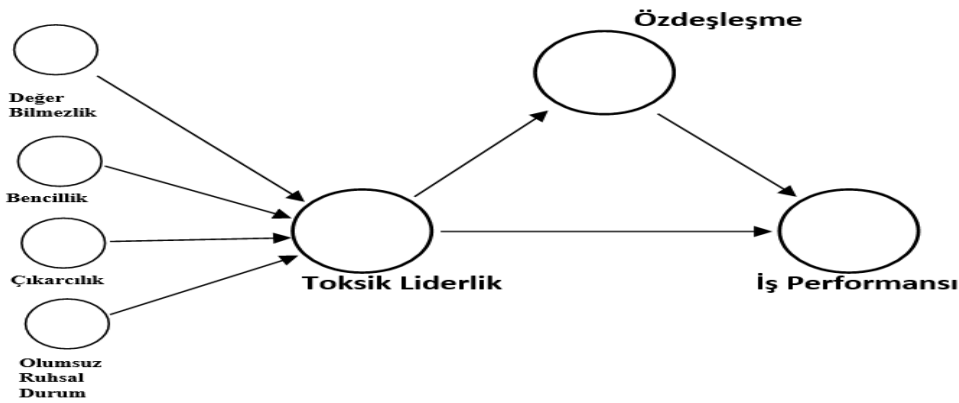
Yüksek düzeyde bir örgütsel özdeşleşmeye sahip olma, çalışanların kuruluşun çıkarlarını en iyi şekilde yerine getirmek için ellerinden gelenin en iyisini yapma olasılığının artmasına katkıda bulunur. Örgütsel özdeşleşme, iş tutumu, bireysel davranış ve algılanan örgütsel destek, iş tatmini, algılanan örgütsel prestij, örgütsel adalet ve daha fazlası gibi çıktılarla olumlu bir şekilde ilişkilidir (Lee, Wu ve Lee, 2009: 695-696).

3. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın amacı, modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin analizi konularına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Araştırmada toksik liderlik, iş performansı ve örgütsel özdeşleşme değişkenleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yaklaşımlarından tarama araştırması ve açıklayıcı yaklaşım kullanılmış olup, halk kütüphanesi çalışanlarının algılarına göre yöneticilerinin toksik liderlik davranışları ve kütüphane çalışanlarının iş performansı ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinden ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. Araştırmada amaca ve belirlenen hipotezlere uygun olarak bir model oluşturulmuş, aracılık modeli niteliğinde bir model tasarlanmıştır. Bu amaca uygun olarak oluşturulan araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma Hipotezleri

- **H1:** Araştırmaya katılanların algıladıkları toksik liderlik davranışı çalışanların iş performansını negatif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.

- **H1a:** Araştırmaya katılanların algıladıkları değer bilmezlik davranışı çalışanların iş performansını negatif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.
- **H1b:** Araştırmaya katılanların algıladıkları bencillik davranışı çalışanların iş performansını negatif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.
- **H1c:** Araştırmaya katılanların algıladıkları çıkarıcılık davranışı çalışanların iş performansını negatif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.
- **H1d:** Araştırmaya katılanların algıladıkları olumsuz ruh durumu davranışı çalışanların iş performansını negatif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.
- **H2:** Araştırmaya katılanların algıladıkları toksik liderlik davranışı çalışanların örgütsel özdeşleşmesini negatif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.
 - **H2a:** Araştırmaya katılanların algıladıkları değer bilmezlik davranışı çalışanların örgütsel özdeşleşmesini negatif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.
 - **H2b:** Araştırmaya katılanların algıladıkları bencillik davranışı çalışanların örgütsel özdeşleşmesini negatif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.
 - **H2c:** Araştırmaya katılanların algıladıkları çıkarıcılık davranışı çalışanların örgütsel özdeşleşmesini negatif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.
 - **H2d:** Araştırmaya katılanların algıladıkları olumsuz ruh durumu davranışı çalışanların örgütsel özdeşleşmesini negatif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.
- **H3:** Araştırmaya katılanların algıladıkları toksik liderlik alt boyutlarının iş performansına etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü vardır.
 - **H3a:** Araştırmaya katılanların algıladıkları toksik liderlik değer bilmezlik alt boyutunun iş performansına etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü vardır.
 - **H3b:** Araştırmaya katılanların algıladıkları toksik liderlik bencillik alt boyutunun iş performansına etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü vardır.
 - **H3c:** Araştırmaya katılanların algıladıkları toksik liderlik çıkarıcılık alt boyutunun iş performansına etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü vardır.
 - **H3d:** Araştırmaya katılanların algıladıkları toksik liderlik olumsuz ruhsal durum alt boyutunun iş performansına etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü vardır.

- **H4:** Araştırmaya katılanların örgütsel özdeşleşme düzeyi iş performansını pozitif yönde anlamlı şekilde etkilemektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evreni olarak, boş zamanların değerlendirildiği rekreasyonel faaliyetlerin yapıldığı bir kurum olan, kamuya hizmet veren ve örgütlü yapıda bir kurum olmasından dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı hiyerarşik bir yapının olduğu müdürlük statüsünde bulunan kütüphaneler seçilmiştir. Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nden alınan verilere göre (<https://kygm.ktb.gov.tr/>) 2019 yılı itibariyle Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı 1182 kütüphane ve 3643 personel bulunmaktadır. İlgili Genel Müdürlükten şifahi olarak edinilen bilgiye göre, genel müdürlüğe bağlı olan 1182 kütüphaneden sadece 278 kütüphane, 1397 personeli ile hiyerarşik yapının olduğu (yönetici kadroların olduğu müdürlük statüsünde olan) yerler olduğu; geri kalan 904 kütüphanenin ise hiyerarşik bir yapının olmadığı (yönetici kadroları olmayan birkaç personel ile hizmet veren) yerler olduğu öğrenilmiştir. Bu sebeple araştırma evreni olarak hiyerarşik yapının olduğu (yönetici kadroların bulunduğu) 278 kütüphanede çalışan 1397 personel seçilmiştir. Betimsel tarama ve ilişkisel tarama modelinde tasarlanan çalışmada tüm evrene ulaşma imkanı olunmasından dolayı örneklem alınmamıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada çok sayıda kişiye ulaşılması gerektiğinde ideal veri toplama aracı olan ve elde edilen verinin istatistiksel ve matematiksel analizlerden geçirilmesi kolaylığı nedeniyle anket tekniği kullanılmıştır. Anket, katılımcıların belirli bir veya birkaç konuda düşünce, tutum ve davranışlarını daha önce belirlenmiş bir sırada ve yapıda oluşturulmuş sorulara dayalı olarak elde etmeyi sağlayan bir veri toplama aracıdır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 175). Anketin kütüphane çalışanlarına uygulanması için Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nden 02.02.2021 tarih ve 1093437 sayılı yazı ile izin alınmış olup, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 26.03.2021 tarih ve 16458 sayılı yazısı ile uygun bulunmuştur. Anket, kütüphanelerde çalışanların demografik özelliklerini, toksik liderlik davranışını, iş performansını ve örgütsel özdeşleşmeyi ölçen kapalı uçlu sorulardan oluşmakta olup, 4 bölümdür. Anketin birinci bölümü ankete katılanların demografik özelliklerini ölçen 11 sorudan oluşmuştur. Çalışmada katılımcıların toksik liderlik algısını ölçen 30 ifade, iş performansı algısını ölçen 4 ifade, örgütsel özdeşleşme algısını ölçen 6 ifade bulunmaktadır. Çalışmanın bağımsız değişkeni olan toksik liderliğe ilişkin veriler; Çelebi, Güner ve Yıldız'ın (2015) Andrew A. Schmidt'in (2008) uyguladığı "Development and Validation of the Toxic Leadership Scale" ölçeğinden faydalanılarak geliştirdikleri 5'li Likert Ölçeğinden

(1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) oluşan toksik liderlik ölçeğinden faydalanılarak elde edilmiştir. Yazarların geliştirmiş oldukları ölçek; toksik liderliğin dört alt boyutu olan Değer bilmezlik 11, Çıkarıcılık 9, Bencillik 5 ve Olumsuz ruhsal durum 5 madde olmak üzere toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Çelebi, Güner ve Yıldız'ın (2015) geliştirmiş oldukları toksik liderlik ölçeğinin güvenilirlik (Cronbach's Alpha) katsayılarını alt boyutlara göre; değer bilmezlik (.92), bencillik (.93), çıkarıcılık (.94), olumsuz ruhsal durum (.89) ve toplam (.96) olarak bulmuşlardır. Yapılan çalışmada ise toksik liderlik ölçeğinin güvenilirlik (Cronbach's Alpha) katsayılarını alt boyutlara göre; değer bilmezlik (0,958), bencillik (0,919), çıkarıcılık (0,967), olumsuz ruhsal durum (0,947) ve toplam toksik liderlik (0,981) olarak bulunmuş olup; toksik liderlik ölçeğinin güvenilirliğinin benzer yayınlara (Schmidt, 2014: 32; Dobbs, 2014: 50; Bell, 2017: 78; Fitzgibbons, 2018: 98; Demir, 2019: 137; Arlı, 2019: 87) göre oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

İş performansı ölçeğinde ilk önce Kirkman ve Rosen (1999) tarafından geliştirilen daha sonra Sigler ve Pearson (2000) tarafından da kullanılan 4 maddelik, tek boyutlu 5'li Likert Ölçeğinden (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) oluşan iş performansı ölçeğinden yararlanılmıştır. Sigler ve Pearson'ın (2000) kullandığı ölçeğin Türkçeye uyarlaması Türkiye'de Çöl (2008) tarafından yapılmış olup, Çöl'ün (2008) akademisyenler üzerinde yaptığı çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı ,82 olarak tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada ise iş performansı ölçeğinin güvenilirlik (Cronbach's Alpha) katsayısı 0,915 olarak bulunmuş olup, ölçeğinin güvenilirliğinin diğer araştırmalara göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Örgütsel özdeşleşme ölçeğinde ise Mael ve Ashforth (1992) tarafından geliştirilen 6 maddelik tek boyutlu 5'li Likert Ölçeğinden (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) oluşan örgütsel özdeşleşme ölçeğinden yararlanılmıştır. Mael ve Ashforth ölçeğinin güvenilirliğini ,87 olarak bulmuştur. Mael ve Ashforth (1992) tarafından geliştirilen ölçeğin maddeleri Tüzün'ün (2006) çalışmasından alınmış olup, ölçeğin iç tutarlık katsayısı $\alpha = .78$ olarak hesaplanmıştır. Yapılan çalışmada ise örgütsel özdeşleşme ölçeğinin güvenilirlik (Cronbach's Alpha) katsayısı 0,749 olarak bulunmuş olup, ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu söylenebilir.

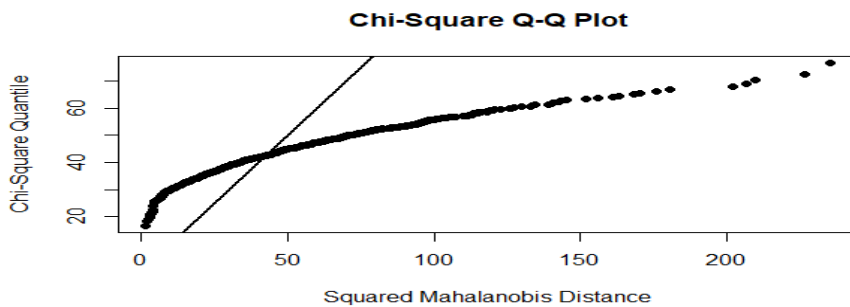
Çalışmanın saha araştırması tüm dünyayı ve ülkemizi etkisi altına alan Covid-19 salgını, getirilen kısıtlamalar ve sokağa çıkma yasağı gibi nedenlerle yüz yüze yapılamamış, "Google Formlar"da oluşturulan anket formu ile çalışanların e-posta adreslerine "https://forms.gle/3FYz7vdjEVAVpN3m7" anket linki göndermek suretiyle 22 Nisan 2021 - 21 Mayıs 2021 tarihleri arasında internet ortamında yapılmıştır. Ölçek formu, araştırmacı tarafından evrende yer alan tüm kütüphane çalışanlarına gönüllülük esasına göre uygulanmıştır.

Ölçek formunun uygulanması sonucu toplam 1397 personelin 1143'ünden geri dönüş alınmıştır. Buna göre geri dönüş oranı %81,8'dir. Yapılan değerlendirmeye göre, eksik ve/veya yanlış doldurulan 28 anket analize dahil edilmemiş, kalan 1115 form üzerinden veriler analiz edilmiştir.

Araştırmaya katılanların %60'ı erkek (n=669), %27,98'i 40-49 yaş aralığında (n=312), %71,93'ü evli (n=802), %77,31'i bir üniversite mezunu n(=862), %84,93'ü iş gören (n=944), %57,94'ü ilçe halk kütüphanesi çalışanı (n=646), %40,99'u idari-mali işler departmanında çalışmakta (n=457), %27,26'sı şu anki kurumlarındaki toplam çalışma yılı 1-5 yıl aralığında (n=304), %21,52'si 1-5 yıl aralığında mesleklerini yapmakta (n=240), bir üst amirinin cinsiyeti %75,07 ile kadın (n=837) ve %45,65'i 1-5 yıl aralığında bir üst amiri ile çalışmaktadır (n=509).

3.4. Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirilirken, istatistiksel analizler için SPSS 22.0 ve AMOS 24.0 istatistik paket programları kullanılmıştır. Katılımcılara ilişkin sosyodemografik özellikler betimsel olarak incelenmiştir. Veriler üzerinden Shapiro-Wilk yöntemi ile ölçeklerin normallik sınaması test edilmiştir. Shapiro Wilk normallik testi sonuçlarına göre, normal dağılım göstermeyen değişkenlerin karşılaştırılmasında non-parametrik testler ve yöntemler kullanılarak analizler elde edilmiştir. Sonuçlar %95, %99 güven aralığında, $p<0,05$, $p<0,01$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. Değişkenler gruplara göre normal dağılıma uygunluk göstermediği için Kolmogorov Smirnov-Shapiro Wilk testi ile incelenmiştir. Verilere ilişkin tekli ve çoklu normallik testi yapılmış, sonuçlara göre, modelde kullanılan bütün değişkenlerin her biri Shapiro-Wilk normallik testi ile test edilmiş olup, Henze-Zirkler çoklu normallik testi ile verinin normal dağılıma uygun olmadığı belirlenmiştir ($p<0,01$) (Schumacker ve Lomax, 2004: 81-84). Verilerin normal dağılmadığı Q-Q grafiği ile Şekil 2'de gösterilmiştir. Bundan dolayı Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Yapısal Eşitlik Modeli analizleri için normal olmayan veriler için kullanılan "ağırlıklandırılmış en küçük kareler yöntemi" yöntemi kullanılarak modeller tahmin edilmiştir (Schumacker ve Lomax, 2004: 81-84).

Şekil 2: Verilere İlişkin Q-Q Grafiği

4. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde toksik liderlik, örgütsel özdeşleşme ve iş performansı değişkenlerinin sosyodemografik gruplar ile karşılaştırılması yapılmış, değişkenlere ilişkin keşfedici (açımlayıcı) ve doğrulayıcı faktör analizleri, güvenilirlik analizi, aracı değişken analizi, betimsel istatistikler ve korelasyon analizi sonuçları ile yapısal eşitlik modellerine ve hipotezlere ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

4.1. Araştırmaya İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmada Kaiser-Meyer- Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği Ölçüsü ve Bartlett Küresellik Testine göre faktör analizi gerçekleştirilmiş, faktör analizinde tahmin olarak “Principal Axing Factoring” kullanılmış, faktörler arasında korelasyon olmasından dolayı “Promax” döndürme yöntemi kullanılarak uygulama yapılmıştır.

30 madde ve 4 boyuttan oluşan toksik liderlik ölçeğine ilişkin yapılan keşfedici faktör analizine göre; KMO değeri 0,983 olarak bulunmuş ve Bartlett Küresellik Testi sonucuna göre $\chi^2=37259,120$ ($p<0,000$) olarak elde edilmiştir. Bu değerlere göre, değişkenlerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir. 4 faktörün toplam varyansı açıklama oranı %74,17 oranında elde edilerek, analizde belirlenen 4 faktörün birlikte maddelerdeki toplam varyansın ve ölçeğe ilişkin varyansın önemli bir kısmını açıkladığını göstermektedir. Ayrıca faktör analizinde öz değerlerin 1’in üzerinde olması beklenir (Hair vd., 2009: 666-693; Büyüköztürk, 2002: 470-483). Her faktör üzerinden elde edilen öz değerlerin 1’in üzerinde olduğu görülmektedir, bu değerlerin ölçeğin 4 faktör üzerinden geçerliliği sağladığı sonuçlardan çıkarılmaktadır.

4 madde ve tek boyuttan oluşan iş performansı ölçeğine ilişkin yapılan keşfedici faktör analizine göre; KMO değeri 0,837 olarak bulunmuş ve Bartlett Küresellik Testi sonucuna göre $\chi^2=3125,704$ ($p<0,000$) olarak elde edilmiştir. Bu değerlere göre, değişkenlerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir. Tek faktörün toplam varyansı açıklama oranı %79,64 oranında elde edilerek, analizde belirlenen tek faktörün maddelerdeki toplam varyansın ve ölçeğe ilişkin varyansın önemli bir kısmını açıkladığını göstermektedir. Ayrıca faktör analizinde öz değerlerin 1’in üzerinde olması beklenir. Her faktör üzerinden elde edilen öz değerlerin 1’in üzerinde olduğu görülmektedir, bu değerlerin ölçeğin tek faktör üzerinden geçerliliği sağladığı görülmektedir.

6 madde ve tek boyuttan oluşan örgütsel özdeşleşme ölçeğine ilişkin yapılan keşfedici faktör analizine göre; KMO değeri 0,764 olarak bulunmuş ve Bartlett Küresellik Testi sonucuna göre $\chi^2=1646,5265$ ($p<0,000$) olarak elde edilmiştir. Bu değerlere göre, değişkenlerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir. Tek faktörün toplam varyansı açıklama oranı %46,24

oranında elde edilerek, analizde belirlenen tek faktörün maddelerdeki toplam varyansın ve ölçeğe ilişkin varyansın önemli bir kısmını açıkladığını göstermektedir. Ayrıca faktör analizinde öz değer 1'in üzerinde olması beklenir. Her faktör üzerinden elde edilen öz değer 1'in üzerinde olduğu görülmektedir, bu değer ölçeğin tek faktör üzerinden geçerliliği sağladığı söylenebilir.

Toksik liderlik ölçeği ilişkin yapılan doğrulayıcı faktör analizi (DFA), ayırıcı geçerlilik analizi, Cronbach's Alpha ve birleşik güvenilirliği analizi sonuçlarına göre; toksik liderlik ölçeğinde standardize katsayı değerleri (0,65-0,98) değerleri arasında yer almakta olup, bütün maddelerin anlamlı olduğu söylenebilir ($p < 0,01$). Bütün ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0,981 olarak elde edilmiş olup, bu durumda genel olarak toksik liderlik ölçeğine verilen cevapların tutarlılığının yüksek olduğu görülmüştür.

Toksik liderliğin değer bilmezlik alt boyutu AVE (0,819) $\geq 0,50$, CR (0,980) $\geq 0,70$ ve Cronbach's Alpha (0,958) $\geq 0,80$; bencillik alt boyutu AVE (0,766) $\geq 0,50$, CR (0,942) $\geq 0,70$ ve Cronbach's Alpha (0,919) $\geq 0,80$; çıkarıcılık alt boyutu AVE (0,911) $\geq 0,50$, CR (0,989) $\geq 0,70$ ve Cronbach's Alpha (0,967) $\geq 0,80$; olumsuz ruhsal durum alt boyutu AVE (0,873) $\geq 0,50$, CR (0,971) $\geq 0,70$ ve Cronbach's Alpha (0,947) $\geq 0,80$ olmasından dolayı modelin yeterli biçimde benzeşme geçerliliğini sağladığı ve yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir.

İş performansı ölçeğine ilişkin yapılan DFA, ayırıcı geçerlilik analizi, Cronbach's Alpha ve birleşik güvenilirliği analizi sonuçlarına göre; iş performansı ölçeğinde standardize katsayı değerleri (0,83-0,92) değerleri arasında yer almakta olup, bütün maddelerin anlamlı olduğu söylenebilir ($p < 0,01$). İş performansı boyutu AVE (0,749) $\geq 0,50$ olmasından dolayı modelin yeterli biçimde benzeşme geçerliliğini sağladığı söylenebilir. Güvenirlik sonuçlarına göre CR (0,922) $\geq 0,70$ ve Cronbach's Alpha (0,915) $\geq 0,80$ olmasından dolayı yüksek derecede güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Örgütsel özdeşleşme ölçeğine ilişkin yapılan DFA, standardize katsayı değerleri (0,42-0,68) değerleri arasında yer almakta olup, bütün maddelerin anlamlı olduğu söylenebilir ($p < 0,01$). Örgütsel özdeşleşme boyutu AVE (0,338) $< 0,50$ olmasından dolayı modelin yeterli biçimde benzeşme geçerliliğini sağlamadığı söylenebilir. Güvenirlik sonuçlarına göre CR (0,749) $\geq 0,70$ ve Cronbach's Alpha (0,749) $\geq 0,70$ olmasından dolayı oldukça güvenilir olduğu görülmektedir. Ölçeklere ilişkin yapılan DFA modeli uyum indeksine göre; toksik liderlik ölçeğine ilişkin DFA'da Modelin uyum indeks değerleri, NNFI (0,87), NFI (0,82), RMR (0,11) değerleri kötü uyuma sahipken, Chi-square/df(cmin/df) (2,13), CFI (0,90), GFI (0,91), RMSEA (0,032) değerlerinin kabul edilir ve iyi uyum sınırları içinde yer aldığından dolayı DFA modelinin geçerli olduğu söylenebilir. İş performansı ölçeğine ilişkin DFA'da Modelin uyum indeks

değerleri, Chi-square/df(cmin/df) (0,60)), GFI (0,99), CFI (1,00), NNFI (1,00), NFI (0,99), RMR (0,005), RMSEA (0,000) değerlerinin iyi uyum sınırları içinde yer aldığından dolayı DFA modelinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel özdeşleşme ölçeğine ilişkin DFA’da Modelin uyum indeks değerleri; Chi-square/df(cmin/df) (1,25)), GFI (1,00), CFI (1,00), NNFI (0,99), NFI (0,99), RMR (0,012), RMSEA (0,015) değerlerinin iyi uyum sınırları içinde yer aldığından dolayı DFA modelinin geçerli olduğu bu sonuca göre söylenebilir.

4.2. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi ise birden çok değişken, ölçek, ifade grupları ve verilerin aralarında ilişki olup olmadığını ölçen, ilişki varsa bu ilişkinin gücünü, yönünü, derecesini ve önemini belirlemek amacıyla yapılan analiz türüdür (Dunn, 2001: 205-207; Tutar ve Erdem, 2020: 357-510; Arslanoğlu, 2016: 115; Sönmez ve Alacapınar, 2016: 221). Korelasyon katsayısı küçük “r” harfi ile gösterilir ve r değeri -1 ile +1 arasında değerler alır. Eğer r değeri -1’e yakın değerler alıyor ise değişkenler arasında negatif yönde, +1’e yakın değerler alıyor ise pozitif yönde bir ilişki olduğu söylenir (Tutar ve Erdem, 2020: 357-510).

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Spearman's rho Korelasyon Katsayısı	Ortalama	Standart Sapma	N	Değer Bilmezlik	Bencilli k	Çıkarıcılık	Olumsuz Ruhsal Durum	Total Toksik Liderlik	İş Performansı	Örgütsel Özdeşleşme
Değer Bilmezlik	1,93	1,10	1115	1,000	0,696**	0,842**	0,784**	0,909**	-0,226**	-0,074*
Bencillik	2,48	1,28	1115		1,000	0,770**	0,694**	0,868**	-0,137**	-0,030
Çıkarıcılık	2,10	1,25	1115			1,000	0,856**	0,941**	-0,214**	-0,063*
Olumsuz Ruhsal Durum	2,32	1,32	1115				1,000	0,901**	-0,199**	-0,036
Toplam Toksik Liderlik	2,14	1,21	1115					1,000	-0,212**	-0,054
İş Performansı	4,22	0,91	1115						1,000	0,323**
Örgütsel Özdeşleşme	4,02	0,82	1115							1,000

**p<0,01, *p<0,05

Tablo 1’deki değerler incelendiğinde, değer bilmezlik (1,93±1,10) ile bencillik (2,48±1,28), çıkarıcılık (2,10±1,25), olumsuz ruhsal durum (2,32±1,32), toplam toksik liderlik (2,14±1,21) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir (p<0,01). Bu durumda değişkenler arasında pozitif yönlü yüksek şiddetli bir ilişki vardır (0,80<r<1,00). Değer bilmezlik (1,93±1,10) ile iş performansı (4,22±0,91) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak

anamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,01$). Bu durumda iki değişken arasında negatif yönlü zayıf şiddetli bir ilişki vardır ($-0,20 < r < -0,39$) ($r = -0,226$). Değer bilmezlik ($1,93 \pm 1,10$) ile örgütsel özdeşleşme ($4,02 \pm 0,82$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$). Bu durumda iki değişken arasında negatif yönlü zayıf şiddetli bir ilişki vardır ($0 < r < -0,19$) ($r = -0,074$).

Bencillik ($2,48 \pm 1,28$) ile ıkarcılık ($2,10 \pm 1,25$), olumsuz ruhsal durum ($2,32 \pm 1,32$), toplam toksik liderlik ($2,14 \pm 1,21$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,01$). Bu durumda iki değişken arasında pozitif yönlü yüksek şiddetli bir ilişki vardır ($0,80 < r < 1,00$). Bencillik ($2,48 \pm 1,28$) ile iş performansı ($4,22 \pm 0,91$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$). Bu durumda iki değişken arasında negatif yönlü zayıf şiddetli bir ilişki vardır ($0 < r < -0,19$) ($r = -0,137$). Bencillik ($2,48 \pm 1,28$) ile örgütsel özdeşleşme ($4,02 \pm 0,82$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p > 0,05$). Bu durumda iki değişken arasında bir ilişki yoktur.

ıkarcılık ($2,10 \pm 1,25$) ile olumsuz ruhsal durum ($2,32 \pm 1,32$) ve toplam toksik liderlik ($2,14 \pm 1,21$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,01$). Bu durumda iki değişken arasında pozitif yönlü yüksek şiddetli bir ilişki vardır ($0,80 < r < 1,00$). ıkarcılık ($2,10 \pm 1,25$) ile iş performansı ($4,22 \pm 0,91$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$). Bu durumda iki değişken arasında negatif yönlü zayıf şiddetli bir ilişki vardır ($0 < r < -0,19$) ($r = -0,063$). ıkarcılık ($2,10 \pm 1,25$) ile örgütsel özdeşleşme ($4,02 \pm 0,82$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$). Bu durumda iki değişken arasında negatif yönlü zayıf şiddetli bir ilişki vardır ($-0,20 < r < -0,39$) ($r = -0,214$).

Olumsuz ruhsal durum ($2,32 \pm 1,32$) ile toplam toksik liderlik ($2,14 \pm 1,21$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,01$). Bu durumda iki değişken arasında pozitif yönlü yüksek şiddetli bir ilişki vardır ($0,80 < r < 1,00$) ($r = 0,901$). Olumsuz ruhsal durum ($2,32 \pm 1,32$) ile iş performansı ($4,22 \pm 0,91$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,01$). Bu durumda iki değişken arasında negatif yönlü zayıf şiddetli bir ilişki vardır. ($0 < r < -0,19$) ($r = -0,199$). Olumsuz ruhsal durum ($2,32 \pm 1,32$) ile örgütsel özdeşleşme ($4,02 \pm 0,82$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p > 0,05$). Bu durumda iki değişken arasında bir ilişki yoktur.

Toplam toksik liderlik ($2,14 \pm 1,21$) ile iş performansı ($4,22 \pm 0,91$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,01$). Bu durumda iki değişken arasında negatif yönlü zayıf şiddetli bir ilişki vardır. ($-0,20 < r < -0,39$) ($r = -0,212$). Toplam toksik liderlik ($2,14 \pm 1,21$) ile örgütsel özdeşleşme ($4,02 \pm 0,82$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı

olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$). Bu durumda iki değişken arasında bir ilişki yoktur. Örgütsel özdeşleşme ($4,02\pm 0,82$) ile iş performansı ($4,22\pm 0,91$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<0,01$). Bu durumda iki değişken arasında pozitif yönlü zayıf şiddetli bir ilişki vardır. ($0,20<r<0,39$) ($r= 0,323$).

4.3. Aracı Değişken Analizi

Bağımlı değişkenle bağımsız değişken arasındaki ilişkiye aracı olan, ikisi arasındaki ilişkiyi açıklayan, değişkenler arasındaki ilişkinin nasıl veya neden oluştuğuna yanıt arayan değişkendir (Tutar ve Erdem, 2020: 141; Karaman, 2020: 29). Aracı değişken analizi; üçüncü bir değişkenle (aracı değişken - M) bağımsız değişkenin (X), bağımlı değişken (Y) üzerindeki etki geçişinin nasıl olduğu hakkında hipotezleri test etmek için tasarlanan çalışmalardan elde edilen bulguları değerlendirmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Diğer bir deyişle X - Y'yi etkiler, X - M'yi de etkiler, dolayısıyla M'de Y'yi etkiler şeklinde ifade edilebilir (Preacher, Rucker ve Hayes, 2013: 185-188; Pardo ve Román, 2013: 614-621).

Tablo 2: Aracı Değişken Analizine İlişkin Modeller

İlişkiler	Model 1	Model 2	Model 3
Toksik Liderlik → İş Performansı	-0,20**		-0,014**
Toksik Liderlik → Örgütsel Özdeşleşme		-0,20**	
Örgütsel Özdeşleşme → İş Performansı			0,58**
R²	0,042	0,040	0,43
Model uyum indeksleri	$\chi^2/df=2,41$ GFI=0,91 AGFI=0,90 NNFI=0,88 NFI=0,84 RMR=0,14 RMSEA=0,036	$\chi^2/df=3,02$ GFI=0,92 AGFI=0,90 NNFI=0,86 NFI=0,82 RMR=0,22 RMSEA=0,043	$\chi^2/df=3,89$ GFI=0,93 AGFI=0,92 NNFI=0,88 NFI=0,86 RMR=0,29 RMSEA=0,051

**p<0,01, *p<0,05

Tablo 2 incelendiğinde; **Model 1;** Bağımsız değişkenin (toksik liderlik), bağımlı değişken (iş performansı) üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu söylenebilir ($\beta= -0,20$; $p<0,01$). Bu durumda **H1** hipotezi desteklenmiştir. Ayrıca toksik liderlik ile iş performansı arasındaki model test sonuçlarına göre modelin uyum indeks değerleri, NNFI (0,88), NFI (0,84), RMR (0,14), kötü uyuma sahipken; Chi-square/df(cmin/df) (2,41)), GFI (0,91), AGFI (0,90), RMSEA (0,036) değerlerinin kabul edilir ve iyi uyum sınırları içinde yer aldığından dolayı modelin geçerli olduğu söylenebilir. **Model 2;** Bağımsız değişkenin (toksik liderlik) aracı değişken (örgütsel özdeşleşme) üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu söylenebilir ($\beta= -0,20$; $p<0,01$). Bu durumda **H2** hipotezi desteklenmiştir.

Ayrıca toksik liderlik ile örgütsel özdeşleşme arasındaki model test sonuçlarına göre modelin uyum indeks değerleri, NNFI (0,86), NFI (0,82), RMR (0,22), kötü uyuma sahipken; Chi-square/df(cmin/df) (3,02)), GFI (0,92), AGFI (0,90), RMSEA (0,043) değerlerinin kabul edilir ve iyi uyum sınırları içinde yer aldığından dolayı modelin geçerli olduğu söylenebilir. **Model 3**; Aracı değişkenin (örgütsel özdeşleşme) bağımsız değişken kontrolünde (toksik liderlik) bağımlı değişken (iş performansı) üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($\beta= 0,58$; $p<0,01$). Bağımsız değişkenin (toksik liderlik) bağımlı değişken (iş performansı) üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($\beta= -0,14$; $p<0,01$). Bu durumda **H3** hipotezi desteklenmiştir. Ayrıca örgütsel özdeşleşme ile iş performansı arasındaki model test sonuçlarına göre; modelin uyum indeks değerleri, NNFI (0,88), NFI (0,86), RMR (0,29), kötü uyuma sahipken; Chi-square/df(cmin/df) (3,89)), AGFI (0,92), GFI (0,93) RMSEA (0,051) değerlerinin kabul edilir ve iyi uyum sınırları içinde yer aldığından dolayı modelin geçerli olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar ile Baron ve Kenny'a (1986) ait ilk üç model varsayımı ispatlanmıştır.

4.4. Yapısal Eşitlik Modeli

Birden fazla regresyon analizini bir arada yapan genel regresyon analizinin bir uzantısı olan bu model, geleneksel modellerin testinde kullanılabilir. Günümüzde birçok bilim dalı tarafından kuramsal modellerin işlevlerinin araştırılmasında kullanılan, belirli bir teoriye dayalı olarak gözlenebilen ve gözlenemeyen (ölçülen ve gizil-örtük) değişkenlerin nedensel ve ilişkisel (korelasyon ilişkilerinin) bir model içinde tanımlanmasına ve bu doğrultuda ilişkilerin açıklanmasına aracı olan çok değişkenli bir istatistiksel yöntemdir (Taşkın ve Akat, 2010: 1; Yılmaz, 2004: 77; Çınar, 2019: 180; Bayram, 2010: iiv; Balcı, 2021: 279).

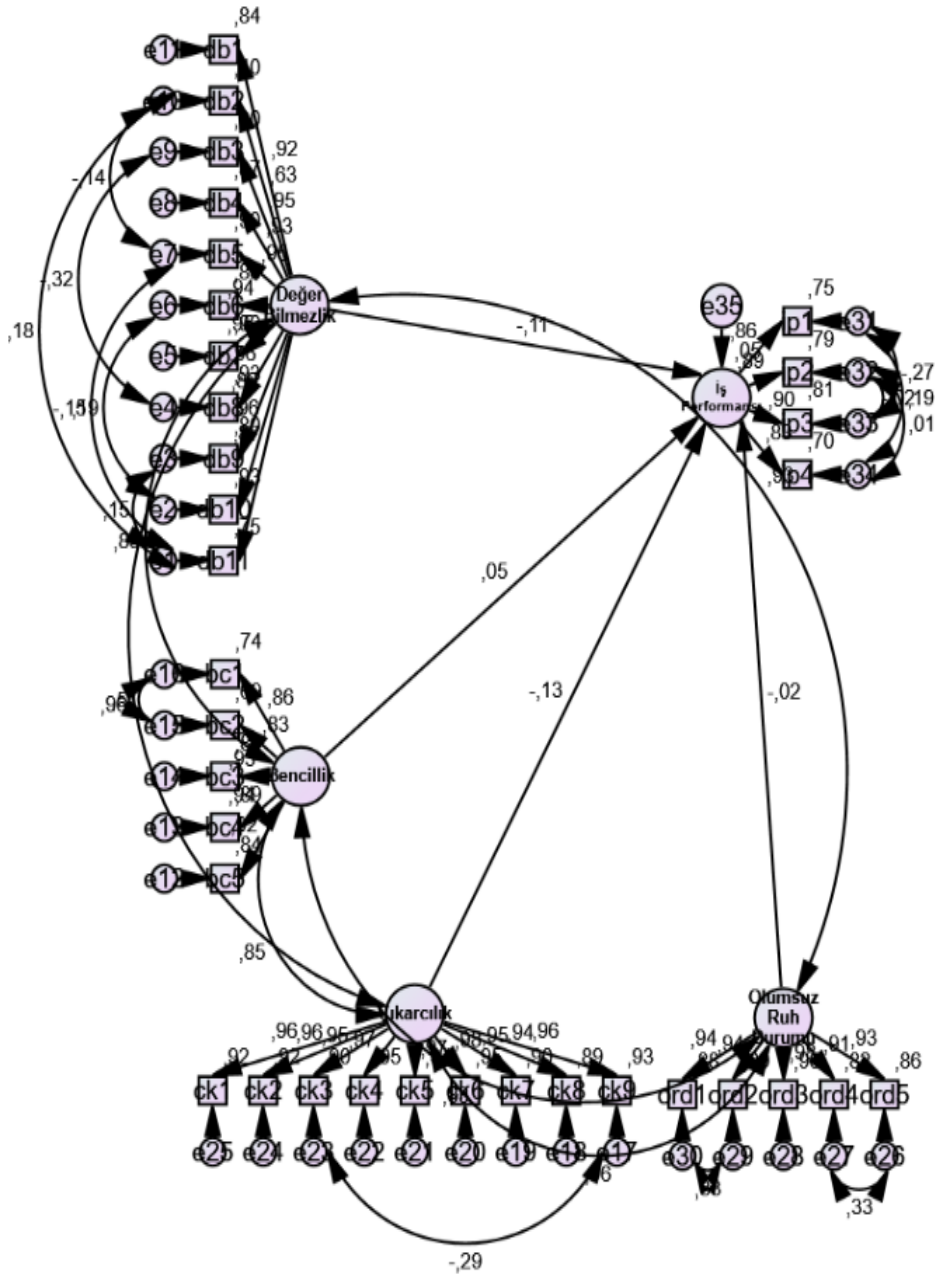
Tablo 3: Toksik Liderlik Alt Boyutları İle İş Performansı Arasındaki Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Analizler

Yol	B	Standardize B	Standart Hata	T	p	R ²	Uyum İndeksleri
Değer Bilmezlik→ İş Performansı	-0,085	-0,105	0,104	-0,818	0,413	0,047	$\chi^2/df = 2,51$
Bencillik→ İş Performansı	0,031	0,046	0,027	1,152	0,249		GFI=0,91
Çıkarıcılık→ İş Performansı	-0,095	-0,128	0,101	-0,933	0,351		AGFI=0,90
Olumsuz Ruhsal Durum→ İş Performansı	-0,017	-0,025	0,064	-0,263	0,793		NNFI=0,87 NFI=0,82 RMR=0,17 RMSEA=0,037

**p<0,01, *p<0,05

Tablo 3'e göre toksik liderlik alt boyutları iş performansı üzerinde etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$). Bu sonuca göre **H1a**, **H1b**, **H1c**, **H1d** hipotezleri desteklenmemiştir. Ayrıca toksik liderlik altboyutları ile iş performansı arasındaki model test sonuçlarına göre

modelin uyum indeks değerleri, NNFI (0,87), NFI (0,82), RMR (0,17), kötü uyuma sahipken; Chi-square/df(cmin/df) (2,51)), GFI (0,91), AGFI (0,90), RMSEA (0,037) değerlerinin kabul edilir ve iyi uyum sınırları içinde yer aldığından dolayı modelin geçerli olduğu söylenebilir. Ayrıca modele ilişkin yol diyagramı şekil 3'te verilmiştir.

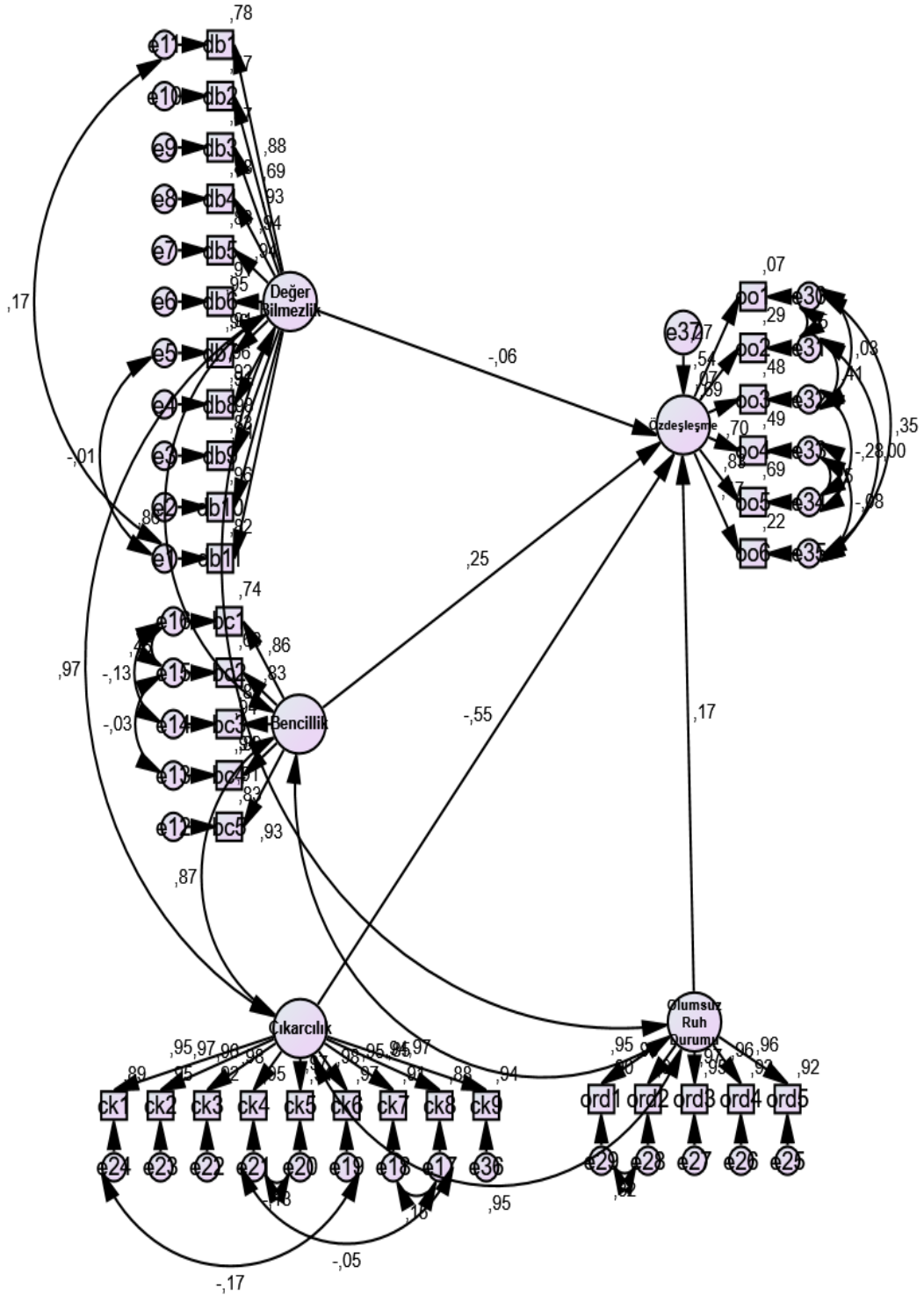
Şekil 3: Toksik Liderlik Alt Boyutları İle İş Performansı Arasındaki İlişkiye Ait Yapısal Eşitlik Modeli

Tablo 4: Toksik Liderlik Alt Boyutları İle Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Analizler

Yol	B	Standardize B	Standart Hata	T	p	R ²	Uyum İndeksleri
Değer Bilmezlik→ Örgütsel Özdeşleşme	-0,024	-0,058	0,055	-0,442	0,659	0,070	$\chi^2/df = 3,12$ GFI=0,91
Bencillik→ Örgütsel Özdeşleşme	0,085	0,24	0,016	5,375	0,000**		AGFI=0,90 NNFI=0,85
Çıkarıcılık→ Örgütsel Özdeşleşme	-0,19	-0,55	0,06	-3,29	0,001**		NFI=0,81 RMR= 0,25
Olumsuz Ruhsal Durum→ Örgütsel Özdeşleşme	0,058	0,17	0,03	1,942	0,052		RMSEA=0,044

**p<0,01, *p<0,05

Tablo 4'e göre toksik liderlik alt boyutlarından değer bilmezlik ve olumsuz ruhsal durumun örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Diğer taraftan, bencillik alt boyutunun örgütsel özdeşleşme üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($\beta = 0,085$; $p<0,01$). Bu sonuca göre bencillik alt boyutundaki 1 birimlik artış örgütsel özdeşleşmede 0,085 birimlik artışa neden olmaktadır. Çıkarıcılık alt boyutunun örgütsel özdeşleşme üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($\beta = -0,19$; $p<0,01$). Buna göre çıkarıcılık alt boyutundaki 1 birimlik artış örgütsel özdeşleşmede 0,19 birimlik azalışa neden olmaktadır. Bu sonuçlara göre sadece **H2c** hipotezi desteklenmiş, **H2a**, **H2b** ve **H2d** hipotezleri desteklenmemiştir. Ayrıca toksik liderlik altboyutları ile iş performansı arasındaki model test sonuçlarına göre modelin uyum indeks değerleri, NNFI (0,87), NFI (0,82), RMR (0,17), kötü uyuma sahipken; Chi-square/df(cmin/df) (2,51)), GFI (0,91), AGFI (0,90), RMSEA (0,037) değerlerinin kabul edilir ve iyi uyum sınırları içinde yer aldığından dolayı modelin geçerli olduğu söylenebilir. Ayrıca modele ilişkin yol diyagramı şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4: Toksik Liderlik Alt Boyutları ile Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkiye Ait Yapısal Eşitlik Modeli

Tablo 6: Toksik Liderlik Alt Boyutlarına Ait Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Analizler

Yol	B	Standardize B	Standart Hata	T	p	R ²	Uyum İndeksleri
Değer Bilmezlik → Örgütsel Özdeşleşme	-0,42	-1,034	0,10	-4,435	0,000**	0,17	$\chi^2/df = 4,02$

Bencillik → Örgütsel Özdeşleşme	0,03	0,085	0,01	2,247	0,025*	GFI=0,93 AGFI=0,92 NNFI=0,87 NFI=0,85 RMR=0,29 RMSEA=0,052
Çıkarıcılık → Örgütsel Özdeşleşme	0,10	0,29	0,08	1,212	0,226	
Olumsuz Ruhsal Durum → Örgütsel Özdeşleşme	0,10	0,29	0,03	3,836	0,000**	
Değer Bilmezlik → İş Performansı	-0,09	-0,12	0,16	-0,559	0,576	
Bencillik → İş Performansı	-0,05	-0,09	0,02	-2,443	0,015*	
Çıkarıcılık → İş Performansı	0,14	0,22	0,13	1,020	0,308	
Olumsuz Ruhsal Durum → İş Performansı	-0,08	-0,14	0,03	-2,547	0,011*	
Örgütsel Özdeşleşme → İş Performansı	1,19	0,66	0,09	12,797	0,000**	
Değer Bilmezlik → Örgütsel Özdeşleşme → İş Performansı	-0,49	-0,68	0,12	-4,002	0,000**	
Bencillik → Örgütsel Özdeşleşme → İş Performansı	0,03	0,056	0,012	2,92	0,003**	
Çıkarıcılık → Örgütsel Özdeşleşme → İş Performansı	0,11	0,19	0,095	1,22	0,213	
Olumsuz Ruhsal Durum → Örgütsel Özdeşleşme → İş Performansı	0,11	0,19	0,036	3,23	0,001**	

0,51

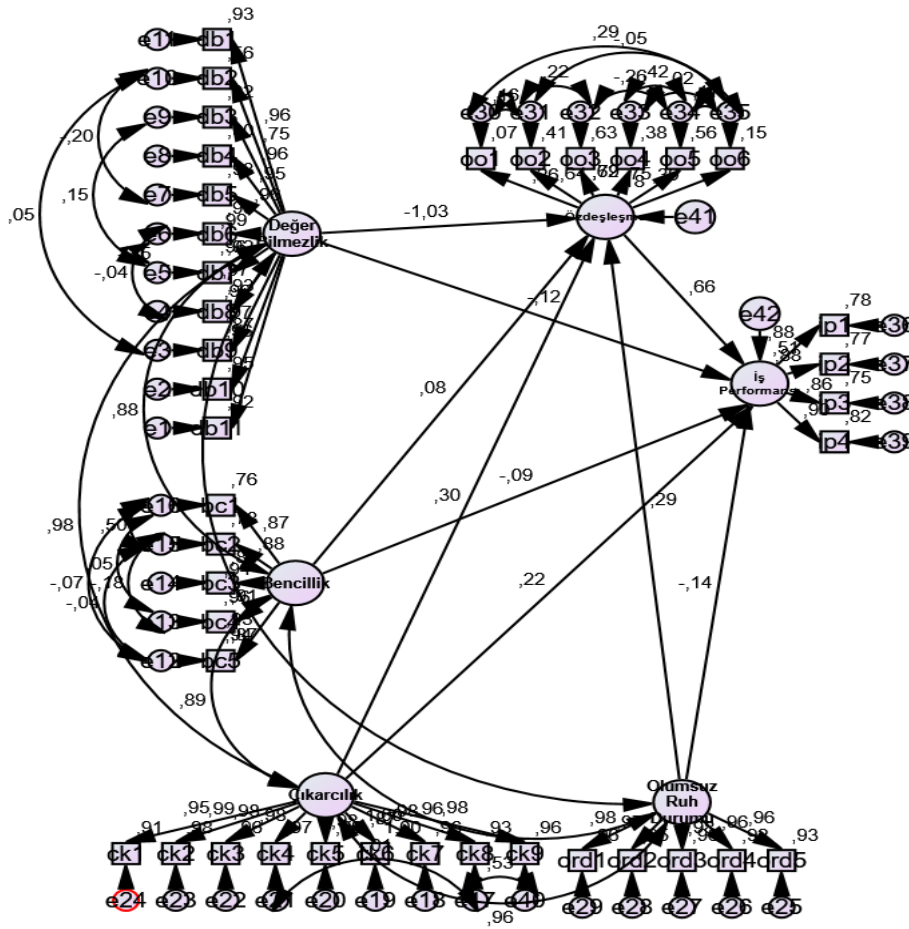
**p<0,01, *p<0,05

Tablo 6’da yer alan katsayılara ilişkin denklemler aşağıda yer almaktadır. Örgütsel Özdeşleşme = $-0,42 \cdot \text{değer bilmezlik} + 0,03 \cdot \text{bencillik} + 0,10 \cdot \text{çıkarıcılık} + 0,10 \cdot \text{olumsuz ruhsal durum}$ (Denklemler-3).Denklemler-3’e ilişkin katsayılar tablo 5.22’de test edildiğinde, çıkarıcılık değişkeninin örgütsel özdeşleşme değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$). Değer bilmezlik değişkeninin örgütsel özdeşleşme değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\beta = -0,42$; $p < 0,01$). Bu durumda değer bilmezlik değişkenindeki 1 birim değişim örgütsel özdeşleşme değişkeninde 0,42 birimlik bir azalışa neden olmaktadır. Bencillik değişkeninin örgütsel özdeşleşme değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\beta = 0,03$; $p < 0,01$). Bu durumda bencillik değişkenindeki 1 birim değişim örgütsel özdeşleşme değişkeninde 0,03 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Olumsuz ruhsal durum değişkeninin örgütsel özdeşleşme değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta = 0,10$; $p < 0,01$). Bu durumda olumsuz ruhsal durum değişkenindeki 1 birim değişim örgütsel özdeşleşme değişkeninde 0,10 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Ayrıca $R^2 = 0,17$ olduğu için; değer bilmezlik, bencillik ve olumsuz ruhsal durum değişkenlerinin örgütsel özdeşleşme değişkenini %17 oranında açıkladığı söylenebilir. Buna göre değer bilmezlik ile örgütsel özdeşleşme arasında negatif yönde, bencillik ve olumsuz ruhsal durum ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif bir ilişki vardır. Değer bilmezlik arttıkça kurumda örgütsel özdeşleşme

azalmaktadır. Bencillik ve olumsuz ruhsal durum arttıkça kurumda örgütsel özdeşleşme artmaktadır.

İş performansı = $-0,09 \times \text{değer bilmezlik} - 0,05 \times \text{bencillik} + 0,14 \times \text{çıkarcılık} - 0,08 \times \text{olumsuz ruhsal durum} + 1,19$ (Denklem-4)

Denklem-4'e ilişkin katsayılar tablo 5.22'de test edildiğinde, değer bilmezlik ve çıkarcılık değişkenlerinin iş performansı değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p > 0,05$). Bencillik değişkeninin iş performansı değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\beta = -0,05$ $p < 0,05$). Bu durumda bencillik değişkenindeki 1 birimlik bir değişim iş performansı değişkeninde 0,05 birimlik bir azalışa neden olmaktadır. Olumsuz ruhsal durum değişkeninin iş performansı değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta = -0,08$ $p < 0,01$). Bu durumda olumsuz ruhsal durum değişkenindeki 1 birimlik bir değişim iş performansı değişkeninde 0,08 birimlik bir azalışa neden olmaktadır. Örgütsel özdeşleşme değişkeninin iş performansı değişkeni üzerinde etkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\beta = 1,14$; $p < 0,01$). Örgütsel özdeşleşme değişkenindeki 1 birimlik bir değişim iş performansı değişkeninde 1,14 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Bu sonuç H5 hipotezini desteklemektedir. Ayrıca $R^2 = 0,51$ olduğu için; bencillik, olumsuz ruhsal durum ve örgütsel özdeşleşme değişkenlerinin iş performansı değişkenini %51 oranında açıkladığı söylenebilir. Ayrıca sobel testine göre, değer bilmezlik, bencillik ve olumsuz ruhsal duruma ilişkin dolaylı etkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($p < 0,01$). Dolaylı etkinin anlamlı olmasından dolayı, **H3a**, **H3b** ve **H3d** hipotezlerinin desteklenmiş olduğu teyit edilmiştir. Diğer taraftan **H3c** hipotezi desteklenmemiştir. Modelde bencillik ve olumsuz ruhsal durum ile iş performansı arasında ilişkinin olmasından dolayı, örgütsel özdeşleşme değişkeninin kısmi aracı etkisinin olduğu söylenebilir. Değer bilmezlik ile iş performansı arasında ilişkinin olmamasından dolayı, örgütsel özdeşleşme değişkeninin tam aracı etkisinin olduğu söylenebilir. Modelin uyum indeks değerleri, NNFI (0,87), NFI (0,85), RMR (0,29), kötü uyuma sahipken; Chi-square/df(cmin/df) (4,02), GFI (0,93), AGFI (0,92), RMSEA (0,052) değerlerinin kabul edilir ve iyi uyum sınırları içinde yer aldığından dolayı modelin geçerli olduğu söylenebilir. Modele ilişkin yol diyagramı şekil 6'da verilmiştir.

Şekil 6: Toksik Liderlik Alt Boyutlarına Ait Yapısal Eşitlik Modeli

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Örgütlerde olumsuz sonuçlara neden olan, çalışan devir hızını arttıran, çalışanların iş tatminini ve işe olan bağlılığını düşüren ve çalışanlar üzerinde psikolojik baskıyı arttıran türden zararlı ve yıkıcı olumsuz liderlik davranışları, literatürde kötü (bad), istismarcı (abusive), tiran (tyrannical), yıkıcı (destructive), zorba (bullying), bırakınız yapsınlar (laissez-faire) ve toksik (toxic) olmak üzere çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır (Kellerman, 2008; Tepper, 2000; Ashforth, 1994; Einarsen, Aasland ve Skogstad, 2007; Namie ve Namie, 2000; Rayner ve Cooper, 1997; Skogstad vd., 2007; Whicker, 1996).

Toksik liderler, yıkıcı davranışlarda yer alan ve işlevsiz kişisel özellik belirtileri gösteren liderler olarak karakterize edilir. Coşku, yaratıcılık, özerklik ve yenilikçi ifadenin zehirlenmesi

yoluyla insanlara ve nihayetinde organizasyona zarar veren bir liderlik yaklaşımıdır (Box, 2012: 3). Bu tür liderler yıkıcı davranışları ve bozuk kişisel nitelikleri veya özellikleri nedeniyle bireylere, gruplara, örgütlere, topluluklara ve hatta yönettikleri ülkelere ciddi ve kalıcı zarar veren bireylerdir (Lipman-Blumen; 2005: 2).

Bu çalışmada Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne bağlı halk kütüphanelerinde çalışanların toksik liderlik algılarının onların örgütsel özdeşleşmesine ve iş performansına etkisi incelenmiş, toksik liderliğin iş performansına etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü araştırılmıştır.

Çalışmada; veriler üzerinden Shapiro Wilk yöntemi ile ölçeklerin normallik sınaması test edilmiştir. Henze-Zirkler çoklu normallik testi ile verinin normal dağılıma uygun olmadığı belirlenmiştir.

Araştırmada KMO Örneklem Yeterliliği Ölçüsü ve Bartlett Küresellik Testine göre faktör analizi gerçekleştirilmiş, faktör analizinde tahmin olarak “Principal Axing Factoring” kullanılmış, faktörler arasında korelasyon olmasından dolayı “Promax” döndürme yöntemi kullanılarak uygulama yapılmıştır. Yapılan faktör analizinde toksik liderlik ölçeğinin 4 faktör üzerinden, örgütsel özdeşleşmenin tek faktör üzerinden ve iş performansının tek faktör üzerinden geçerliliği sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışanlardan elde edilen veriler sonucunda anketin tüm ölçeklerinin bütün maddelerin anlamlı olduğu, verilen cevapların tutarlılığının yüksek olduğu görülmüş ve güvenilirliğinin (Cronbach’s Alpha) yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) Modeli Test Sonuçlarına göre değerlerin kabul edilir ve iyi uyum sınırları içinde yer aldığından dolayı DFA modelinin geçerli olduğu görülmüştür.

Çalışmada yapılan korelasyon analizine göre toksik liderliğin alt boyutları (değer bilmezlik, bencillik, çıkarıcılık, olumsuz ruhsal durum) ve toplam toksik liderlik arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,01$). Bu durumda alt boyutların birbirleri ve toplam toksik liderlik ile arasında pozitif yönlü yüksek şiddetli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analizde toksik liderliğin alt boyutlarının (değer bilmezlik, bencillik, çıkarıcılık, olumsuz ruhsal durum) iş performansı ile arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiş ($p<0,01$) ve değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analize göre, toksik liderliğin alt boyutlarından değer bilmezlik ve çıkarıcılık ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiş ($p<0,01$) ve değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bencillik, olumsuz ruhsal durum alt boyutları ve toplam toksik liderlik ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$). Bundan dolayı değişkenler

arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca analizde örgütsel özdeşleşme ile iş performansı arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiş ($p<0,01$), iki değişken arasında pozitif yönlü zayıf şiddetli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan aracı değişken analizine göre; bağımsız değişkenin (toksik liderlik), bağımlı değişken (iş performansı) üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir ($\beta= -0,20$; $p<0,01$). Bağımsız değişkenin (toksik liderlik) aracı değişken (örgütsel özdeşleşme) üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir ($\beta= -0,20$; $p<0,01$). Aracı değişkenin (örgütsel özdeşleşme) bağımsız değişken kontrolünde (toksik liderlik) bağımlı değişken (iş performansı) üzerinde etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır ($\beta= 0,58$; $p<0,01$). Bağımsız değişkenin (toksik liderlik) bağımlı değişken (iş performansı) üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır ($\beta= -0,14$; $p<0,01$).

Yapılan Yapısal Eşitlik Modeline Analizine göre; toksik liderlik alt boyutlarının (değer bilmezlik, bencillik, çıkarıcılık, olumsuz ruhsal durum) iş performansı üzerindeki etkisi $p>0,05$ olmasından dolayı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuca göre toksik liderlik alt boyutlarındaki herhangi bir değişim çalışanların iş performansını etkilememektedir denilebilir. Bu durumda **H1a, H1b, H1c, H1d** hipotezleri red edilmiştir.

Toksik liderlik alt boyutlarından değer bilmezlik ve olumsuz ruhsal durumun örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisi $p>0,05$ olmasından dolayı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna göre değer bilmezlik ve olumsuz ruhsal durumdaki herhangi bir değişim çalışanları etkilememektedir. Diğer taraftan, bencillik alt boyutunun örgütsel özdeşleşme üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($\beta= 0,085$; $p<0,01$). Bu sonuca göre bencillik alt boyutundaki 1 birimlik artış örgütsel özdeşleşmede 0,085 birimlik artışa neden olmaktadır. Çıkarıcılık alt boyutunun ise örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta= -0,19$; $p<0,01$). Buna göre çıkarıcılık alt boyutundaki 1 birimlik artış örgütsel özdeşleşmede 0,19 birimlik azalışa neden olmaktadır. Toksik liderlik alt boyutlarından sadece çıkarıcılık boyutu çalışanların örgütsel özdeşleşmesinin negatif yönde etkilemektedir. Bu sonuçlara göre **H2a, H2b ve H2d** hipotezleri red edilmiş **H2c** hipotezi ise kabul edilmiştir.

Yapılan analizde toplam toksik liderlik değişkeninin örgütsel özdeşleşme değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\beta= -0,20$; $p<0,01$). Bu durumda toksik liderlik değişkenindeki 1 birim değişim örgütsel özdeşleşme değişkeninde 0,20 birimlik bir azalışa neden olmaktadır. Ayrıca $R^2= 0,17$ olduğu için; toksik liderlik değişkeni örgütsel özdeşleşme değişkenini %17 oranında açıkladığı söylenebilir. Buna göre toksik liderlik ile örgütsel özdeşleşme arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Toksik liderlik arttıkça kurumda

örgütsel özdeşleşme azalmaktadır. Bu sonuca göre **H2** hipotezi desteklenmektedir.

Toplam toksik liderlik değişkeninin iş performansı değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\beta = -0,089$; $p < 0,01$). Bu durumda toksik liderlik değişkenindeki 1 birimlik bir değişim iş performansı değişkeninde 0,089 birimlik bir azalışa neden olmaktadır. Buna göre **H1** hipotezi desteklenmiştir. Tabloya göre örgütsel özdeşleşme değişkeninin iş performansı değişkeni üzerinde etkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\beta = 0,94$; $p < 0,01$). Örgütsel özdeşleşme değişkenindeki 1 birimlik bir değişim iş performansı değişkeninde 0,94 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Bu durumda H5 hipotezi desteklenmiştir. Ayrıca $R^2 = 0,46$ olduğu için; toksik liderlik ve örgütsel özdeşleşme değişkenlerinin iş performansı değişkenini %46 oranında açıklamaktadır. Ayrıca sobel testine göre, dolaylı etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($\beta = -0,18$; $p < 0,01$). Bu durumda toksik liderlik ve iş performansı arasındaki ilişkide, dolaylı etkinin anlamlı olmasından dolayı, örgütsel özdeşleşme iş performansını pozitif yönde anlamlı şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre **H3** hipotezinin desteklenmiş olduğu teyit edilmiştir. Modelde toksik liderlik ile iş performansı arasında ilişkinin olmasından dolayı, örgütsel özdeşleşme değişkeninin kısmi aracı etkisinin olduğu söylenebilir.

Toksik liderliğin alt boyutlarının iş performansına etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolüne ilişkin yapılan yapısal eşitlik modeli analizine göre; çıkarıcılık değişkeninin örgütsel özdeşleşme değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($p > 0,05$). Değer bilmezlik değişkeninin örgütsel özdeşleşme değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\beta = -0,42$; $p < 0,01$). Bu durumda değer bilmezlik değişkenindeki 1 birimlik değişim örgütsel özdeşleşme değişkeninde 0,42 birimlik bir azalışa neden olmaktadır. Bencillik değişkeninin örgütsel özdeşleşme değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\beta = 0,03$; $p < 0,01$). Bu durumda bencillik değişkenindeki 1 birim değişim örgütsel özdeşleşme değişkeninde 0,03 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Olumsuz ruhsal durum değişkeninin örgütsel özdeşleşme değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta = 0,10$; $p < 0,01$). Bu durumda olumsuz ruhsal durum değişkenindeki 1 birim değişim örgütsel özdeşleşme değişkeninde 0,10 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Bu sonuçlara göre çıkarıcılık değişkeni örgütsel özdeşleşmeyi etkilememekte, bencillik ve olumsuz ruhsal durum beklenenin aksine pozitif yönde etkilemektedir. Alt boyutlardan sadece değer bilmezlik değişkeni örgütsel özdeşleşmeyi negatif yönde etkilemektedir.

Ayrıca $R^2 = 0,17$ olduğu için; değer bilmezlik, bencillik ve olumsuz ruhsal durum değişkenlerinin örgütsel özdeşleşme değişkenini %17 oranında açıkladığı söylenebilir. Buna

göre değer bilmezlik ile örgütsel özdeşleşme arasında negatif yönde, bencillik ve olumsuz ruhsal durum ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif bir ilişki vardır. Değer bilmezlik arttıkça kurumda örgütsel özdeşleşme azalmaktadır. Bencillik ve olumsuz ruhsal durum arttıkça kurumda örgütsel özdeşleşme artmaktadır.

Değer bilmezlik ve çıkarıcılık değişkenlerinin iş performansı değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Bencillik değişkeninin iş performansı değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\beta = -0,05$ $p<0,05$). Bu durumda bencillik değişkenindeki 1 birimlik bir değişim iş performansı değişkeninde 0,05 birimlik bir azalışa neden olmaktadır. Olumsuz ruhsal durum değişkeninin iş performansı değişkeni üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta = -0,08$ $p<0,01$). Bu durumda olumsuz ruhsal durum değişkenindeki 1 birimlik bir değişim iş performansı değişkeninde 0,08 birimlik bir azalışa neden olmaktadır. Örgütsel özdeşleşme değişkeninin iş performansı değişkeni üzerinde etkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\beta = 1,14$; $p<0,01$). Örgütsel özdeşleşme değişkenindeki 1 birimlik bir değişim iş performansı değişkeninde 1,14 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Bu sonuç **H4** hipotezini desteklemektedir. Ayrıca $R^2 = 0,51$ olduğu için; bencillik, olumsuz ruhsal durum ve örgütsel özdeşleşme değişkenlerinin iş performansı değişkenini %51 oranında açıkladığı söylenebilir. Ayrıca sobel testine göre, değer bilmezlik, bencillik ve olumsuz ruhsal duruma ilişkin dolaylı etkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($p<0,01$). Dolaylı etkinin anlamlı olmasından dolayı, **H3a**, **H3b** ve **H3d** hipotezlerinin desteklenmiş olduğu teyit edilmiştir. Diğer taraftan **H3c** hipotezi desteklenmemiştir. Modelde bencillik ve olumsuz ruhsal durum ile iş performansı arasında ilişkinin olmasından dolayı, örgütsel özdeşleşme değişkeninin kısmi aracı etkisinin olduğu söylenebilir.

Bu çalışma ile genel olarak toksik liderliğin çalışanların örgütsel özdeşleşmesini ve iş performansını negatif yönde etkilediği, aracı değişkenin (örgütsel özdeşleşme) bağımsız değişken kontrolünde (toksik liderlik) bağımlı değişken (iş performansı) üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın hipotezleri olan **H1**, **H2**, **H3** ve **H4** hipotezleri kabul edilmiştir.

Yapılan çalışmanın genel olarak daha önce yapılan çalışmalar ile uyumluluk sağladığı görülmüştür. Schmidt (2014) yaptığı çalışmada askeri birliklerde toksik liderliğin grup uyumu ve iş çıktılarına etkisini araştırmıştır. Araştırmada toksik liderliğin ve beş alt boyutunun; Kendi Reklamını Yapma (Self-Promotion), İstismar Edici Denetim (Abusive Supervision), Öngörülemezlik (Unpredictability), Narsisizm (Narcissism) ve Otoriter Liderlik (Authoritarianism) iş çıktısının dört boyutu olan grubun iş tatminini, grup verimliliğini, grubun

örgüte olan güvenini ve grubun örgüte olan bağlılığı ve grup uyumunu doğrudan negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Benzer şekilde Dobbs (2014) Amerikan Hava Harp Okulu öğrencileri üzerinde yaptığı, algılanan toksik liderliğin örgütsel sinizme etkisinde lider etkililiğinin aracılık etkisini incelediği araştırmada Schmidt'in (2014) ölçeğinden faydalanmış ve toksik liderliğin örgütsel sinizmi etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Askeri öğrenciler komutanlarını toksik liderliğin beş boyutu kapsamında yüksek derecede toksik bulmuşlardır. Yazar, "Kendi Reklamını Yapma" boyutunun toksik liderliğin ilk işareti olduğunu, etkili liderliğin toksik liderlik ile örgütsel sinizm arasında aracılık etkisine dair hiçbir bulguya rastlanmadığını ifade etmiştir.

Behery vd.nin (2018) toksik liderlik ile örgütsel çıktılar arasında takipçilerin bağlılığını ve güvenini aracı değişken olarak kullanarak toksik liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinin inceledikleri çalışmada, toksik liderliğin (İstismar Edici Denetim, Otoriter Liderlik ve Öngörülemezlik) örgütsel vatandaşlık davranışı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve örgütsel vatandaşlık davranışı ile takipçi güveni arasında pozitif yönlü kuvvetli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlar yaptıkları çalışmada toksik liderliğin alt boyutları olan narsisizm ve kendi reklamını yapma (self-promotion) boyutları ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişkisi olmadığını ifade etmişlerdir.

Paltu ve Brouwers'in (2020) Güney Afrika'da imalat endüstrisinde çalışan 600 işçi üzerinde yaptığı toksik liderliğin iş tatmini, bağlılık, işten ayrılma niyeti ve örgütsel kültür konulu araştırmada, yazarlar araştırmanın genel amacını toksik liderlik, iş tatmini, işten ayrılma niyeti ve bağlılık arasındaki ilişkiyi araştırmak olarak belirlemiş, araştırmanın diğer amacının ise örgütsel kültürünün, iş tatmini, işten ayrılma niyeti ve bağlılık gibi iş çıktıları ile toksik liderlik arasındaki ilişkinin aracılık etkisini incelemek olarak saymışlardır. Araştırma neticesinde genel kanının aksine toksik liderliğin iş tatmini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Toksik liderlik çalışanların işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir. Lider ne kadar toksik olursa işten ayrılma niyenini o kadar fazladır. Toksik liderlik örgütsel bağlılık ile negatif yönde ilişkilidir. Araştırmada aracılık etkisinin ise kısmi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya göre test edilen tüm ilişkilerdeki kısmi arabuluculuk, çalışanların bir lideri toksik olarak deneyimlemelerinin, organizasyonun kültürü üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceğini göstermektedir. Bu şekildeki bir örgüt kültürü, işyerlerine daha az bağlı olan ve işyerinden memnun olmayan çalışanların oluşmasına ve çalışanların örgütten ayrılmak istemesine neden olabilmektedir.

Nafei (2019) Mısır'da eğitim hastanelerinde yaptığı çalışmada toksik liderliğin hem bireysel hem de örgütsel düzeyde etkileri olduğunu ifade etmektedir. Buna göre; toksik liderlik iş

tatminini, çalışan performansını, örgütsel bağlılığı azaltır, çalışanlarda strese, tükenmişliğe, motivasyon eksikliğine ve işe devamsızlığa, işten ayrılma niyetine ve sağlık sorunlarının oluşmasına neden olur.

Gallus vd.nin (2013) yaptığı “Dayanılmaz Zulüm: Toksik Liderliğin Amerika Birleşik Devletleri Askeri Birimleri ve Askerleri Üzerindeki Etkisinin Çok Düzeyli Bir İncelemesi.” başlıklı makalede, araştırmacılar toksik liderliğin örgüt kültürü üzerinede negatif etkisi olduğu ve örgüt kültürünün toksik liderlik ile iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasında aracılık etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca yazarlar, toksik liderlerin örgütte olumsuz örnek olduğu ve bunun sonucu olarak askerlerin birbirlerine karşı daha az medeni davranışlar sergilediği sonucuna ulaştıklarını belirtmişlerdir. Azalan örgüt kültürünün sonucu olarak, askerlerin düşük iş tatmini ve örgütsel bağlılık şeklinde işle ilgili tutumları bozulmuştur.

Fitzgibbons (2018) ise yaptığı araştırmada toksik liderliğin örgütsel iklime zarar verdiğini ifade etmiştir.

Kırca (2021) çalışmasında liderlerinin toksik davranışlarına maruz kalan çalışanların sessizlik davranışı gösterdiği, liderlerinin toksik davranışlarına maruz kalan çalışanların iş motivasyonlarında azalma olduğu, pozitif psikolojik sermayenin artması ile çalışanlardaki örgütsel sessizlik davranışının azaldığı, pozitif psikolojik sermayenin artışına paralel olarak çalışanların iş motivasyonlarında da artış olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çeliker (2020) ise çalışmasında çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemelerinde, duygusal tükenme seviyelerinin ve toksik liderlik algılarının etkili olduğu, lider üye etkileşimi ve toksik liderlik algısı yüksek bireylerin, örgütsel vatandaşlık davranışlarının yüksek olduğu, toksik liderlik algısı yüksek fakat liderleri ile kötü etkileşim içerisinde olan çalışanların vatandaşlık davranışında bulunma seviyelerinin ise düşük olduğu, yüksek ve düşük iş stresi seviyelerine sahip çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yalçınsoy ve Işık (2018) “toksik liderlik ile örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti ilişkisine yönelik bir araştırma” başlıklı yaptıkları araştırma sonucunda, toksik liderliğin alt boyutları ile örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ilişkilere ulaşmışlardır. Ayrıca, toksik liderliğin bazı boyutlarının örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı etkilerinin olduğu bazı boyutlarının ise herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Bu sonuçlara göre kamuya hizmet veren bir kurum olan halk kütüphanelerinde toksik liderlik ile mücadele edilmesi, kurumda çalışanların örgütsel özdeşleşmesini ve iş performansını arttıracaktır.

Toksik liderlikle baş edebilmek için kurumda en tepeden en aşağıya kadar her kademedede

yönetici atanmasında atanacak kişinin toksik liderlik özellikleri taşıyıp taşımadığının tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bundan dolayı kurumların insan kaynakları departmanlarına büyük önem düşmektedir. Örgütlerde toksik davranış gösteren kişilerin belirlenip, örgütten uzaklaştırılması örgütün ve çalışanların verimliliği, örgütün ve çalışanların ömrünün uzun olması açısından büyük önem arz etmektedir. Yılanın başını küçükken ezeceksin atasözünde olduğu gibi, toksik kişi örgüt içinde yerleşip terfi ettikçe mücadele etmek zorlaşacaktır. Onun için daha en başta toksik şahsı belirleyip örgütten uzaklaştırmak kurumun geleceği için büyük önem arz etmektedir. Örgütte toksik lideri tespit etmek için çalışanlara sık sık memnuniyet anketi yapılması, çalışanların sık sık fikirlerinin alınması faydalı olacaktır. Kurumda astlarına zorba davranan, tehdit eden, bağırarak, günlük ruh hali işyerindeki havayı belirleyen, dedikodu yapan, insanları küçük düşüren, zayıf insan ilişkileri olan kişiler toksik olarak adlandırılabilirler. Eğer kurumda bu tür kişiler varsa hatta kurumda işler çok iyi gidiyor olsa bile üst yönetim tarafından görmezden gelinmemeli, durum kabullenilmemelidir. Eğer kurum/işletmede finansal durum kötüye gidiyor ve ödemeler donduruluyor, işletme küçülmeye gidiyorsa bu gibi durumlar kurumda toksik liderin güçlenmesine yol açmaktadır. Eğer kurumda yüksek işçi devir daimi, sönük bir iş ortamı, işe devamsızlıkta artma, çalışanlarda umutsuzluk, mutsuzluk, depresyon, öfke patlaması gibi olumsuz durumlarda artış varsa üst yönetim bunu ciddiye alıp çalışılan departmanda ya da kurum genelinde toksik lideri belirlemeye çalışmalı ve önlem almalıdır. Çünkü bir departmanda idareci konumunda bulunan toksik lider, kıvrak zekası, insanları yıldırma, bezdirme gibi davranışlarla örgüte kısa vadede katkısı oluyor gibi görünsede uzun vadede örgüte ciddi zarar verecektir.

Çalışma; literatürde boş zamanların değerlendirildiği rekreasyonel faaliyetlerin yapıldığı bir kurum olan halk kütüphanelerinde yapılması ve alan yazında söz konusu işletmelerde tüm bağımlı ve bağımsız değişkenlerin bir arada incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamış olması açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple; çalışmanın ilgili literatüre ve uygulamaya yönelik katkılarının olacağı ve ilerde yapılacak diğer çalışmalara ışık tutması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma kamuya hizmet veren boş zamanların değerlendirildiği rekreasyonel faaliyetlerin yapıldığı bir kurum olan kütüphanelerde yapılmış olup, ilerde yapılacak araştırmaların özel kütüphanelerde ya da diğer rekreasyon işletmeleri veya kurumlarda yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Allafchi, N. (2017). "Effect of Democratic Leadership Style on Management of Communication with Customers in Melli Banks of Hamedan". *International Journal of Cultural and Social Studies*

- (IntJCSS). Volume: 3. No:2. Pages: 168-179.
- Alshammari, A., Almutairi, N. N. ve Thuwaini, S. F. (2015). "Ethical Leadership: The Effect on Employees". *International Journal of Business and Management*. Volume: 10. No: 3. Pages: 108-116.
- Appelbaum, S. H. ve Roy-Girard, D. (2007). "Toxins in the workplace: affect on organizations and employees". *Corporate Governance*. Vol: 7. No: 1. Pages: 17-28.
- Arlı, Ö. (2019). *Öz Kendilik Değerlendirmesinin, Sinizm, İş Tatmini ve Tükenmişliğe Etkisinde Toksik Liderliğin Rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. Sayfa: 1-190.
- Aronson, E., Wilson, T. D., ve Akert, R. M. (2005). *Social Psychology*. Fifth Edition. New Jersey, USA: Pearson Education Inc. Pages: 284-285.
- Arslanoğlu, İ. (2016). *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri Ders Notları*. Ankara: Gazi Kitabevi. Sayfa: 115.
- Ashforth, B. E. ve Mael, F. (1989). "Social Identity Theory and the Organization". *The Academy of Management Review*. Vol: 14. No: 1. (Jan., 1989). Pages: 20-39.
- Ashforth, B. (1994). "Petty Tyranny in Organizations". *Human Relations*. Vol: 47. No: 7. Page: 772.
- Aslan, Ş. (2013). *Geçmişten Günümüze Liderlik Kuramları (Sağlık Yönetimi Bakış Açısıyla)*. Konya: Eğitim Yayınevi. Sayfa: 23-178.
- Ayan, A. (2015). "Etik Liderlik Tarzının İş Performansı, İçsel Motivasyon ve Duyarsızlaşma Üzerine Etkisi: Kamu Kuruluşunda Bir Uygulama". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. Aralık 2015. Cilt: 10. Sayı: 3. Sayfa: 117-142.
- Bahadır, E. (2018). *Öğretmenlerin Psikolojik Sermaye Düzeyleri İle Okul Müdürlerinin Toksik Liderlik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T. C. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlanması ve Ekonomisi. Rize. Sayfa: 1-134.
- Bakan, İ. ve Yılmaz, Y. S. (2019). "Toksik Liderliğin Tükenmişliğe Etkisi: Bir Alan Araştırması". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 9. Sayı: 2. Sayfa: 1-12.
- Balcı, A. (2021). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. 15. Baskı. Ankara: Pegem Akademi. Sayfa: 279-283.
- Barutçugil, İ. (2014). *Liderlik*. 1. Baskı. İstanbul: Kariyer Yayıncılık İletişim. Sayfa: 44-101.
- Bayram, N. (2010). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş AMOS Uygulamaları*. 1. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi. Sayfa: iiv-42.
- Behery, M., Al-Nasser, A. D., Jabeen, F. ve El Rawas, A. S. (2018). "Toxic Leadership And Organizational Citizenship Behavior: A Mediation Effect Of Followers' Trust And Commitment In The Middle East". *International Journal of Business and Society*. Volume: 19. No: 3. Pages: 793-815.

- Bell, R. M. (2017). *The Dysfunction Junction: The Impact Of Toxic Leadership On Follower Effectiveness*. (Unpublished Doctor of Philosophy Thesis). School of Business & Leadership Regent University. Virginia Beach, USA. Pages: 30-87.
- Benligiray S. (2004). *Performans Değerlemesi*. (Ed. Ramazan Geylan). İnsan Kaynakları Yönetimi (Sayfa: 139-162) Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları. No. 820. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Bolat, T., Seymen, O. A., Bolat, O. İ. ve Erdem, B. (2014). *Yönetim ve Organizasyon*. Güncellenmiş 4. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık. Sayfa: 179-229.
- Box, J. E. (2012). *Toxic Leadership in the Military Profession*. Strategy Research Project. U.S. Army War College. Carlisle Barracks, Pennsylvania. USA. Pages: 1-34.
- Buil, I., Martínez, E. ve Matute, J. (2019). “Transformational leadership and employee performance: The role of identification, engagement and proactive personality”. *International Journal of Hospitality Management*. Volume: 77. January 2019. Pages: 64-75.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). “Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. Cilt: 32. Sayı: 32. Pages: 470-483.
- Cerit, Y. (2009). “The Effects of Servant Leadership Behaviours of School Principals on Teachers’ Job Satisfaction”. *Educational Management Administration & Leadership*. Volume: 37. Issue: 5. Pages: 600-623.
- Charbonnier-Voirin, A. ve Roussel, P (2012). “Adaptive Performance: A New Scale to Measure Individual Performance in Organizations”. *Canadian Journal of Administrative Sciences*. Volume: 29. Issue: 3. September 2012. Pages: 280-293.
- Chua, S. M. Y. ve Murray, D. W. (2015). “How Toxic Leaders Are Perceived: Gender and Information-Processing”. *Leadership & Organization Development Journal*. Vol: 36. Iss: 3. Pages: 292-307.
- Clinebell, S., Skudiene, V., Trijonyte, R., ve Reardon, J. (2013). “Impact Of Leadership Styles On Employee Organizational Commitment”. *Journal of Service Science (JSS)*. Volume: 6. No: 1. Pages: 139–152.
- Çekmecelioğlu, H. G. (2014). “Göreve ve İnsana Yönelik Liderlik Tarzlarının Örgütsel Bağlılık, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkileri”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED)*. Sayı: 28. Sayfa: 21-34.
- Çelebi, N., Güner, H. ve Yıldız V. (2015). “Toksik Liderlik Ölçeğinin Geliştirilmesi”. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt: 4. Sayı: 1. Sayfa: 249-268.
- Çetinkaya, H. ve Ordu, A (2018). “Okul Yöneticilerinin Toksik (Zehirli) Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 31. Sayfa: 15-28.
- Çınar, Ö (2019). *Yapısal Eşitlik Modeli : Örnek Bir Uygulama: Çok Değişkenli Analiz Metotları: Yapısal Eşitlik Modellemesi: Banka Çalışanlarına Yönelik Bir Uygulama*. Birinci Baskı. İstanbul: Hiperyayın. Sayfa: 180-181.

- Çöl, G. (2008). "Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. Cilt: 9. Sayı: 1. Ocak 2008. Sayfa: 35-46.
- Davis, K. (1977). *İşletmede İnsan Davranışı. Örgütsel Davranışı Örgütsel Davranış*. (Çevirenler: K. Tosun, T. Somay, F. Aykar, C. Baysal, Ö. Sadullah ve S. Yalçın). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3028. (Eserin Orijinali 1977'de yayımlandı). Sayfa: 13-141.
- Demir, B. (2019). *Toksik Liderlik Algısının Örgütsel Sessizlik, Duygusal Bağlılık İle Görev Performansı Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). T.C. Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi Bilim Dalı. İstanbul. Sayfa: 1-219.
- Demirel, N. (2015). *Öğretmen Algularına Göre Okul Müdürlerinin Toksik Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki (Gaziantep Şehitkâmil İlçesi Örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Zirve Üniversitesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Ana Bilim Dalı. Gaziantep. Sayfa: 1-113.
- Demirtaş, Z., ve Küçük, Ö. (2019). "Okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sessizliği arasındaki ilişki". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt: 47. Sayfa: 41-58.
- Dinç, M. A. (2019). *Zehirli Liderliğin Bazı Öncülleri ve Ardılları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Savunma Yönetimi Ana Bilim Dalı. Ankara. Sayfa: 1-151.
- Ding, F., Li, D. ve George, J. F. (2014). "Investigating the Impacts of IS Strategic Leadership on Organizational Benefits from the Perspective of CIO Strategic Roles". *Information and Management*. Volume: 51. Issue: 7. Pages: 865-879.
- Dobbs, J. M. (2014). *The Relationship Between Perceived Toxic Leadership Styles, Leader Effectiveness, And Organizational Cynicism*. (Unpublished Doctor of Philosophy Thesis). University of San Diego. School of Leadership and Education Sciences. USA. Pages: 37.
- Dobbs, J. M. ve Do, J. J. (2019). "The Impact of Perceived Toxic Leadership on Cynicism in Officer Candidates". *Armed Forces & Society*. Volume: 45. Issue: 1. January. Pages: 3-26.
- Dunn, D. S. (2001). *Statistics and Data Analysis for Behavioral Sciences*. 1st Edition. NewYork, USA: McGraw Hill Companies. Pages: 205-222.
- Einarsen, S., Aasland, M. S., ve Skogstad, A. (2007). "Destructive leadership behaviour: A definition and conceptual model". *The Leadership Quarterly*. Volume: 18. Issue: 3. June 2007. Pages: 207-216.
- Elenkov, D. S. (2002). "Effects of leadership on organizational performance in Russian companies". *Journal of Business Research*. Volume: 55. Issue: 6. June 2002. Pages: 467-480.
- Emir, Z. (2019). *Toksik ve Kaotik Liderler İle Çalışanların Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Bilim Dalı. İstanbul. Sayfa: 1-105.

- Erdoğan, N. S. (2020). *Algılanan Toksik Liderlik ve Örgütsel Bağlılık İle İş Tatmini Etkileşimi: Medya Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yüksek Lisans Programı. İstanbul. Sayfa: 1-103.
- Eren, M. Ş. ve Titizoğlu, Ö. Ç. (2014). "Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Tarzlarının Örgütsel Özdeşleşme ve İş Tatmini Üzerindeki Etkileri". *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Economic Research)*. Nisan 2014. Yıl: 14. Sayı: 27. Sayfa: 280.
- Eriş, Y. (2019). *Toksik Liderliğin Örgütsel Bağlılığa ve İş Tatminine Etkisi: Bir Kamu Bankası Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ. Sayfa: 1-126.
- Fallatah, F., Laschinger, H. K. S. ve Read, E. A. (2017). "The Effects of Authentic Leadership, Organizational Identification, and Occupational Coping Self-efficacy on New Graduate Nurses' Job Turnover Intentions in Canada". *Nursing Outlook*. Volume: 65. Issue: 2. Pages: 172-183.
- Fındıklı, M. A. (2014). "Algılanan Lider Desteği ve Algılanan Örgütsel Destek İle İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Örgütsel Özdeşlemenin Aracılık Rolü: İstanbul'da Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". *İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*. Yıl : 25. Sayı : 77. Aralık 2014. Sayfa:136-157.
- Fitzgibbons, K. A. (2018). *The Relation Between Toxic Leadership And Organizational Climate: An Investigation Into The Existence Of Toxic Leadership Within An Organization And The Effects Those Toxic Elements Have On Organizational Climate*. (Unpublished Doctor of Philosophy Thesis). Indiana Institute of Technology. College of Professional Studies. USA. Pages: 151.
- Flynn, G. (1999). "Stop toxic managers before they stop you!". *Workforce*. August. Vol: 78. No: 8. Pages: 44-46. www.workforce.com/articles/print/stop-toxic-managers-before-they-stop-you Erişim Tarihi: 04.05.2016.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith, J. M. (2003). *Sosyal Psikoloji*. 4. Baskı. (Çeviren: Ali Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları. (Eserin orijinalinin yayım tarihi belirtilmemiş). Sayfa: 535-558.
- Gallus, J. A., Walsh, B. M., van Driel, M., Gouge, M. C., ve Antolic, E. (2013). "Intolerable cruelty: A multilevel examination of the impact of toxic leadership on U.S. military units and service members". *Military Psychology*. Vol: 25. No: 6. Pages: 588-601.
- Groves, K. S. (2006), "Leader emotional expressivity, visionary leadership, and organizational change". *Leadership & Organization Development Journal*. Volume: 27. No: 7. Pages: 566-583.
- Güney, S. (2013). *Davranış Bilimleri*. 7. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. Sayfa: 373-395.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe – Yöntem – Analiz*. 5. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık. Sayfa: 107-317.
- Güzelyurt, O. (2020). *Özel Spor Salonu Yöneticilerinin Toksik (Zehirli) Liderlik Davranışları İle Çalışanların İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı Spor Yönetimi Programı. Denizli. Sayfa: 1-95.
- Hair Jr., J.F., Black, W.C., Babin, B.J. ve Anderson, R.E. (2009). *Multivariate Data Analysis*. (7th Edition). New Jersey: Prentice Hall, Upper Saddle River. Pages: 666-693.
- Harwiki, W. (2016).” The Impact of Servant Leadership on Organization Culture, Organizational Commitment, Organizational Citizenship Behaviour (OCB) and Employee Performance in Women Cooperatives”. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Volume 219. Pages 283-290.
- Hilton, S.K., Arkorful, H. ve Martins, A. (2021). “Democratic leadership and organizational performance: the moderating effect of contingent reward”. *Management Research Review*. Volume: 44. No: 7. Pages: 1042-1058.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2007). *Sosyal Psikoloji*. 1. Baskı. (Çevirenler: İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez). Ankara: Ütopya Yayınları. (Eserin Orijinali 2005’de yayımlandı). Sayfa: 304-342.
- Hussain, T. ve Ali, W. (2012). “Effects of servant leadership on followers job performance”. *Sci., Tech. and Dev*. Volume: 31. Issue: 4. Pages: 359-368.
- İlhan, H. (2019). *Okul Müdürlerinin Toksik Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Bilim Dalı. Karabük. Sayfa: 1-154.
- İskit, B. (2019). *Liderliğin Karanlık Yüzüne Bir Bakış: Toksik Liderlik Kavramı ve Toksik Liderliğin İşgören Motivasyonu ve Tutumları Üzerindeki Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. Kocaeli. Sayfa: 1-118.
- İşcan, Ö. F. (2006). “Dönüştürücü/Etkileşimci Liderlik Algısı ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisinde Bireysel Farklılıkların Rolü”. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. (11) 2006. Sayfa: 160-177.
- Jaramillo, F., Grisaffe, D. B., Chonko, L. B. ve Roberts, J. A. (2009) “Examining the Impact of Servant Leadership on Salesperson’s Turnover Intention”. *Journal of Personal Selling & Sales Management*. Volume: 29. Issue:4. Pages: 351-365.
- Kara, D., Uysal, M., Sirgy, M. J. ve Lee, G. (2013). “The effects of leadership style on employee well-being in hospitality”. *International Journal of Hospitality Management*. Volume 34. Pages 9-18,
- Karaman, P. (2020). *Sosyal Bilimlerde İstatistik Excel ve SPSS Uygulamaları*. (Editör: Fatih Orçan). 1. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık. Sayfa: 29.
- Kellerman, B. (2008). *Kötü Liderlik. Nedir, Nasıl Gerçekleşir, Niçin Önemlidir?* (Çeviren: Fadime Kahya). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları. (Eserin Orijinali 2004’de yayımlandı). Sayfa: 4-252.
- Kenrick, D. T., Neuberg, S. L ve Cialdini, R. B (2005). *Social Psychology Unraveling The Mystery*. Third Edition. Boston, United States of America: Pearson Education Inc. Pages: 393-418.
- Khuong, M. N. ve Hoang, D. T. (2015). “The Effects of Leadership Styles on Employee Motivation in

- Auditing Companies in Ho Chi Minh City, Vietnam”. *International Journal of Trade, Economics and Finance*. Volume: 6. No: 4. Pages: 201-217.
- Kılıç, M. (2019). *X ve Y Kuşaklarındaki Toksik Liderlik Algularının Örgütsel Bağlılık, Psikolojik İyi Oluş ve Bireysel Performans Üzerindeki Yansımaları*. T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli. Sayfa: 1-216.
- Kırca, M. Y. (2021). *Çalışanlardaki Toksik Liderlik Algısının Örgütsel Sessizlik ve İş Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Pozitif Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Rolü*. T.C. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul. Sayfa: 1-150.
- Kirkman, B. L. ve Rosen B. (1999) “Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment”. *Academy of Management Journal*. Volume: 42. Issue: 1. Pages: 58-74.
- Koçak, D. R ve Özudogru, H. (2012), “Yöneticilerin Liderlik Özelliklerinin Çalışanların Motivasyonu ve Performansı Üzerindeki Etkileri: Kamu ve Özel Hastanelerinde Bir Uygulama”. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı: 1. Sayfa: 76-88.
- Kusy, M. E. ve Holloway, E. L. (2009). *Toxic Workplace! – Managing Toxic Personalities And Their System Of Power*. First Editon. San Francisco. USA: Jossey-Bass AWiley Imprint. Pages: 1-231.
- Küçük, Ö. (2020). *Okul Müdürlerinin Toksik Liderlik Davranışları İle Okul Etkililiği Arasındaki İlişkide Örgütsel Sinizm ve Psikolojik Sermayenin Aracılık Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). T.C. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Elazığ. Sayfa: 1-222.
- Lee, C-C., Wu, C-C. ve Lee, H-M. (2009). “Factors that influence employees’ organizational identity after M & A: The acquirer and acquired perspective”. *African Journal of Business Management*. November 2009. Vol: 3 (11). Pages: 695-704.
- LiLin., ve ShiQian, W. (2018). “Factors Affecting the Job Performance of Employees at Work Place in the Higher Education Sector of China”. *International Journal of Scientific and Research Publications*. Volume: 8. Issue: 1. January 2018. Pages: 219-223.
- Lipman-Blumen, J. (2005). “The Allure of Toxic Leaders: Why We Followers Rarely Escape Their Clutches”. *Ivey Business Journal*. January/February 2005. <https://iveybusinessjournal.com/publication/the-allure-of-toxic-leaders-why-followers-rarely-escape-their-clutches/> Erişim Tarihi: 29.10.2016.
- Lyons, J. B. ve Schneider, T. R. (2009). “The effects of leadership style on stress outcomes”. *The Leadership Quarterly*. Volume 20, Issue 5, October 2009, Pages 737-748.
- Lu, C. S. ve Lin, C. C. (2014). “The Effects of Ethical Leadership and Ethical Climate on Employee Ethical Behavior in the International Port Context”. *Journal of Business Ethics*. Volume: 124. Pages: 209–223.
- Maden, F. M. (2019). *Toxic Workplaces, Toxic Leaders And Effect On Organizational Commitment And*

- Employee Performance*. (Unpublished Master's Thesis). The Republic of Turkey Bahçeşehir University Social Sciences Institute Mba Program. İstanbul. Pages: 1-135.
- Mael, F., ve Ashforth, B. E. (1992). "Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification". *Journal of Organizational Behavior*. Volume:13. Issue: 2. March 1992. Pages: 103-123.
- Mahdi, O. R. ve Almsafir, M. K. (2014). "The Role of Strategic Leadership in Building Sustainable Competitive Advantage in the Academic Environment". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Volume: 129. Pages: 289-296.
- Morçin, S. E. ve Morçin, İ. (2013). "Etkileşimci Liderliğin Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisi: Adana'daki Seyahat Acenteleri Örneği". *İşletme Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 5. Sayı: 4. Sayfa: 71-86.
- Motowidlo, S. J. (2003). "*Job Performance*". (Editors: Walter C. Borman, Daniel R. Ilgen, Richard J. Klimoski). (Editor-in-Chief: Irving B. Weiner). *Handbook of Psychology Industrial And Organizational Psychology*. Second Edition. Volume: 12. Hoboken, New Jersey. USA: John Wiley & Sons, Inc. Pages: 39-53.
- Nafei, W. A. (2019). "The Impact of Toxic Leadership on Job Attitudes A Study on Teaching Hospitals in Egypt". *International Journal of Case Studies*. Volume 8, Issue 2–Feb-2019. Pages: 45-58.
- Namie, G., ve Namie, R. (2000). *The bully at work: What you can do to stop the hurt and reclaim the dignity on the job*. Naperville: Sourcebooks, Inc. Pages: 12-20.
- Öge, H. S. ve Karasoy, H. A. (2016). *Meslek Yüksek Okulları İçin İnsan Kaynakları Yönetimi*. Konya: Eğitim Yayınevi. Sayfa: 161.
- Paltu, A., ve Brouwers, M. (2020). "Toxic leadership: Effects on job satisfaction, commitment, turnover intention and organisational culture within the South African manufacturing industry". *SA Journal of Human Resource Management*. Volume: 18. Pages: 1-11.
- Pandey, J. (2019). "Factors affecting job performance: an integrative review of literature". *Management Research Review*. Vol: 42. No: 2. Pages: 263-289.
- Pardo, A., ve Román, M. (2013). "Reflections on The Baron And Kenny Model of Statistical Mediation". *Anales de Psicología*. Volume: 29. Number: 2. Pages: 614-623.
- Pelletier, K. L. (2012). "Perceptions of and reactions to leader toxicity: Do leader–follower relationships and identification with victim matter?". *The Leadership Quarterly*. Volume: 23. Issue: 3. June 2012. Pages: 412-424.
- Preacher, K. J., Rucker, D. D. ve Hayes, A. F. (2007): "Addressing Moderated Mediation Hypotheses: Theory, Methods, and Prescriptions". *Multivariate Behavioral Research*. Volume: 42. Number:1. Pages: 185-227.
- Rayner, C., ve Cooper, C. (1997). "Workplace bullying: myth or reality—Can we afford to ignore it?". *Leadership and Organization Development Journal*. Vol: 18. No: 4. Pages: 211-214.
- Reyhanoğlu, M. ve Akın, Ö. (2016). "Toksik Liderlik Örgütsel Sağlığı Olumsuz Yönde Tetikler mi?". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 5. Sayı: 3. Sayfa: 442-459.

- Saeed, R., Mussawar, S., Lodhi, R. N., Iqbal, A., Nayab, H. H. ve Yaseen, S. (2013). "Factors Affecting the Performance of Employees at Work Place in the Banking Sector of Pakistan". *Middle-East Journal of Scientific Research*. 17 (9). Pages: 1200-1208.
- Schmidt, A. A. (2008). *Development and Validation of The Toxic Leadership Scale*. (Unpublished Master of Science Thesis). The Faculty of the Graduate School of the University of Maryland, College Park. USA. Pages: 1-57.
- Schmidt, A. A. (2014). *An Examination Of Toxic Leadership, Job Outcomes And The Impact Of Military Deployment*. (Unpublished Doctor of Philosophy Thesis). The Faculty of the Graduate School of the University of Maryland, College Park. USA. Pages: 1-57.
- Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (2004). *A Beginner's Guide To Structural Equation Modelling*. (2nd Edition). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. Pages: 81-84.
- Sigler, T. H. ve Pearson C. M. (2000) "Creating An Empowering Culture: Examining the Relationship Between Organizational Culture and Perceptions of Empowerment". *Journal of Quality Management*. Volume: 5. Issue: 1. Pages:27-52.
- Singh, N., Sengupta, S. ve Dev, S. (2019). "*Toxic Leadership: The Most Menacing Form of Leadership*". (Editors: Maria Fors Brandebo and Aida Alvinus). Dark Sides of Organizational Behavior and Leadership. London, United Kingdom: IntechOpen. Pages: 148-152.
- Skogstad, A., Einarsen, S., Torsheim, T., Aasland, M. S. ve Hetland, H. (2007). "The Destructiveness of Laissez-Faire Leadership Behavior". *Journal of Occupational Health Psychology*. 2007, Vol. 12, No. 1. Pages: 80-92.
- Sonnentag, S., Volmer, J., & Spsychala, A. (2008). "*Job Performance*". (Edited by: Julian Barling - Cary L Cooper). The SAGE Handbook of Organizational Behavior Volume One: Micro Approaches. London. England: Sage Publications Inc. Pages: 427-447.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, G. F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Ölçme Aracı Hazırlama*. Birinci Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık. Sayfa: 62-221.
- Şimşek, M. Ş. ve Öge, H. S. (2011). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Genişletilmiş 4. Baskı. Konya: Eğitim Akademi. Sayfa: 307.
- Taşkın, Ç. ve Akat, Ö. (2010). *Araştırma Yöntemlerinde Yapısal Eşitlik Modelleme LISREL İle Marka Değeri Ölçümü Örnekleri*. Bursa: Ekin Yayınevi. Sayfa: 1-4.
- Taylor, C. M., Cornelius, C. J. ve Colvin, K. (2014), "Visionary leadership and its relationship to organizational effectiveness". *Leadership & Organization Development Journal*. Volume: 35. No: 6. Pages: 566-583.
- Tepper, B. J. (2000). "Consequences of abusive supervision". *Academy of Management Journal*. Vol: 43. No: 2. Apr 2000. Pages: 178-190.
- Tutar, H. ve Erdem, A. T. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Birinci Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık. Sayfa: 141-510.
- Tüzün, İ. K. (2006). *Örgütsel Güven, Örgütsel Kimlik ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi: Uygulamalı Bir*

- Çalışma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. Sayfa: 111-133.
- Walumbwa, F. O., Mayer, D. M., Wang, P., Wang, H., Workman, K. ve Christensen, A. L. (2011). "Linking ethical leadership to employee performance: The roles of leader-member exchange, self-efficacy, and organizational identification". *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. Volume: 115. Issue: 2. July 2011. Pages 204-213.
- Webster, V., Brough, P., Daly, K. ve Myers, B. (2011). "Consequences of Toxic Behaviours: A Qualitative Investigation". (Editor: Kevin Voges and Robert Cavanagh). *Proceedings of the 25th Australia and New Zealand Academy of Management (ANZAM) Conference*. Page: 1. https://www.anzam.org/wp-content/uploads/pdf-manager/563_ANZAM2011-314.PDF Erişim Tarihi: 10.02.2018.
- Whicker, M. L. (1996). *Toxic Leaders: When Organizations Go Bad*. Quorum Books. Westport, ABD. Pages: 1-189.
- Yağcı, E. (2020). *Toksik Liderliğin Yöneticiye Güven Aracılığı İle Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. İstanbul. Sayfa: 1-137.
- Yalçınsoy, A., ve Işık M. (2018). "Toksik Liderlik İle Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti İlişisine Yönelik Bir Araştırma". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. Cilt: 17. Sayı: 3. Sayfa: 1016-1025.
- Yelboğa, A. (2006). "Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. Cilt: 8. Sayı: 2. Haziran 2006. Sayfa: 200.
- Yeo, A. CM. ve Carter, S. (2008). "Toxic Leaders: Inevitable or Avoidable?". *Accountants Today Malaysian Institute of Accountants*. June 2008. Volume: 21. Number: 6. Pages: 33-36.
- Yıldız, S., Baştürk, F. ve Boz, İ. T. (2014). "The Effect of Leadership and Innovativeness on Business Performance". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Volume 150. Pages 785-793.
- Yılmaz, V. (2004), "Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modelleri: Tüketici Şikayetlerine Uygulanması". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 4. Sayı: 1. Sayfa: 77-90.
- Yılmaz, Y. S. (2018). *Liderlik İle Çeşitli Örgütsel Davranış Türleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. Kahramanmaraş. Sayfa: 1-116.
- Yılmaz, H. ve Karahan, A. (2010). "Liderlik Davranışı, Örgütsel Yaratıcılık ve İşgören Performansı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Uşak'ta Bir Araştırma". *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 17 Sayı: 2. Sayfa: 145-158.
- Yılmaz, Y. S., Bakan, İ. ve Olucak, H. İ. (2020). "Çalışanların Toksik Liderlik Boyutlarına İlişkin Algılarının Stres Boyutları Düzeylerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma". *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 27. Sayı: 3. Sayfa: 557-572.

Etik Kurul İzni:

Kurum: T.C. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu

Tarih: 26/03/2021

Sayı: 16458

Toplantı No: 03

Katkı Oranı Beyanı:

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazarlar aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE GÜMÜŞHANE KROM VADİSİ VE ÇEVRESİNİN KÜLTÜREL TURİZM OLANAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION OF THE GUMUSHANE KROM VALLEY AND ITS SURROUNDINGS IN THE HISTORICAL PROCESS IN TERM OF CULTURAL TOURISM OPPORTUNITIES

Aleyna BİNAY^a Buket ÖZDEMİR IŞIK^b

Özet

Farklı medeniyetlere ait kültürel yapıların ortaya çıkarılması turizm kavramını daha popüler bir konu haline getirmekte ve kültürel faaliyetlerin çeşitlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada da tarihsel niteliğiyle önemli bir yere sahip olan Gümüşhane iline bağlı Krom vadisi ve çevresindeki tarihi dini yapılar incelenmiştir. Dini yapıların tercih edilme nedeni bölgenin birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve etnik kökenini oluşturan gizli Hristiyan halkının bölgede inşa ettiği şapel ve kiliselerin yoğunlukta olmasıdır. Zamansal süreç içerisinde Osmanlı devletinin bu alanda egemenlik kurması ile birlikte İslam dininin yaygınlaşması, bölgede yaşayan Hristiyanların dinlerini gizli yaşamalarına neden olmuştur. Tarihi M.Ö. 4000 yılına dayanan ve arkeolojik açıdan büyük bir öneme sahip olan bu bölge 2010 yılında 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak kabul edilmiştir. Vadi boyunca tescilli 17 kilise ve şapel bulunmaktadır. Alanda yapılan inceleme, gözlem ve anket çalışmaları sonucu tarihi dini yapılardan 7 kilise incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi içerisinde tekli durum çalışması deseni kullanılmıştır. Ankete katılanlar vadiyi bilen ve orada yaşayan yerli halk ve yerli turist ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların daha çok Trabzon kökenli olma nedeni mübadele döneminden sonra krom bölgesinin bulunduğu alanda Trabzonluların taşınmaz satın almış olmalarıdır. Bundan dolayı bu bölge yaz aylarında Trabzon kökenli halk tarafından yayla olarak kullanılmaktadır. Elde edilen veriler Nvivo 11 programı yardımıyla içerik analizi yapılarak yorumlanmış ve SPSS programında frekans yüzdelere bakılmıştır. 7 kilise üzerinden farklı iki alternatif yürüyüş rotası belirlenmiştir. Gelecekte Gümüşhane ilinin turizm kenti haline getirilmesi adına yapılacak çalışmalarda, Krom vadisi genelinde yapılan bu çalışmanın bölgenin turizm açısından tanıtımına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane, Krom vadisi, Kültür, Kültür turizmi, Kilise

Abstract

The discovery of cultural structures belonging to different civilizations makes the concept of tourism a more popular subject and allows for the diversification of cultural activities. The reason for the preference of religious buildings is that the region has hosted many civilizations and the chapels and churches built in the region by the secret Christian people who make up their ethnic origin. The spread of the religion of Islam with the dominance of the Ottoman state in this area in the temporal process caused the Christians living in the region to practice their religion secretly. History BC This region, which dates back to 4000 and has great archaeological importance, was accepted as a 3rd Degree Archaeological Site in 2010. There are 17 registered churches and chapels along the valley. As a result of the examination, observation and survey studies carried out in the area, 7 churches from historical religious buildings were examined. Data were collected as qualitative and quantitative data. The survey was carried out with local people and local tourists who know the valley and live there. The reason why the participants are mostly from Trabzon is that the people of Trabzon bought real estate in the area where the chrome zone is located after the war period. Therefore, this region is used as a plateau by the people of Trabzon origin during the summer months. The obtained data were interpreted by making content analysis with the help of Nvivo 11 program and frequency percentages were checked in the SPSS program. Two different alternative walking routes were determined over 7 churches. In the future studies to make Gümüşhane a tourism city, it is thought that this study conducted throughout the Krom valley will contribute to the promotion of the region in terms of tourism.

Keywords: Gümüşhane, Krom valley, Culture, Cultural tourism, Church

Makele Geliş Tarihi: 03.10.2022 Makale Kabul Tarihi: 16.12.2022

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Buket ÖZDEMİR IŞIK (ozdemirbuket@gmail.com)

^a Avrasya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Trabzon/Türkiye (aleyna_binay@hotmail.com), ORCID: 0000-0003-4383-7137

^b Trabzon Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Trabzon/Türkiye (ozdemirbuket@gmail.com), ORCID: 0000-0003-1617-8084

Bu çalışma, ikinci yazarın danışmanlığında yürütülen ve birinci yazar tarafından tamamlanan Avrasya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde yazılan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

DOI: 10.5281/zenodo.7494964

1. Giriş

Teknolojide meydana gelen gelişmeler ve küreselleşme, toplumlar ve kuruluşlarda beklenti değişikliklerini ortaya çıkarmakta, böylelikle bu durumun kültürel miras algısında da farklılaşmalara neden olduğu bilinmektedir (Bowers, 2016). Tarihi alanların planlanması ve yönetilmesi için önemli faktörler olan turizm ve miras birbirlerini besleyerek varlığını sürdürmektedir (Sudi, 2013). Kültürel ortak alanların yeniden tanımlanması, değişen küresel dünyada tarihi miras algısını yeniden oluşturmaktadır (Sarı ve Nazlı, 2018). Kentsel yaşam kalitesindeki bozulmaların sosyo-kültürel yapıdaki kimlik kaybının ve mimari mirasların yok olmasının sonucu olduğu gözlemlenmektedir (Sudi, 2013). Turizm aracılığı ile tarihin sunmuş olduğu doğal ve kültürel değerlerin tanıtılması, kültürler arası oluşan etkileşim sürecini başlatmak adına önemli fırsatlar sunmaktadır (Yıldırım ve Koçan, 2008).

Çalışma alanı, Doğu Karadeniz bölgesinde bulunan Gümüşhane iline bağlı tarihi Krom vadisi ve çevresidir. Bu alan coğrafi konumu sebebiyle sosyo-kültürel ve ekolojik açıdan farklı özellikleri yansıtmaktadır. Turizm açısından Gümüşhane şehri, bozulmamış doğası ve kültürel yapısındaki çeşitlilik ile gözde bir destinasyon haline gelmesi muhtemel bir bölge (Ödemiş ve Hosson, 2019) olmaya adaydır.

Araştırma alanı belirlenirken, alanın turizm açısından tanıtımının yeterince yapılmamış olması, turizm olanakları açısından değerlendirildiğinde yerli ve yabancı turisti çekebilecek alternatif etkinlik önerilerinin geliştirilmediği, dini inanış farklılığının bölgenin tanıtılmasını turizm açısından etkilediği, yerli halkın genel olarak bölgenin bir turizm potansiyelinin olduğunu kabul etmiş olmasına rağmen, alanın turizme kazandırılmasında çekimser davrandıkları görülmüştür. Bu bağlamda araştırmada tarihi ve kültürel değer açısından önemli bir değere sahip Krom vadisi ve çevresinin turizm potansiyeli açısından bölgeye ne gibi katkı sağlayacağı, yöre halkının bu alanın turizme kazandırılmasında olumlu ya da olumsuz ne gibi olaylarla karşılaşabileceği sorularına yanıtlar aranmıştır. Farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Krom vadisi'nin tarihsel süreç içerisinde günümüze kadar gelmiş dini yapıları bu çalışma kapsamında incelenmiştir. 7 farklı kilise üzerinden yapılan çalışmada, bu bölgeyi tanıyan insanların bölge hakkındaki görüşleri değerlendirilerek çözüm önerileri geliştirilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Kültür, beşerî coğrafyada farklı bakış açılarına sahiptir (Gregory vd., 2009). Tarihsel

süreç içerisinde kültürel kentler eski çağların izlerini günümüze getiren, tarihe ışık tutan sanat eserlerini barındırıp o bölgenin kültürünü bize yansıtır. Kültürlerin farklı kökenlere sahip olması eşsiz ve tek oldukları anlamına gelmektedir. Krom vadisi için değerlendirildiğinde farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan bu bölgede de farklı kültürlerin izlerini görmek mümkündür. 1923 yılında yaklaşık olarak 1500-2000 Rum nüfusun Yunanistan'a göç ettiği bölgede, boşalan köylerde yüzlerce anıtsal konak, çeşme, köprü, kilise vb. yapıların bulunduğu belirlenmiştir. Bölgede çeşitli medeniyetlerden kalmış, kültürel ve kaynak değerleri yüksek 34 kilise, 33 şapel, 2 manastır, 4 camii, 5 kale, 50 tarihi çeşme, 100-300 tarihi konut, 5 kemer köprü olup, vadi boyunca toplamda 17 kilise ve şapel tescillenmiştir (Erüz, 2009).

Bölgede, I. Dünya Savaşı yıllarına kadar birçok etnik köken yaşadığından, Türk ve Rum nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim yeri olmuştur. Krom nahiyesi ve köylerinde yerli Rum ve Yunan kökenliler haricinde, Müslüman ve Hristiyan Türk, Kürt, İranlı, Alman, Fransız, Macar ve Arnavut kökenli halkların yaşadığı bilinmektedir. Bugün Müslüman topraklar içerisinde olan bu vadinin yıllar önce Hristiyan toprakları içinde olması bölgedeki tarihi yapılar üzerinde etkisini göstermiştir. Zaman içerisinde insanlar ya da toplumlar değişime uğrasa da kültürler nesiller boyu hep devam etmektedir (Rumina ve Kishwar, 2010). Krom vadisi'nde bulunan İmera Kilisesi'ne her yıl Yunanistan'dan gelen turistlerin ibadet yapmaları kültürlerinin nesiller boyu devam ettiğinin bir göstergesidir. Kültürel değişim sürecinde turizmin sürdürülebilirliği için doğanın ekolojik yapısı ile birlikte toplumsal düşünce ve kültürler arasındaki karşılıklı ilişkilerin önemli olduğu unutulmamalıdır (Gelbman, 2022). Dini inanışlardaki farklılıklar Krom bölgesindeki yerli halkın bölgeye yabancı turist olarak gelen gezginlere bakış açılarını etkilemektedir. Geçmişten günümüze kadar gelmiş olan bu yapılar bir miras niteliğindedir. Turizm değeri yüksek olan bu alanların korunarak Dünya'ya tanıtılması Türkiye'nin turizm ve ekonomik değerine önemli katkılar sağlayacaktır.

2.1 Kültür Turizmi

Dünya Turizm Örgütü (WTO) turizmi "Sürekli kalışa dönüşmemek ve gelir getirici hiçbir uğraşta bulunmamak şartı ile bireylerin geçici süre konaklamalarından doğan olay ve ilişkilerin tümü" olarak tanımlar. Bunun nedeni, küresel turizmin farklı ortamlarda, farklı ekonomik ve sosyal bağlamlarda gerçekleşmesi nedeniyle karmaşık bir yapıya sahip olmasıdır (Cooper, 2009). Turizmin temel özelliklerini, turizm olgusunun içerdiği faaliyet

çeşitliliği, dinamik ve statik boyutu, insanların çalıştıkları ve yaşadıkları çevrenin dışındaki hareketler, gidilen turistik destinasyonlarda kalmaları şeklinde sıralanabilir. Turizm olgusu karmaşık ve dinamik doğası olan bir sistemdir. Turizm sistemi temelde; üretim, tüketim ve deneyim içeren bir yapıya sahiptir (Cooper, 2009). Turizmin büyümesini etkileyen en önemli üç faktör; çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerdir (Bernardo vd, 2016; Daly vd., 2021. Bu sistemi anlamak ve ortak bir amaca ulaşmak için bir araya gelen, birbirleriyle etkileşen ve etkileşime giren unsurlar turizmin bütünü olarak ifade edilir (Roney, 2011).Kültürel farklılıklar, turizm faaliyetlerinin çeşitlenmesinde etkilidir. Özellikle yerel halkın turizm faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilecek olan çevresel değişikliklere vereceği tepkiler oldukça önemlidir. Çevre halkı bilgilendirilerek, kültürel değerlerin ve coğrafi çevrenin bozulmaması için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir (Lindberg ve Jonhson 1997).

İnsanların dünya üzerinde bir yöreyi, bölgeyi veya ülkeyi tarihsel, sosyal, sanatsal ve bilimsel açılarından öğrenebilmesi, aynı zamanda yaşam biçimlerinin değerlerini görebilmesi, tanıyabilmesi ve deneyimleyebilmesi için seyahat etmeleri, kültür turizmini ortaya çıkarmıştır (Ul vd., 1998).Richards (1996);Kültür turizmini, kişilerin fiziki ihtiyaçlarının yanı sıra kültürel ihtiyaçlarını gidermek adına gerçekleştirdikleri seyahatler olarak tanımlamaktadır. Buna karşın Mehrhoff (1991);bu turizm türünü daha geniş bir alanda ele alarak, seyahat edilen yerlerdeki tarihi ve ulusal değerlerin görülüp keşfedilmesi olarak ifade etmiştir. Akademik alanda yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkan ortak görüş kültür turizminin dünya genelinde büyümekte olduğudur. Bu büyüme ülke ve bölge ekonomilerinin de aynı oranda büyümesine fayda sağlamaktadır. (Walle, 1996).Kültürel turizm yalnızca toplumlar ve bireyler için yeni imkânlar sunmak ya da seyahatlerden kaynaklı gelir elde etmek değil aynı zamanda kültürel değerlerin korunması konusunda da yoğunlaşan bir turizm türüdür (Dogget,1993).Turizmin bir parçası olan kültür turizmi yeni istihdam alanlarının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin Anadolu toprakları üzerindeki kültürel varlıklarının zenginliği ve çeşitliliği kültür turizminin alternatif turizm türleri açısından ilk sıralarda yer aldığını göstermektedir. Bu kültürel zenginlik yurtiçi ve yurtdışı turizmini harekete geçiren etkenlerin başında gelmektedir. Kültürel değerlerimizin ön plana çıkarılacağı turizm pazarlama stratejileri Türkiye'nin dört mevsim boyunca turist misafir etme olanağını sunmaktadır (Tok, 2005).

2.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmada kuruluşu MÖ. 4000 yılına dayanan, Gümüşhane ili Yağlıdere Köyüne bağlı, 3. Derece arkeolojik sit alanı olarak korunan Krom vadisi ve çevresinde bulunan tescilli 17 kilise içerisinden seçilen 7 kilisenin, bölgenin kültürel turizmine kazanımı açısından ne gibi alternatif öneriler geliştirilebileceği araştırılmıştır. Vadi tarih boyunca Roma, Bizans, Pontus ve Osmanlı devletlerine ev sahipliği yapmıştır. Bundan dolayı farklı medeniyetlere ait tarihi ve kültürel kalıntıları bu alanda beraber görmek mümkündür. Bölgede yer alan gizli değerlerin ortaya çıkartılması, Krom vadisi ve çevresinin kültürel turizm açısından tanınırlığını arttıracaktır. Vadi üzerindeki tarihi yapıların restore edilmesi, yürüyüş rotalarının oluşturulması, alana ulaşım ve konaklama imkanlarının sağlanması uzun vadede Krom vadisi'ni kültürel turizm açısından popülaritesini yükseltecektir. Bu çalışmada tarihi ve kültürel değerleri koruyarak, Gümüşhane İli Yağlıdere Köyüne bağlı Krom vadisi ve çevresindeki tarihi dini yapılar üzerinden, kültürel turizme katkı sağlayacak çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

3. Çalışma Alanı

Tarihsel süreç içerisinde Gümüşhane, İpekyolunun çıkış kapısı olarak kabul edilen Trabzon limanının, Doğu Anadolu ve İran arasındaki bağlantısını sağlayan tarihi kervan yolu üzerinde kurulan, önemli bir bölgedir. Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu arasında geçiş güzergâhlarında yer alan Gümüşhane ili coğrafi konumu sebebiyle çeşitli turizm türlerinin gerçekleşmesine olanak sunmaktadır. (Ödemiş ve Hassan, 2019) İl sınırları içerisinde Yağlıdere köyüne bağlı olan Krom vadisi de turizm açısından önemli olan alanlardan bir tanesidir.

Çalışma alanında kültürel değere sahip birçok mimari yapı bulunmaktadır. Vadideki bu yapılar gördükleri hasarlara rağmen varlıklarını sürdürmektedir. Günümüze ulaşan antik Rum evlerinin çoğu, mahalle olarak korunmaktadır. Vadi boyunca çok sayıda kilise yer almaktadır. Andreadis (1999) "Gizli Din Taşıyanlar" adlı kitabında Krom bölgesi halkının dini yapısı ve mevcut şartları doğrultusunda şekillenerek günümüze ulaşan mimari etkilerinden bahsetmiştir. Andreadis'e göre Krom bölgesinin tapınakları genellikle yeraltındadır. İnsanlar konutların içerisindeki gizli bir kapıdan aşağıya inerek bu tapınaklara giriş yapmaktadır. Bu salonlar şamdanlarla ve çeşitli ikonlarla dolu olup, Hristiyanlar tarafından dua etmek, ayin yapmak gibi çeşitli ibadetler için kullanılmışlardır. Bunun haricinde gündüzleri Osmanlı vatandaşları gibi giyinip, onlar gibi konak denilen

evlerde yaşamışlardır. Yapılar Osmanlı konakları gibi dışı maviye boyanmış, basit geometrik şekiller veya geometrik çiçek tasvirleri ile süslenmiş iki katlı yapılardır. Osmanlı evlerinde ahır olarak kullanılan zemin katları Hristiyanlarda mahzen olarak kullanılmakta ve dini görevlerini yerine getirmek amacıyla şapel olarak kullandıkları gizli odalar bu alanlarda bulunmaktadır (Şekil 1).

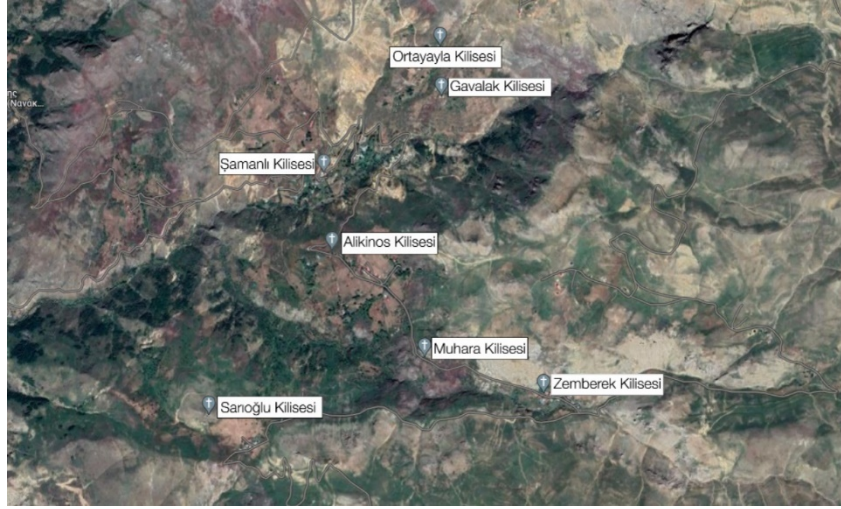

Şekil 1. Tarihi Krom evi (URL 1)

Gezginler kültürel turizmi yaparken farklı turizm türlerine de katılma şansına sahiptir. Özellikle Krom vadisi gibi kırsal alanlarda gerçekleştirilen ziyaretlerde katılımcılar çeşitli rekreasyonel faaliyetleri gerçekleştirme imkânı bulur. Kırsal ve ormanlık bölgelerde gelişen, insanların doğa ile yalnız kalma, doğal hayatı tecrübe etme ve yerel kültür içinde yaşama isteği doğrultusunda ortaya çıkan doğa turizmini de (İncekara vd., 1997) bu esnada deneyimleyebilirler. Ayrıca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış alanlarda ziyaretçiler; kutsal beldeleri ziyaret etmek, dini toplantı ve törenlere katılmak veya bunları izleyebilmek, cami, kilise gibi yerleri görmek için inanç turizmini de gerçekleştirebilirler. Türkiye’de özellikle Hıristiyan inancına ait inanç turizmini geliştirmek açısından çok önemli kaynakların varlığı mevcuttur. Bu durum, uluslararası pazarlara odaklanma fırsatını da beraberinde getirmektedir (Seckelmann, 2001).

Vadi boyunca tescillenmiş 17 adet kilise yer almaktadır. Bu kiliselerin dikkat çeken en belirgin özelliği vadideki yerleşimleridir. Vadide yer alan kiliseler manastır olmamalarına rağmen ana yerleşim birimlerinin dışında inşa edilmiş ve çoğunlukla konumundan kaynaklı olarak vadiye bağlanan yolları, kayalık alanları görebilmektedir. Vadi bölgesinde bulunan Alikinos, Zemberek, Gavalak, Sarıoğlu, Ortayayla, Şamanlı ve Mohara kiliseleri vadi için stratejik bir konumlanma şekline sahiptir. Bu kiliseler vadiye

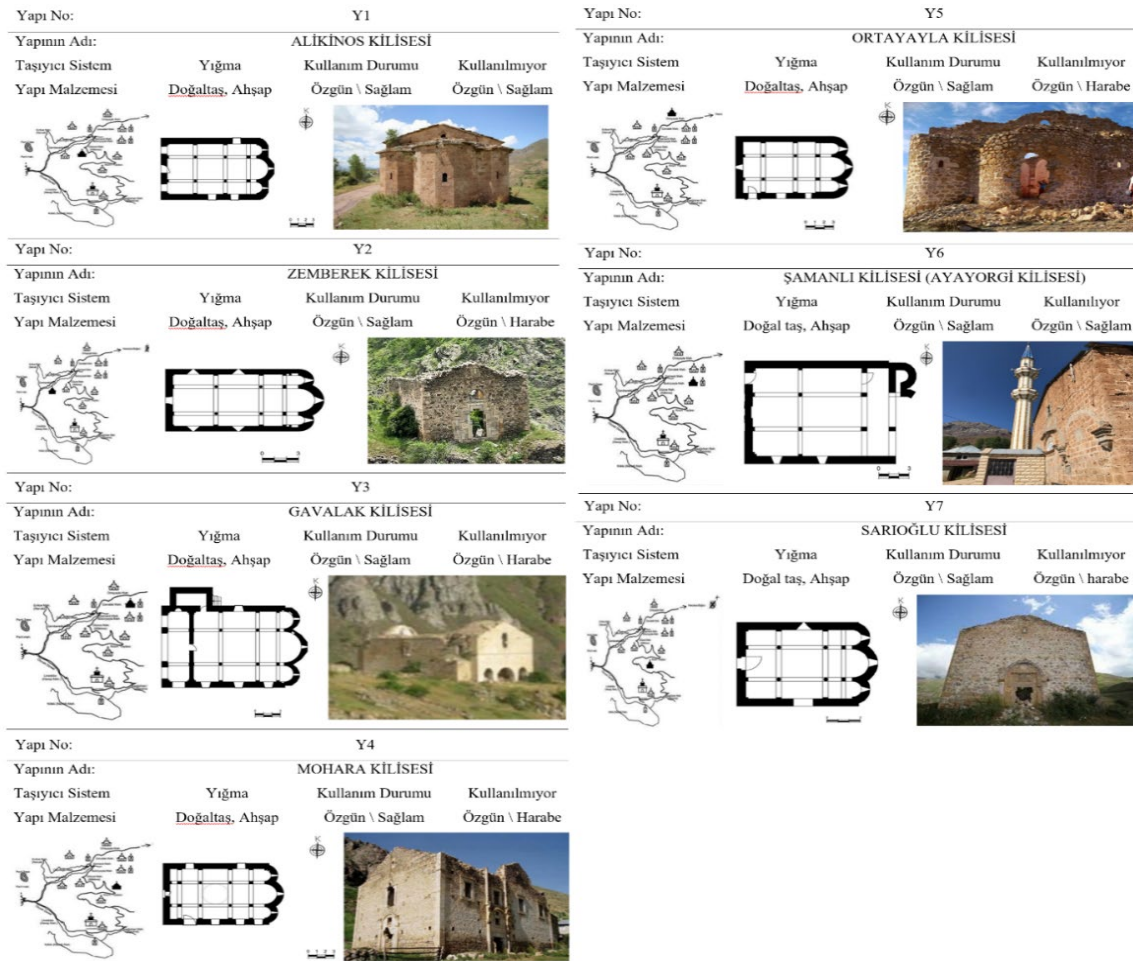
bağlanan yollar, sarp alanlar ve kayalıklar harici birbirlerini görebilmekte ve vadiye tam hâkimiyet oluşturmaktadır. 7 noktadan vadiyi çevreleyip alanı koruması için planlanan bu kiliselerin asıl amacı haberleşmeyi sağlamaktır. İçlerinde en büyük ve bölgenin ana kilisesi sayılan Alikinos kilisesi tüm kiliseleri görebilen tek kilisedir. Bu stratejik konumlara inşa edilmiş kiliseler vadiyi dış güçlere karşı korumak için önemli bir temel oluşturmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Gümüşhane İli Yağlıdere Köyü Krom vadisi

Krom vadisinde bulunan kiliselerin kitabelerinin büyük çoğunluğu sökülmüş ya da okunamayacak kadar tahrip olmuştur. Yalnızca vadinin Yağlıdere kısmında olan İmera manastırı ve Gavalak kiliselerinin kitabeleri tahrip olmalarına rağmen hâlâ yapım tarihleri okunabilmektedir. İmera manastırı 1350 yılında 14. yüzyılda yapılmış ve giriş kapısındaki kitabede 1859 yılında baş rahibe Roxane tarafından yenilediği yazılmıştır. Vadide yer alan kiliselerin mimari planları, kullanılan malzemeler, süsleme teknikleri açısından benzerlik göstermektedir. Ulaşılabilen kitabelere bakıldığında yoğun yapılaşmanın 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra yapıldığı tespit edilmiştir. Düşük maliyet ve hızlı yapılabilecek taşlarla inşa edilen bu yapılarda dış cephedeki mimari estetik iç cephede fresklerle edilmiştir. 19. yüzyılın ortalarından 1908 yılına kadar Rum cemaatinin en rahat ve parlak dönemlerini yaşadığı zamanlarda, Rum halkı büyük bir kültür ve ileri seviyede eğitim gelişimi göstermiştir. Bu dönemde Osmanlı devletinin kilise inşasına artık izin vermeye başlaması bölgedeki yapıların hızlıca artmasına neden olmuştur. Dinlerini uzun süredir gizli yaşamak durumunda kalan Rumlar, yasağın kalkması ile hızla inşa etmeye başladıkları kiliseleri propaganda faaliyetleri için kullanmışlardır. İnşa edilen kiliselerin mimari yapı, plan, süsleme ve kullanılan

malzemeler incelendiğinde yapıların, ortak bir usta grubu ile kısa sürede inşa edilen yapılar olabileceği söylenmektedir. Vadi boyunca tescillenmiş, çeşitli medeniyetlerden kalan ve kültürel değeri yüksek 5 kale, 50 tarihi çeşme, 100-300 tarihi ev, 5 kemer köprü ve toplam 17 kilise ve şapel bulunmaktadır. Şamanlı Kilisesi, Ortayayla Kilisesi, Mohara Kilisesi, Sarıoğlu Kilisesi, Gavalak Kilisesi, Zemberek Kilisesi ve Alikinos Kilisesi bunların başlıca örnekleridir (Şekil 3). Alikinos Kilisesi, bölgede hala sağlam durumda olan birkaç kiliseden biridir (Erüz vd., 2010). Çalışmada analiz edilen 7 kilise kültürel açıdan krom vadisinin geçmişi anlatan tarihsel bir hikayesi olduğu için seçilmiştir. Eski kaynaklar bu kiliselerin bir haberleşme aracı olarak da kullanıldığını doğrulamaktadır. Yağıdere köyüne bağlı Düzce (Alikinos) mahallesinde yer alan Alikinos Kilisesi bölgede bulunan en eski kiliselerden biri olmasına rağmen zamanında yapılan onarımlar ile beraber günümüze gelmiş, fakat kullanımda değildir. Günümüze sağlam ulaşmış bu kilisenin yapım tarihi ile ilgili kesin bilgiye rastlanmamıştır (Erüz, 2009).

Şekil 3. Çalışmadaki başlıca kiliseler iki boyutlu çizimler (Erüz, 2009) Fotoğraflar (Aleyna Binay, 2019)

Zemberekli mahallesinde yer alan Zemberek kilisenin yapım tarihinin 1900 öncesi olduğu düşünülmektedir. Kiliseye ait kitabeye ulaşılamadığı için net tarih vermek mümkün değildir. Doğal taş ve ahşap kullanarak inşa edilen bu kilise günümüzde harabe olarak varlığını sürdürmektedir.

Alikinos dağının eteklerinde yer alan Gavalak Kilisesi günümüzde harabe durumdadır. Geleneksel yapım tekniği ile yığma olarak doğal taş ve ahşap kullanılarak inşa edilen kilise kullanılmamaktadır. Tahrip olmasına rağmen giriş kapısında bulunan kitabe *ḲāḲ* okunabilir durumdadır, kitabeye göre kilisenin yapım yılı 1843 olarak tespit edilmiştir.

Mohara Kilisesine ait kitabeye ulaşılamadığı için yapım yılının 1900 öncesi olduğu tahmin edilmektedir. Doğal taş ve ahşap kullanarak inşa edilen bu kilise günümüzde harabe olarak varlığını sürdürmektedir.

Ortayayla Kilisesi Krom vadisindeki en yüksek kayalık üzerindeki kilisedir. Kilise zaman içinde birçok tahribat yaşamış, özellikle define avcıları tarafından ciddi zarar gören yapının giriş kapısındaki kitabe de bulunmamaktadır. Kilise geleneksel yapım tekniği ile yığma olarak doğal taş ve ahşap kullanılarak inşa edilmiştir, günümüzde harabe durumda olup kullanılmamaktadır (Erüz, 2009).

Şamanlı Kilisesi günümüzde camii olarak faaliyetini sürdürmektedir (Erüz, 2009) Eski adı ile Aya Yorgi Kilisesi olarak bilinen Şamanlı kilisesi bölgede yaşamını sürdüren gizli Hristiyanların bakım ve onarımlarını zamanında yapamamaları nedeniyle yıkılmış, birinci Mahmut tarafından yayınlanan izin fermanından sonra 1830 yılında tekrar inşa edilmeye başlanmıştır (Andreadis, 1999).

Sarıoğlu mahallesine bağlı Sarıoğlu Kilisesi geleneksel yapım tekniği ile yığma olarak doğal taş ve ahşap kullanılarak inşa edilmiştir. Zaman içerisinde ciddi tahribatlara maruz kalmasına rağmen günümüze kadar ulaşmış, harabe durumda olan kilisenin yapım yılı bilinmemektedir (Erüz, 2009).

3.1. Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemi içerisinde tekli durum çalışması deseni kullanılmıştır. Bu araştırmanın olgusu Krom Vadisi'nin kültürel turizm potansiyelidir. Araştırmanın katılımcıları amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Örneklem seçimindeki kriterler katılımcıların Gümüşhane ve Trabzon ilinden tatil için Krom Vadisi bölgesine ziyarete gelen yerli turist olması ve orada yaşayan yerli halktan oluşmasıdır. 2022 nüfus verilerine göre Trabzon ili nüfus dağılımı 820.314, Gümüşhane İli nüfus

dağılımı 151.954 kişidir. Katılımcıların daha çok Trabzonlu olma sebebi, Gümüşhane Krom vadisi çevresinde ikamet eden kişilerin, Trabzon'dan gelerek vadiye yerleşmeleridir. Özellikle çalışmaya konu olan Krom vadisi bölgesinde Trabzon kökenli halk nüfusu çoğunluktadır (Tablo 1).108 kişi ile yapılan anket çalışmasında Gümüşhane ili Yağlıdere köyüne bağlı 2019 nüfus verileri (156 kişi)le alınarak (UR2)örneklem sayısı hesaplanmıştır. Anket çalışması yaz aylarında yapılmış olduğundan köye gelen kişi sayısındaki artışa bağlı olarak örneklem sayısı gerekenden fazla alınmıştır.

Tablo 1. Ankete katılan katılımcıların nüfusa bağlı oldukları iller

Nüfus bağloldukları iller	Kişi sayısı
İkametini belirtmeyen	7
Artvin	3
Bingöl	1
Giresun	1
Gümüşhane	14
İstanbul	1
İzmir	1
Kayseri	1
Rize	1
Trabzon	76
Zonguldak	1
Bayburt	1
Toplam	108

Araştırma da demografik bilgi sorularını içeren 3'lü likert soru formu 108 katılımcıya uygulanmış frekans ve yüzde değerlerini analiz etmek için SPSS programında temel istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Kış aylarında bu bölgede ikamet eden kişi sayısı oldukça azdır. Bundan dolayı anket çalışması hava koşullarına bağlı olarak Haziran - Temmuz aylarında gerçekleştirilmiştir. Anket verilerin sayısal olarak dağılımlarının belirlenmesinde frekans analizi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü nicel araştırma yöntemine oranla daha küçük olduğundan, ilgili evreni temsil eden düzeyde örneklem belirlemek mümkün olmamaktadır. (Miles ve Huberman, 1994, Fraenkel ve Wallen, 2006, Yin, 2011; Kurar ve Baltacı, 2021). Bu çalışmada nitel verileri analiz edebilmek için Krom çevresi Yağlıdere köyünde yaz aylarında yaşayan ve rastgele seçilen 12 kişi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile yüzyüze gerçekleştirilen anket çalışmasında her bir katılımcı için 10 dk. süre verilmiştir. Katılımcıların sorulan sorulara cevap verirken geçmişten günümüze gelen süreç içerisinde gözlemledikleri çevreyi nasıl algıladıkları ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Bu anket çalışmasında Nvivo programı kullanılarak nitel veriler analiz edilmiştir. Nvivo nitel

araştırma yöntemi elde edilen verileri analiz etmek için yaygın olarak kullanılan en güvenilir analiz programlarından biridir. Bu program, sınıflandırmalar ve çeşitli değişkenler açısından karşılaştırma yapmaya olanak tanımaktadır. Analiz birimleri (case) ve veri kaynakları (source) baz alınarak sınıflandırmalar yapılmaktadır. Sınıflandırma oluşturulduktan sonra sorgu aşaması ile oluşturulan projenin veri kaynakları içerisinde metin tabanlı arama yapması sağlanmaktadır. Tema ve kod yapısı açığa çıktıktan sonra kullanılabilen bu özellik sayesinde verilerle ilgili farklı değişkenlere göre sorgulamalar yapılabilmektedir. Veriler doküman haline getirilerek programa aktarılmıştır. Anlamsal olarak içerik analizi yapılarak, en çok bahsedilen konular kategorileştirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. İfade edilen veriler ilk önce kodlara ayrılmış, benzer kodlar bir araya getirilerek temalar, benzer temalar bir araya getirilerek kategori altında ifade edilmiştir. Her bir soru kendi içerisinde farklı temalar altında değerlendirilmiştir. Araştırmanın geçerliliği kısmında “Görüş Birliği” ve “Görüş Ayrılığı” sayıları belirlenmektedir. Bu araştırmada uzman tarafından analizlerden elde edilen bir soru için aynı temayı işaretlemişse bu uzmanlar arası görüş birliğini ifade etmektedir, eğer farklı temalar işaretlenmişse görüş ayrılığı olarak kabul edilir. Çalışmada Güvenilirlik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı formülü kullanılmıştır. Bu araştırmanın uzmanlar arasında görüş birliği %85 olmaktadır bu değer güvenilirliğin sağlandığını ifade etmektedir.

4. Bulgular

Krom vadisi ülkemizde az bilinen bir bölge olmasına rağmen, Atlas Dergisi tarafından “Yürüyüş Rotaları Atlası: 50 Düş Patikası” adlı çalışmada 50 yürüyüş rotası arasında gösterilmiştir (Atlas dergisi, 2009). Vadi çoğunlukla yaz aylarında yerli ve az sayıda yabancı turistler tarafından ziyaret edilmekte ve yürüyüş parkurları kullanılmaktadır.

Bölge kullanıcıları ile arazide yapılan görüşmelerde, turistlerin sadece vadiye gezi amaçlı değil bölgeden göç eden atalarının yaşadığı alanları görmek ve ziyaret etmek içinde geldiklerini, her yıl belirli dönemlerde özellikle Yunanistan’dan gelen ziyaretçilerin kullanıma kapalı olmasına rağmen İmera Kilisesi ve Alikinos Kiliselerinde ayinler yaparak, atalarını andıklarını ifade etmişlerdir. Günümüzde bölgede ikamet edenlerin sayısı az olmasına rağmen yaz aylarında bu nüfus artmaktadır. Ankete katılan 108 kişiden 76 kişi Trabzon, 14 kişi Gümüşhane iline kayıtlıdır. 18 kişi Krom vadisine başka illerden gelen misafirlerden oluşmaktadır. Krom vadisinin dini ve etnik yapısı hakkında bilgi

sahibi olanların %79' u bölgenin turistik bir bölge olduğunu düşünürken %21.2' si ise konuya çekimser bakmaktadır. %4.6'lık kısım vadinin turistik bir bölge olmadığını ifade etmiş, %0.9'luk kısmı soruya cevap vermemiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların Bölgenin Dini ve Etnik Yapısı Hakkındaki Bilgi Durumu Analizi (SPSS analizi)

	Yanıt vermeyen	Yanıt			Toplam
		Evet	Hayır	Kısmen	
Bölgenin dini ve etnik yapısı hakkında bilginiz var mı?	Yanıt vermeye n	1	-	-	1
	Evet	-	44	1	57
	Hayır	-	10	4	15
	Kısmen	-	25	0	35
	Toplam	1	79	5	23

Ankete katılanların nereli olduğundan bağımsız olmakla beraber ortak görüşü bölgenin turizme açılmasını desteklemekte ve bunun yerel halka katkı sağlayacağı yönündedir. Katılımcıların 79' u bölgeyi turistik bir alan gibi görürken 24 kişi çekimserdir. 5 kişi ise bölgenin turistik olmadığını düşünmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Bölgenin Turistik Bir Bölge Olması Analizi (SPSS analizi)

	Evet	Hayır	Kısmen	Toplam
Gümüşhane	9	-	5	14
Trabzon	58	4	14	76
Diğer	12	1	5	18
Toplam	79	5	24	108

Trabzon ve Gümüşhane dışından gelen katılımcılar ile Gümüşhanede yaşayan halk vadideki mimari yapıların turizme etkisi olduğunu savunurken Trabzon halkı sıradan ve tamamen etkileyici ya da belirleyici bir unsur olarak değerlendirmemektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Katılımcıların Bölgenin Coğrafi ve Mimari Yapı Etkileri Analizi (SPSS analizi)

	Evet	Hayır	Kısmen	Toplam
İkametini belirtmeyen	5	1	1	7
Gümüşhane	11	-	3	14
Trabzon	48	14	14	76
Diğer	10	-	1	11
Toplam	75	15	18	108

Turizmdeki gelişmeler çevresel ve kültürel açıdan olumlu ya da olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Yerel halk bu sonuçlardan öncelikli olarak etkilenen kişilerdir. Bu bağlamda olumlu etkilerin daha fazla ön plana çıkarılması ve olumsuz etkilerin en aza indirilmesi için yerel halkın görüşlerine ihtiyaç duyulmaktadır (Özer ve Ataman, 2020). Bu açıdan, vadi hakkında tanıtımlar, festivaller, tanıtım programları yapılmalı, vadinin konumu ve tarihi öncelikle yerli halka anlatılmalıdır. Gümüşhanede ikamet eden 12 kişi ile yapılan nitel anket çalışmasında görüşme yöntemiyle, yüz yüze yapılan çalışma Nvivo analiz programında analiz edilmiştir. Görüşme verilerine göre katılımcılar etkilidir (f:5), toplumu yansıtır (f:2), etkili değildir (f:3), turizm tanınırlığı gereklidir yoksa etkisi hakkında bahsedemeyiz (f:1) şeklinde ifade etmişlerdir. En fazla baskın görülen cevap kültürün vadinin mimari yapısı üzerinde etkili olduğudur. Ancak buna karşın ikinci en baskın cevap ise etkili olmadığı yönündedir. Bundan hareketle kültürün mimari etkisinin etkin olduğu ve karşıt görüş olarak etkin olmadığını savunanların çoğunluğu ile zıt fikirlerin hâkimiyetinin olduğu düşünülmektedir. Trabzonlu katılımcılar bu soruyu etkilidir (f:9), toplumu yansıtır (f:2), etkili değildir (f:2) şeklinde ifade etmişlerdir. En fazla baskın görülen cevap kültürün vadinin mimari yapısı üzerinde etkili olduğudur. Bundan hareketle kültürün mimari etkisinin etkin olduğu doğrudan düşünülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Kültürel değerin vadinin mimari yapısı üzerindeki etkisinin frekans, örnek kodlama ve Gümüşhane/ Trabzon katılımcı gösterimi (Nvivo analizi)

Kategori	Tema	f		Örnek Kodlama		Katılımcılar	
		Güm	Trb	Güm	Trb	Güm	Trb
Kültürün Vadi Mimari Yanışı Etkilidir		5	9	Bölge kültürü ve yaşam tarzı mimari yapıyı doğrudan etkiliyor	Tabii ki düşünüyorum.	K2,	K1, K2,
					Bölgenin iklimi gereği taş evler inşa edilmiş. Birbiriyle iç içe yaşayan bir kültür olduğu için evler birbirlerine yakın konumlandırılmış.	K5,	K3, K5,
					K6,	K6, K7,	
					K7,	K8, K9,	
					K8	K11	

Toplumu yansıtır	2	2	Toplumlar yaşadıkları yerlere kültürünü yansıtır	Evlerin genellikle iki ya da üç katlı oluşu yer tasarrufu açısından planlanmıştır. Çünkü coğrafi yapısı gereği arsa kısıtlıdır. Yine evin yapımında kullanılan malzemelerinde kerpiç taş ve ahşap oluşu coğrafi faktörlerden kaynaklanır klasik bir Türk evinde neler vardır diye baktığımızda en alt kat ahır ve kiler olarak düşünülmüş olup üst katlara doğru ihtiyaca binaen tasarlanmıştırlar.	K2, K7	K2, K5
Etkili değildir	3	2	Mimari yapılar özgün çalışmalardır etkisi olmaz	Bölge kültürünün vadi mimari yapısı üzerinde çok etkisi olmamakla birlikte tarihi doku korunamamıştır	K3, K9, K10	K4, K10
Turizm tanınırlığı gereklidir yoksa etkisi hakkında bahsedemeyiz	1	-	Bölge kültürünün mimari yapı üzerinde etkisinin olmadığını düşünüyorum, eğer olsaydı bugün Krom vadisi bir Mardin kadar dünya turizmde tanınmış olurdu.		K9	-

Görüşme verileri Krom vadisinin Gümüşhane'nin kültürel turizm potansiyeli üzerindeki etkisi açısından değerlendirildiğinde Gümüşhaneli katılımcılar turizme kazandırılarak potansiyeli arttırılır (f:3), potansiyeli yüksektir (f:2), yatırımla geliştirilmelidir (f:2), doğallığı korunursa potansiyeli artar (f:1), tanınırlığı arttırılarak potansiyeli arttırılır (f:2) şeklinde ifade etmişlerdir. Bu sonuçlara göre bölgenin turizme kazandırılarak potansiyelinin artacağını düşünenler yoğunlukta olup, genel olarak potansiyelinin artabileceği düşünülmektedir. Görüşme verileri Krom vadisinin kültürel turizm potansiyeli üzerindeki etkisi açısından değerlendirildiğinde Trabzonlu katılımcılar; turizme kazandırılarak potansiyeli arttırılır (f:2), potansiyeli yüksektir (f:7), yatırımla geliştirilmelidir (f:3), doğallığı korunursa potansiyeli artar (f:2) cevaplarını vermişlerdir. Bundan hareketle en yoğunluktaki sonuç Krom vadisinin kültürel turizm potansiyelinin yüksek olduğu yönündedir (Tablo 6).

Tablo 6. Krom vadisinin kültürel turizm potansiyeli üzerindeki etkisine dair frekans, örnek kodlama ve Gümüşhane/ Trabzon katılımcı gösterimi (Nvivo analizi)

Kategori	Tema	f		Örnek Kodlama		Katılımcılar	
		Güm	Trb	Güm	Trb	Güm	Trb
Krom vadisinin Kültürel Turizm Potansiyeli	Potansiyeli yüksektir	2	7	Gayet yüksek olduğunu düşünüyorum.	Ülkemizin genel sorunu duyarsızlık ve tarihe sahip çıkmama, yok etme dürtüsü bu hale getirmiştir	K1, K2	K1, K3, K5, K6, K8, K9, K11
	Yatırımla geliştirilmelidir	2	3	Yatırıma ihtiyaç duyan bir alandır, yatırımlarla turizm potansiyeli arttırılmalıdır.	Bence konaklama alanının mevcut olmasının ardından çok rağbet görebilecek bir yer olduğunu düşünüyorum	K3, K11	K3, K9, K10
	Doğallığı korunursa potansiyeli artar	1	2	Potansiyel var ve artmasını da istiyorsak doğal kalmasını sağlamak gerekir.	Öncelikli olarak bölgenin tamamının sit alanı ilan edilerek koruma altına alınması gerekir. Devamında ise tahrip edilen yapıların restorasyonuna önem verilmelidir. Bu sayede potansiyeli artar.	K4	K11, K10
	Turizme kazandırılarak potansiyeli arttırılır	3	2	Turizme kazandırılması gereken yerlerden biri olduğunu ve Türkiye için keşfedilmesi görülmesi gereken yerlerden biri olarak düşünüyorum.	Turizme katılmalı, geçmiş den gelen köprü geleceğe bağlanmalıdır.	K6, K7, K10	K9, K10
	Tanırlığı arttırılarak potansiyeli arttırılır	2	-	Az bilinen ancak yüksek potansiyele sahip bir bölge olduğunu düşünüyorum	-	K8, K9	-

Bölgedeki turizm faaliyetlerinin artması kapsamında yapılabilecekler neler olmalıdır sorusuna Gümüşhaneli katılımcılarla yapılan görüşme sonuçlarına göre; yürüyüş rotası planlanmalı (f:2), reklam ve pazarlama olmalı (f:1), farklı amaçlarla tesisler kurulmalı, yatırımcı çekilmeli (f:2), ulaşım sorunu çözülmeli (f:2), kültürel değerler arttırılmalı (f:1), bilinçli insanlar çalıştırılmalı (f:1), restorasyon yapılmalı (f:1) şekilde sonuçlar elde edilmiştir. Yürüyüş rotalarının planlanması, farklı amaçlarla tesisler kurulmalı, yatırımcı çekilmeli ve ulaşım sorununun çözülmesi ortak çoğunluklu düşüncedir. Bölgedeki turizm faaliyetlerinin artmasına yönelik sorulan soruya Trabzon’lu katılımcıların verdiği yanıtlar

değerlendirildiğinde; sırasıyla restorasyon planlamaları yapılmalı (f:5),koruma altına alınmalı (f:8)altyapı sorunları çözülmeli (f:2)ulaşım sorunu çözülmeli (f:3)reklam ve tanıtım yapılmalı (f:2)yanıtları elde edilmiştir. En yoğunluklu cevap koruma altına alınması gerektiği yönündedir. Sonrasında restorasyon çalışmaları ve ulaşım sorununun çözümlenmesi gerektiği çoğunlukla düşünülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. Bölgedeki turizm faaliyetlerinin artması kapsamında yapılabilecekler hakkında frekans, örnek kodlama ve Gümüşhaneli katılımcı gösterimi (Nvivo analizi)

Tema	f		Örnek Kodlama		Katılımcılar	
	Güm	Trb	Güm	Trb	Güm	Trb
Yürütüş rotası planlanmalı	2		Alanda yürütüş rotaları oluşturulmalıdır	-	K1, K4	-
Reklam ve pazarlama yapılmalı	1		Reklam ve pazarlama stratejileri oluşturulmalıdır.	-		
Farklı amaçlarla tesisler kurulmalı, yatırımcı çekilmeli	2		Tesisleşme imkanlarıyla alan zenginleştirilmelidir	-	K2	
Ulaşım sorunu çözülmeli	2	3	Ulaşım büyük bir sorundur o bölgede ulaşımın iyileştirilmesi gereklidir.	Ulaşım büyük bir sorundur.	K2, K6	K1, K7, K8
Kültürel değerler artırılmalı	1		Kültürel değerleri arttıracak orada çalışan insanlara ihtiyaç vardır.	-	K8, K11	-
Bilinçli insanlar çalıştırılmalı	1		Bilinçli değerleri arttıracak orada çalışan insanlara ihtiyaç vardır.	-		
Restorasyon yapılmalı	1		Mimarisi korunarak restorasyon yapılması gereklidir.	-	K9	-
Restorasyon planlamaları yapılmalı	-	5	Altyapı sorunları çözülmeli	Restorasyon projeleri, ulaşım sıkıntılarının çözülmesi ve peyzaj düzenlemeleri yapılmalıdır.		K1, K4, K8, K11

Kategori
Bölgedeki turizm faaliyetlerinin artması kapsamında yapılabilecekler

Koruma altına alınmalı	-	8	Reklam ve Tanıtım Yapılmalı	Koruma altına alınmalı ve tarihi silüetine uygun restorasyon yapılmalı. İlk olarak var olan kiliseler (kurtarılabildiği kadar) restore edilmeli.	--	K11, K10, K8
Altyapı sorunları çözülmeli	-	2	Turizm potansiyeli için öncelikle alt yapı sorunları çözülmeli (Ulaşım, konaklama ve diğer sosyal tesisler).	Turizm potansiyeli için öncelikle alt yapı sorunları çözülmeli (Ulaşım, konaklama ve diğer sosyal tesisler).	-	K8, K11
Reklam ve tanıtım yapılmalı	-	2		Ön plana çıkarıcı önemli tanıtımlar yapılmalıdır. Hikayelerin derinleştirilerek duyulmasının etkili olacağını düşünüyorum.-	-	K9, K11

Gümüşhane halkının görüşme verilerine göre “bölgedeki kiliselerin yoğun olmasının kişilere hissettirdikleri” hakkındaki görüşleri; Gümüşhane tarihi ve mimarisi hakkında merak (f:3), gurur (f:1) ve kültürel değer (f:4) olarak sıralanmıştır. Bu sonuçlar Gümüşhane halkının Krom vadisi ve çevresini kültürel açıdan değerli bulduklarını göstermiştir. Trabzon halkına hissettirdikleri hakkında görüşme verilerine göre katılımcılar, alanın köklü bir manevi değeri (f:8) ve kültürel değerinin (f:4) olduğunu belirtmişlerdir. Manevi değerın Trabzon halkı için daha öncelikli olma sebebi şu an bu bölgeyi kullanan halkın daha çok Trabzon kökenli olmasıdır. Bu sonuçlara göre alanın kültürel değeri olmasına rağmen manevi değeri açısından yöre halkı tarafından daha öncelikli değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Bölgedeki kiliselerin yoğun olmasının kişilere hissettirdikleri hakkında frekans, örnek kodlama ve Gümüşhaneli katılımcı gösterimi (Nvivo analizi)

Kategori	Bölgedeki Kiliselerin Yoğun Olmasının Kişilere Hissettirdikleri	Tema	f		Örnek Kodlama		Katılımcılar	
			Güm	Trb	Güm	Trb	Güm	Trb
		Tarihi ve mimarisi hakkında merak	3	-	Dini tarihinin ne kadar yoğun olduğu ve etnik yapısının mimariyi nasıl etkilediği üzerine merak duygusu hissettiriyor.			K1, K8, K11

Gurur	1	-	Bize kattığı değerlerden dolayı gurur hissediyorum.			K2
	4	4	Kültürlerin birleşmesini ve yansıtıklarını görünce kültürel bir değer hissediyorum.	Kiliselerin yoğun oluşu o bölgenin kültürünün ne kadar özel ve değerli olduğunu hissettiriyor.	K3, K6, K7, K10	K3, K6, K9, K11
	-	8	-	Bölgede kiliselerin bu kadar yoğun olması köklü bir tarihi inancın bütünleşmenin yoğun olduğu kutsal değerlere çok önem verildiği manevi bir duygu hissettiriyor.	-	K1, K2, K3, K8, K11, K6, K7, K10

Bölgede bilinmeyen turistik özellikler hakkında elde edilen görüşme verilerine göre, Gümüşhaneli katılımcılar; mimari gizli alanlar (f:2), her kesimden ziyaretçiye hizmet edecek gücü bilinmiyor (f:2), kültürel süreci (f:2), farklı bitki ve hayvan türleri (f:1) yeraltı ve yerüstünde alanlar (f:1) olduğunu ifade etmişlerdir. Buradan hareketle bu vadede daha fazla mimari gizli alanların, farklı kültürel süreçlerin, bitki ve hayvan türlerinin çeşitliliği ve farklı yeraltı/yerüstü kaynakların olduğu düşünülmektedir. Aynı soruya, Trabzonlu katılımcılar; mimari ve tarihi alanlar (f:4), kültürel süreci (f:2), farklı turizm alanları (f:1) yeraltı ve yerüstünde alanlar (f:2) olduğunu ifade etmişlerdir. Trabzonlu katılımcılara göre en fazla değinilen konunun mimari ve tarihi alanlar olduğu sonucu çıkmıştır. Buradan hareketle bu vadede daha fazla mimari ve tarihi alanların, farklı kültürel süreçlerin, çeşitli turizm alanları ve farklı yeraltı/yerüstü kaynakların olduğu düşünülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. Bölgede bilinmeyen turistik özellikler hakkında frekans, örnek kodlama ve Gümüşhaneli katılımcı gösterimi (Nvivo analizi)

Kategori	Bölgede Bilinmeyen Turistik	Tema	f		Örnek Kodlama		Katılımcılar	
			Güm	Trb	Güm	Trb	Güm	Trb
		Mimari gizli alanlar	2	-	Mimari yapı olarak gizli alanlarının var olduğunu düşünüyorum			K1, K3

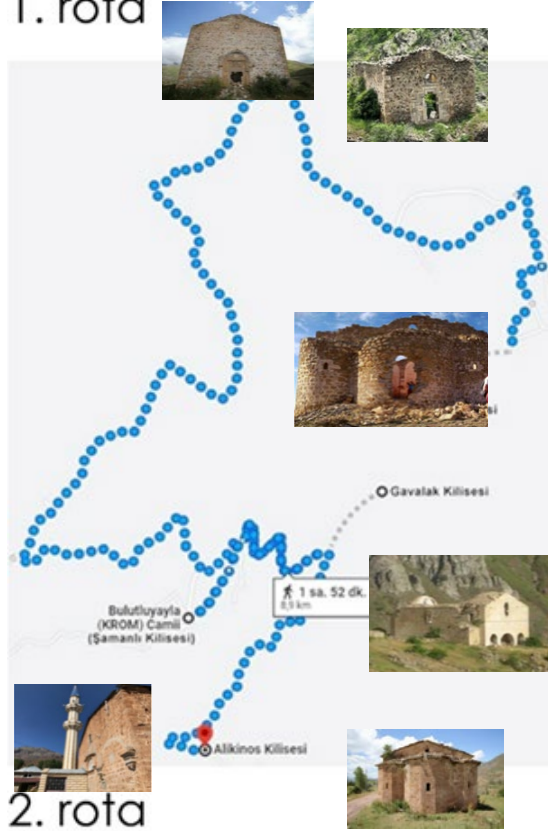
Kültürel süreci	2	2	Kültür turizmine ev sahipliği yapan bir bölge ama bu süreci hala yaygın olarak bilinmiyor.	Halen daha o kiliselerin o kadar sarp kayalıklara nasıl yapılabildiği beni çok meraklandırmıştır orada yaşayan bilgili yaşlılardan buraların yapım hikayelerini dinlemek isterdim	K3, K6	K8, K5
Her kesimden ziyaretçiye hizmet	2	-	Şu anda sadece yaylacılar ve avcılara ev sahipliği yapıyor turizme kazandırılmalı.		K10, K9	
Farklı bitki ve hayvan türleri	1	-	Farklı kültürel mimarisi yanında farklı bitki ve hayvan türleri de olduğunu düşünüyorum.		K11	
Yeraltı ve yerüstünde alanlar	1	2	Yeraltı ve üzerinde çok harabe alanlar var bu alanlarında turistik özellikleri olduğu unutulmamalı	Gümüşhane ayrıca şelaleriyle ormanlarıyla ve mağaralarıyla ki karaca mağarası oradadır tüm doğal güzelliğiyle bence keafedilmemiş yeni mağaraları olabilir.	K11	K7, K5
Mimari ve Tarihi Alanlar	-	4	-	Bence Sümela Manastırı gibi ziyaretlerin düzenlenebileceği aktif kullanılan bir bölge haline gelmedi. Tüm alanlar iyice incelenmeli keşfedilmemiş alanlar olabilir.	-	K1, K2, K5, K11
Farklı Turizm Alanları	-	1	-	Kış turizmine de uygun bir yer olduğunu düşünüyorum.	-	K7, K5

Anket sonuçlarına dayanılarak, alanda yer alan kiliseleri kapsayan ve köy merkezlerinden geçen, yöre halkı ile de etkileşim sağlayabilecek bağlantı yolları ile iki farklı alternatif yürüyüş rota önerisi bu çalışmada sunulmuştur (Tablo 10). Birinci öneri rotası yürüyüş yolu olarak daha kısadır. Gümüşhane Torul tarafından gelen ziyaretçileri referans olarak Sarıoğlu kilisesinden Alikinos kilisesine kadar devam eden 4.2 km'lik ortalamaya sahip bir saat sürecek ve çoğunlukla düz yoldan oluşan bir yürüyüş rotası belirlenmiştir. İkinci öneri yürüyüş rotası ise Trabzon istikametinden gelen ziyaretçiler için başlangıç noktası Orta yayla kilisesi belirlenerek oluşturulmuştur. Bu rota 8.9 km olup, ortalama iki saatlik bir yürüyüş rotasıdır. Bitiş noktası birinci rota ile aynı olan Alikinos kilisesidir. Rotalar oluşturulurken arazi yapısına dikkat edilmiştir. Bu alanlarda farklı yürüyüş rotalarında mevcuttur. Ancak çalışmada özellikle hedef noktalar olarak 7 kiliseyi gören rotalar planlanmıştır.

Tablo 10. Alternatif yürüyüş rotaları

1. rota

2. rota

1. Rota: Gümüşhane-Torul İstikameti
Başlangıç: Sarıoğlu Kilisesi
Bitiş: Alikinos Kilisesi
Uzunluk: 4.2 km

2. Rota: Trabzon İstikameti
Başlangıç: Ortayayla Kilisesi
Bitiş: Alikinos Kilisesi
Uzunluk: 8.9 km

5. Sonuçlar

Türkiye hem turist sayısı hem de ekonomik gelir açısından uluslararası turizm pazarında ilk on içerisinde yer alan ülkelerden biridir. WTO verilerine göre 2019 yılında, 52.5 milyon uluslararası ziyaretçi ile en çok turist alan 6. ülke olmuştur. Bu sonuç Türkiye'nin turizm potansiyelinin ne kadar çok yüksek olduğunu açıkça göstermektedir. Sektörel olarak bakıldığında turizm açısından, tarihi ve kültürel olarak terk edilmiş alanların ve mimari yapıların korunması ticari anlamda ülke ekonomisine de katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda mimarlar ve planlamacılar için birincil amaç, olumsuz etkileri en aza indirecek ve turizmden elde edilen kazancı en üst düzeye çıkaracak, bir planlama strateji geliştirmek olmalıdır. Ancak bu süreç içerisinde koruma- kullanma dengesini de iyi bir şekilde analiz etmek gerekmektedir. Bölgenin tanınırlığı için yapılması istenilen etkinlikler, alanın doğal

ve tarihi yapısını tahrip etmemelidir.

Araştırmada çıkan sonuçlara göre, Krom vadisi ve çevresi için turizm odaklı bir planlama yaklaşımı olmayışının turizm açısından bölgenin tanılrlılığını olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu açıdan özellikle akademisyenler, yerel yönetimler ve turizm işletmecileri ile birlikte ortak çalışmalar yürütülerek bölgenin turizme kazandırılması için ne gibi önlemler alınması gerektiği araştırılmalıdır. Çözüm önerileri geliştirilerek bölgenin tanıtımı yapılmalıdır. Krom vadisi gibi kayalık ve kırsal alanlarda ulaşım, yeni yerlerin keşfedilebilmesi için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Seyahat güclüğü ve konaklama hizmetlerinin olmadığı bölgelerde günübirlik ziyaretçi dışında alana turist çekmek oldukça zordur. Bundan dolayı öncelik bu alanlara ulaşım ve konaklama imkanları olmalıdır.

Çalışmada orta yaş grubundan katılımcıların sayıca fazla olması, alanda konaklayan kişilerin daha çok yaz aylarında yaylalarına ve köylerine yaz tatili için gelmiş olmaları ya da doğa sporu yürüyüşü için bu güzergahların kullanılıyor olmalarıdır. Bu çalışmada da doğa yürüyüşlerinin öncelikli tercih edildiği bu bölge için 7 kilise güzergahını kapsayan iki farklı yürüyüş rotası önerilmiştir. Rotalar belirlenirken uzman kişiler ve bölgede ikamet eden yerli halkın görüşleri dikkate alınmıştır. Belirlenen bu rotaların yerli ve yabancı turistler tarafından kullanılması ve sosyal medya aracılığı ile reklamının yapılması bölgenin tanılrlılığını arttıracaktır.

Kültürel değerlerin Krom Vadisindeki mimari yapıların oluşumunu etkilediği katılımcıların ortak görüşüdür. Nitel araştırmalar neticesinde elde edilen verilerde, Krom vadisinin kültürel turizm potansiyelinin yüksek olduğu, ayrıca yatırımlarla geliştirmesi ve turizme kazandırılarak potansiyelin artırılabilceğini ifade etmişlerdir. Yerli katılımcıların amaç ve düşünceleri değerlendirildiğinde Trabzonlu katılımcılarının, konuya daha çözüm odaklı ve detaylandırılması gereken bir konu olarak yaklaştığı, Gümüşhaneli katılımcıların ise daha genel yorumlar ve görüşler bildirdiği belirlenmiştir. Buna karşın ortak görüş olarak, restorasyon çalışmaları ve bölge reklamının yapılmasının bölgedeki turizm potansiyelini arttıracığını görüşünmdedir. Her iki halk içinde bölgede kiliselerin yoğun olmasının kişilere hissettirdiği, kültürel değer açısından bölgeyi daha etkin değerlendirdikleri sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmada bölgenin kültürel turizm açısından önemli bir alan olduğu ortaya çıkmıştır. Alanın potansiyeli doğru değerlendirilirse etkin bir turizm bölgesi oluşturulabileceği

sonucuna varılmıştır. Kültürel değeri yüksek bu bölgenin tanınması ve sürdürülebilirliği için; öncelikle turizm master planını geliştirilmeli, ulaşım sorunu çözülmeli, yerel halkın kültürel bölgelerin korunması konusunda eğitilmesi gerekmektedir. Tarihi eserlerin ve yapıların restorasyon çalışmaları kurallara uygun şekilde yapılmalıdır. Yapılar korunurken, yeni binaların çevreye uyumlu olmasına dikkat edilmelidir. Bölgeye gelen ziyaretçiler için bölgede konaklama imkanları sağlanmalıdır. Tarihsel süreç içerisinde Krom vadisinde yaşamış birçok uygarlığın olduğu unutulmamalı ve yapılan yenileme çalışmalarında geçmişin izlerinin sürdürülmesine özen gösterilmelidir.

Kaynakça

- Akça H. (2004). Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Turizm. TSE Standard Dergisi, Eylül 2004, s.65.
- Atlas Dergisi. (2009). Yürüyüş Rotaları Atlası – 50 Düş Patikası, İstanbul, Doğan Burda Dergi.
- Bernardo, F., Almeida, J. and Martins, C. (2016). Urban Identity and Tourism: Different Looks, One Single Place. Institution of Civil Engineers. Urban Design & Planning, 170(5), 205-216.
- Bowers, J. (2016). Developing Sustainable Tourism Through Ecomuseology: A Case Study in the Rupununi Region of Guyana. Journal of Sustainable Tourism, 24(5), 758-782.
- Cooper C. (2009). Community, Conflict and the State: Rethinking Notions of ‘Safety’, ‘Cohesion’ and ‘Wellbeing’. Soial Policy & Administratio, 43(7), 772-780.
- Daly, P., Dias, A. and Patuleia, M. (2021). The Impacts of Tourism on Cultural Identity on Lisbon Historic Neighbourhoods. Journal of Ethnic and Cultural Studies, 8 (1), 1-25.
- Doggett, L. (1993). Multi-Cultural Tourism Development Offers a New Dimension in Travel. Business America, 114(18), 8-11.
- Duncan, W.J. (1979). Knowledge Transfer in Administrative Science, Public Administration Review, 7, 341-349.
- Erüz, C., Erüz, G., Kandemir ve R, Üçüncüoğlu, G. (2010). Antik Çağdan Günümüze Gümüşhane-Torul- Kurum (Gorom-Kromni) Vadisi Demografik Değişimi, Gümüşhane Tarihi, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 33, 186-203.
- Erüz, G. (2009). Gümüşhane Kurum Vadisi Maden Köyü Yerleşmeleri, Doktora Tezi,

- Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Fraenkel, J. R. ve Wallen, N. E. (2006). *Designing and Evaluate Research in Education*, Seventh Edition, New York: McGraw – Hill Higher Education.
- Gelbman, A. (2022). Seaside Hotel Location and Environmental Impact: Land Use Dilemmas, *Journal of Tourism and Cultural Change*. 20(4), 530-550.
- Gregory, R., Prifling, M. and Beck, R. (2009). The Role of Cultural Intelligence for the Emergence of Negotiated Culture in IT Offshore Outsourcing Projects. *Information Technology and People*,22(3), 223- 241.
- İncekara A., Bocutoğlu E., Öztürk K., Okutan A., Berber M., Özaslan İ., Ersun C., Ok S.Ç., Müftüoğlu H. ve Subaşı B. (1997). *Karadeniz Bölgesinde Yayla Turizminin Geliştirilmesi, Bölgesel Gelişme ve Çevreye Uyumlu Yapılaşma*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- Kılıçozlu A. (1995). *Alternatif Turizm ve Türkiye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurar, İ. ve Baltacı, F. (2021). Medikal Turizm Potansiyeli Üzerine Nitel Bir Araştırma: Antalya Örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 176-199.
- Lindberg, K. and Johnson, R. L. (1997). Modeling Resident Attitudes Toward Tourism, *Annals of Tourism Research*, 24(2), 402-424.
- Mehrhoff, W.A. (1991). The New Frontier: A Case Study Of Cultural Tourism. *Canadian Review of American Studies*, University of Toronto Press, 22(2), 251-162.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. B. (1994). *Qualitative Data Analysis*, London: Sage Publication.
- Ödemiş, M. ve Hassan, A. (2019). Gümüşhane'nin Eko-Turizm Potansiyelinin Kavramsal Analizi ve Bu Potansiyelin Değerlendirilmesine Yönelik Öneriler. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10 (Ek Sayı), 59-70.
- Özer, Ö. ve Ataman, D. (2002). Turizmin Yerel Halkın Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi: Mardin Örneği. *Journal of New Tourism Trends*, 1(1), 55-63.
- Richards, G. (1996). *Introduction: Culture and Tourism in Europe*. Cultural Tourism in Europe, Wallingford: CAB International.
- Roney A. S. (2011). *Turizm BirS Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Rumina, R. and Kishwar, P. (2010). *Introduction to Cultural Studies*. Mumbai: Himalaya

Publishing House.

- Sarı, F. ve Nazlı, M. (2018). Sustaining Cultural Heritage by Means of Museums in an Ever-Changing World. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (1), 1-14.
- Seckelmann A. (2001). Domestic Tourism – A Chance For Regional Development in Turkey. *Tourism Management*,23(1), 85-92.
- Sudi, W. M. (2013). Heritage Tourism: Reconciling Urban Conservation And Tourism. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 179, 1105-1116.
- Tok, C. (2005). Kültür Turizmi. *Standard Ekonomik ve Teknik Dergi*, 44 (6), 42-43.
- Tweed, C. and Sutherland, M. (2007). Built Cultural Heritage And Sustainable Urban Development. *Landscape and Urban Planning*, 83(1), 62–69.
- Ulu A., Çavuş Ş., Tanrısevdi A., Güçlü H. ve Öncüler M.E. (1998). 2000’li Yıllarda Uluslararası Turizm Piyasasındaki Değişme Eğilimleri ve Bu Eğilimlere Uygun Alternatif Turistik Ürün Çeşitlendirme Stratejileri, Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO Hafta Sonu Seminerleri.
- Walle, A.H. (1996). Habits Of Thought and Cultural Tourism. *Annals of Tourism Research*, 23(4), 874-890.
- Yıldırım, T. ve Koçan, N. (2008). Nevşehir Acıgöl Kalderası Kalecitepe ve Acıgöl Maarlarının Jeoturizm Kapsamında Değerlendirilmesi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 45(2), 135-143.

Yin, R. K. (2011). *Qualitative Research from Start to Finish*, London: The Guilford Press.

İnternet Kaynakları

URL-1 (<https://mericaksu.com/tag/krom-vadisi/>) [25.09.2022]

URL-2 (<https://www.nufusune.com>) [21.12.2022]

Etik Kurul İzni

2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış, yüksek lisans/doktora çalışmalarından üretilmiş (makalede belirtilmelidir), kabul edilmiş ama henüz yayımlanmamış makaleler için geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

1.Yazar: %50

2.Yazar: %50

Çıkar Çatışması Beyanı

Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REKREASYONEL SPOR İYİ OLUŞ ÖLÇEĞİ (RSİOÖ) TÜRKÇE VERSİYONU: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
RECREATIONAL SPORTS WELL-BEING SCALE(RSWBS) TURKISH VERSION: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Mustafa Can KOÇ^a

Özet

Bu araştırmada, bireylerin eğlence amaçlı spor kaynaklı iyilik hallerini ölçmek amacıyla Pi L-L, Chang C-M, Lin H-H. (2022) tarafından geliştirilmiş olan 'Recreational Sport Well-Being Scale' Türk diline ve Türk kültürüne uyarlamak, geçerlik ve güvenilirliğini yapmak amaçlanmıştır. Çalışmada katılımcıları, 20 yaş ve üzeri eğlence amaçlı spora katılan bireylerden oluşmaktadır. 'Recreational Sport Well-Being Scale' orijinal formu toplam 4 alt boyut ve 14 maddeden oluşmaktadır. Türk diline ve Türk kültürüne uyarlanması adına Ölçeğin dil geçerliği çeviri-geri çeviri yöntemi kullanılarak sağlanmıştır. Veri analizi için SPSS 20 ve LISREL 8.80 programında yararlanılmıştır. Ölçeğin Orijinal formda 4 faktörlü 14 maddelik yapı geçerliği, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile incelenmiştir. Ölçeğin güvenilirlik düzeyini test etmek için Cronbach's Alpha iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin Türkçe versiyonu güvenilirliğini test etmek için Cronbach's Alpha iç tutarlık katsayısı ve madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Ayrıca literatürde yer alan çalışmalarda da en sık kullanılan uyum iyiliği indeksleri açıklanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 14 madde ve 4 alt boyuttan oluşan (RSİOÖ) Rekreatyonel spor iyi oluş ölçeği'nin Türk dilinde ve kültüründe geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ayrıca 20 yaş üzeri bireylerin eğlence amaçlı spor kaynaklı iyilik hallerini ölçmek adına yapılacak olan bilimsel çalışmalarda kullanılabilir niteliğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rekreatyonel Spor, İyi Oluş, Geçerlik, Güvenirlik.

Abstract

This research aimed to adapt the "Recreational Sport Well-Being Scale", developed by Pi L-L, Chang C-M, and Lin H-H. (2022), to the Turkish language and culture by performing its validity and reliability. The study participants were individuals aged 20 and older who participate in recreational sports. The 'Recreational Sport Well-Being Scale' original form consisted of a total of 4 sub-dimensions and 14 items. To adapt the scale to the Turkish language and Turkish culture, the linguistic validity of the scale was ensured by using the translation-back translation method. SPSS 20 and LISREL 8.80 programs were used for data analysis. The construct validity of the scale with 4 factors and 14 items in its original form was examined by confirmatory factor analysis (CFA). Cronbach's Alpha internal consistency coefficients were calculated to test the reliability level of the scale. To test the reliability of the Turkish version of the scale, Cronbach's Alpha internal consistency coefficient and item-total correlations were calculated. Moreover, the most frequently used goodness of fit indices was explained in the studies in the literature. According to the results obtained, the Recreational Sports Well-Being Scale, which consisted of 14 items and 4 sub-dimensions (RSWBS), was a valid and reliable measurement tool in the Turkish language and culture. Besides, the scale can be used in studies as a scientific tool to measure the recreational sports-based well-being of individuals older than the age of 20.

Keywords: Recreational Sport, Well-Being, Validity, Reliability.

Makele Geliş Tarihi: 02.11.2022 Makale Kabul Tarihi: 25.12.2022

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Mustafa Can KOÇ (cankoc_01@hotmail.com)

^a İstanbul Gelişim Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, İstanbul/Türkiye (cankoc_01@hotmail.com), ORCID: 0000-0002-3007-5367

DOI: 10.5281/zenodo.7494871

1. Giriş

Rekreasyon kavramı; insanların yoğun çalışmaları sonucunda rutin hayatları ile olumsuz çevre etkisine girmesiyle etkilenen beden ve ruh sağlığını korumak ve devamını sağlamak amacıyla kişilerin zevk ve haz almak amacıyla, kişisel doyumun sağlandığı, tamamen çalışma ve zorunlu ihtiyaçlar için ayrılan zamanların dışında kalan boş zaman içinde, isteğe bağlı ve gönüllü olarak bireysel yada farklı gruplar içerisinde seçerek yaptığı etkinliklere rekreasyon denir (Karaküçük, 1995). Rekreasyonel faaliyetler ise bireylerin boş zamanlarında haz duymak ve maddi durumlarına göre farklılaşan etkinlikler olarak tanımlanabilir (Çakır, 2017).

Bu kapsamda rekreasyonel etkinlik alanlarında bireyler rahatlama, iyi hissetme, oyalanma, bilgi düzeyinin artırılması, sosyal açıdan iştirak etme ve yaratıcı kapasitenin özgür bir şekilde harcanması gibi farklı türde etkinlikler üzerinde durulmalıdır (Dumazedier, 1974). İleri yaştaki kişiler rekreasyonel etkinliklerde yer alarak sağlıklarını koruma altına alırken, gençlerde ise bu durum rekreasyonel etkinliklere katılarak hem mental hem de bedensel olarak gelişimler gösterirler(Çakır, 2017). Rekreasyonel etkinlikler, bu etkinliklere katılan kişilerin enerjilerini üst seviyeye çıkararak o kişilerin daha iyi hissetmelerini, canlanmalarını, kendilerini zinde ve coşkulu hissetmelerine olanak sağlar (Li ve Wang, 2012). Genelde bireyler kendilerini dışarıya atmak, dinlenmek, haz duymak, sosyalleşmek, yeni yerler keşfetmek ve bununla birlikte mental iyi oluşlarını kontrol altında tutarak gelişim göstermek adına çeşitli aktivitelere iştirak etmek isterler (Başoğlu, 2013). Spor çok yönlü bir kavram olması sebebiyle farklı tanımlar ile karşımıza çıkmaktadır (Yetim, 2019). Asıl olan tanımlamanın hangi amaç ile yapıldığıdır. Örnek olarak, spor hekimliği tarafından daha çok sağlık ön plana alınırken, antrenman bilimcileri tarafından performans ön plana çıkacaktır. Sosyoloji tarafında ise serbest zamanlarının değerlendirilmesi öncelik oluşturmaktadır (Yazıcı, 2014). Spor, insanların doğal çevresi ile bedeni kabiliyetlerini geliştiren, belirlenmiş kurallar çerçevesinde aletli veya aletsiz olarak, bireysel ya da toplu olarak boş vakitlerini değerlendirmek maksadıyla ya da meslek olarak icra edilen; bireylerin fiziksel ve ruhsal gelişmesine katkı sağlayan, sosyalleşme imkânı sağlayan, toplumsal bilinç oluşturan, rekabet ve dayanışma duygusu içeren kültürel bir olgudur (Erkal, 1982). Bir yaşam biçimi olan spor, insan hayatına yön vererek kültürleşmesini sağlamaktadır. Spor bir yaşam biçimidir, fakat yaşamın tümü de değildir. Yaşam spor ile anlam kazanmaktadır (Yazıcı,

2014). Yaşamın spor ile anlam kazanması ancak spora ayrılan zamanın olması ile mümkündür. Rekreatif spor bu noktada öne çıkmaktadır. Rekreatif ve spor kendi aralarında bir etkileşim içindedir (Gümüştay & Koç, 2022). Spor insanların rekreatif ihtiyaçlarını karşılar, rekreatif ise spor yapan bireylerin çoğalmasında birlikte bireylerin amatör bir etkinlik olarak başladığı sporda, zaman içerisinde profesyonel olarak devam ederek birçok başarı elde etmesine de fayda sağlamıştır (Şahin, 1997). Rekreatif sporun ön plana çıktığı bu çalışmada rekreatif ve spor ilişkisi yukarıdaki bilgiler ışığında net bir şekilde göz önüne çıkmaktadır. Alan yazında iyi oluş terimi, öznel (hedonik) iyi oluş ve psikolojik (eudaimonic) iyi oluş olarak iki şekilde yer almaktadır (Sarı ve Çakır, 2016). Öznel iyi oluş; pozitif yönlü iyi ruhsal durumun iyiliğinden, zorunlu zamanlar ve eğlence, coşku gibi hayatın değişik yönlerini farklılaşan alanlarla söz konusu alanlarda hoşnutluk ve küresel manada yaşam memnuniyeti konu alırken; psikolojik iyi oluşa bakıldığında kontrol yada bağımsızlık, amaç ve anlam duygusu, mensubiyet duyguları, yetkinlik, kendisini ifade edebilme, bireysel gelişim gösterme ve kişisel olarak kabul gibi etmenlerle ifade edilmektedir (Ryan ve Deci, 2001; Carruthers ve Hood, 2004). Öznel iyi oluş tatmin ve iyi hissetme olgusunun yanında, önemsenen diğer bir husus ise kişilerin kendi şahsına yönelik değer ve standartları yönünden var olan yaşantısına odaklanmasıdır (Özen, 2010). Psikolojik iyi oluşa bakıldığında, bireylerin öz kimliklerini ne şekilde değerlendirdikleri ve yaşam kaliteleri hususunda açıklık getiren mikro seviyede bir yapıdır ve terim olarak ilk defa “The Structure of Psychological Well-Being” isimli bilimsel çalışmada Bradburn (1969) tarafından kullanılmıştır. (Karacaoğlu ve Köktaş, 2016; Ryff, Magee, Kling ve H., 1999).

Çalışmanın önemini açıkça ortaya çıkaran bu bilgilerden yola çıkarak iyi oluş öznel ve psikolojik olarak literatürde sıklıkla karşılaştığımız kavramlar olmasına rağmen rekreatif spor iyi oluşa rastlanmamaktadır. Bu yönüyle de çalışmanın önemi bir kez daha vurgulanmaktadır. Tüm bu bilgiler dâhilinde rekreatif spor iyi oluş kavramının ve ölçüm aracının türk diline ve türk kültürüne kazandırılması amaçlanmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma kapsamında, Pi L-L, Chang C-M, Lin H-H. (2022) tarafından geliştirilen ‘Recreational Sport Well-Being Scale’ Türk diline ve Türk kültürüne uyarlamak, geçerlik ve güvenilirliğini yapmak amaçlanmıştır. Çalışma neticesinde, 20 yaş ve üzeri bireylerin,

eğlence amaçlı spor kaynaklı iyilik hallerini belirlenmek için kullanılacak nicel bir ölçme aracının elde edilmesi amaçlanmıştır.

2.2. Çalışmanın Türü

Rekreasyonel Spor İyi Oluş Ölçeği'nin Türk diline ve Türk kültürüne uyarlamak, geçerlik ve güvenilirliğini yapmak amacıyla yürütülen bu çalışma metodolojik tasarıma uygun olarak planlanmıştır.

2.3. Katılımcılar

Çalışma grubunu İstanbul'un farklı ilçelerinde ve kolayda örnekleme yöntemi (Büyüköztürk ve diğ., 2012) ile seçilmiş olan 204 kadın ve 307 erkek katılımcının eğlence amaçlı spor kaynaklı iyilik hallerini belirlemek adına 20 yaş üstü 511 birey oluşturmaktadır.

2.4. Veri Toplama Aracı

Rekreasyonel Spor İyi Oluş Ölçeği (Recreational Sport Well-Being Scale) (Pi L-L, vd., 2022) bireylerin eğlence amaçlı spor kaynaklı iyilik hallerini ölçmek amacıyla geliştirilen, 4 alt boyut ve 14 maddeden oluşan bir ölçüm aracıdır. Ölçeğin orijinal formu (A) Fiziksel ve Mental Sağlık (1.-2.-3.-4. madde), (B) Yaşam Doyumu (5.-6.-7.-8. madde), (C) Aile İlişkisi Geliştirme (9.-10.-11. madde) ve (D) Pozitif Duygu (12.-13.-14. madde) olmak üzere toplam 4 alt boyut ve 14 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçüm aracı Kesinlikle Katılmıyorum (1) , Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ve Kesinlikle Katılıyorum (5) şeklinde beşli likert tipine sahiptir. (RSİOÖ) Rekreasyonel Spor İyi Oluş Ölçeğinin Türk diline ve Türk kültürüne uyarlama çalışmasını yapmak adına alan yazında sıklıkla kullanılan ve Hambleton ve Patsula (1999) tarafından kültürlerarası ölçek uyarlama çalışmasında dikkate alınması gereken öneriler ışığında tasarlanmıştır (Gürbüz, ve ark., 2018). Çalışmaya başlamadan önce ölçek yazarlarından e-mail yoluyla Türkçe uyarlama için izin alınmıştır. Orijinal ölçekte yer alan maddelerin Türkçe formunun uygun şekilde oluşturulması üzere çeviri, geri-çeviri yönteminden yararlanılmıştır.

Bu evrede ölçeğin orijinal İngilizce formunda bulunan maddeler İngiliz dili bilgisi konusunda yetkin üç bilim insanı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Sonraki aşamada Türkçe formlar ölçek uyarlama konusunda uzmanlaşmış ve İngilizce düzeyi çok iyi olan üç yargıcı tarafından ayrı ayrı ele alınmış ve kendilerinden bu ifadelerden en uygun olanı belirtmeleri istenmiştir. Bunun neticesinde oluşturulan Türkçe form İngilizce dil bilgisi

yüksek başka bir uzaman tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiş, İngilizce orijinal form ile Türkçe form arasındaki ahenk belirlenmiştir. Son olarak ölçek ifadelerinin anlaşılabilirliği Türkçe formun pilot uygulaması yapılarak gözden geçirilmiş ve araştırmacılar tarafından Türk literatürde kullanılabilir RSİOÖ Türkçe formunun son şekli verilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizi için SPSS 20 ve LISTREL 8.80 istatistiksel paket programlar kullanılmıştır. Ölçeğin Orijinal formda yer alan 4 faktörlü 14 maddelik yapı geçerliği, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile incelenmiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), gözlenen (observed) değişkenler ile gizli (Latent) değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçebilen yapısal eşitlik modelinin (YEM) bir türüdür (Brown, 2006). Ölçeğin güvenilirlik düzeyini test etmek için Cronbach's Alpha iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin Türkçe versiyonunun güvenilirliğini test etmek için Cronbach's Alpha iç tutarlık katsayısı ve madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Ayrıca literatürde yer alan çalışmalarda da en sık kullanılan uyum iyiliği indeksleri açıklanmıştır.

3. Bulgular

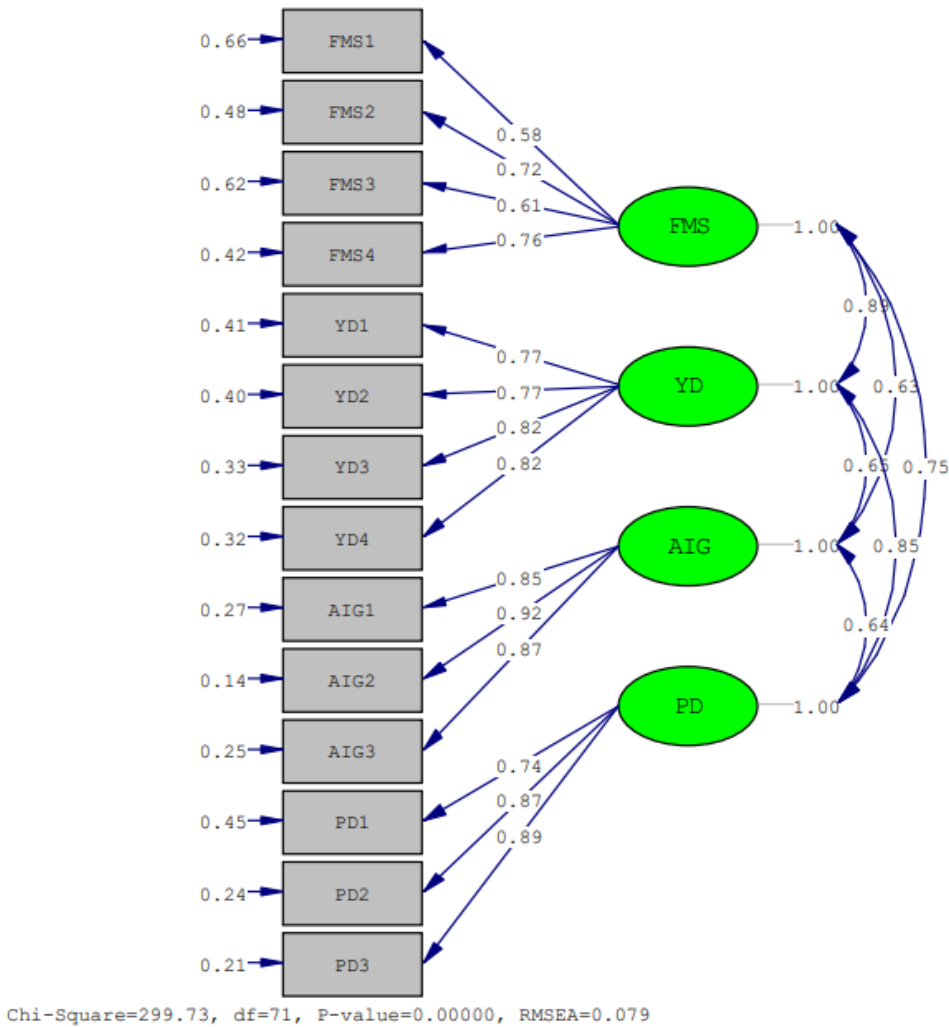
Tablo 1. RSİOÖ'nin Faktör Yükleri ve t değerleri

Ölçek Maddeleri		Faktör Yükü	t değeri
Fiziksel ve Mental Sağlık	1.Rekreasyonel aktivite sonrasında fiziksel ağrıyı hafifletebilir.	0.58	122.444
	2.Rekreasyonel aktivite obezite riskini düşürebilir/azaltabilir.	0.72	139.147
	3.Rekreasyonel aktivite osteoporozu önleyebilir.	0.61	117.795
	4.Rekreasyonel aktivite uyku kalitesini artırabilir.	0.76	154.297
Yaşam Doyumu	5.Rekreasyonel aktivite yaşam kalitesini artırabilir.	0.77	144.791
	6.Rekreasyonel aktivite sonrası daha enerjik hissettirebilir.	0.77	132.483
	7.Rekreasyonel aktivite hayattaki stresi azaltabilir.	0.82	138.349
Aile İlişkisi Geliştirme	8.Rekreasyonel aktivite sonrası etkin bir yaşam sürdürülebilir.	0.82	143.449
	9.Rekreasyonel aktivite sonrası aile üyeleriyle bağlarımız pekişir.	0.85	111.559
	10.Rekreasyonel aktiviteler aile etkileşimlerini artırabilir.	0.92	114.088
	11.Rekreasyonel aktiviteler aile uyumunu artırabilir.	0.87	109.925

12.Rekreasyonel aktiviteler sonrası memnuniyet hissedilebilir.	0.74 136.746
13.Rekreasyonel aktivite sonrası neşeli olurum.	0.87 142.494
14.Rekreasyonel aktivite sonrası mutlu hissederim.	0.89 135.827

Tablo 1 incelendiğinde, Rekreasyonel Spor İyi Oluş Ölçeğinin (RSİOÖ) Türkçe formunda yer alan alt boyutların faktör yükünün “Fiziksel ve Mental Sağlık” alt boyutu için 0.58-0.76, “Yaşam Doyumunu” alt boyutu için 0.77-0.82, “Aile İlişkisi Geliştirme” alt boyutu için 0.85-0.92 ve “Pozitif Duygu” alt boyutu için 0.74-0.89 arasında farklılaştığı görülmektedir. Maddelerin t değerlerine bakıldığında ise her değer p<0.05 anlamlılık düzeyinde 1.960’tan büyük olduğu saptanmıştır.

Şekil 1. RSİOÖ için doğrulayıcı faktör analizine ilişkin path diyagramı

Şekil 1’de modelin uyum indekslerinden birisi olan χ^2/sd ’nin değeri 4,22 olarak saptanmıştır. DFA’da yer alan Ki-Kare (Chi-Square)/serbestlik derecesi oranının (df) 3’ün altında olması mükemmel uyuma 5’in altında olması orta düzey uyuma karşılık gelmektedir (Kline, 2005; Sümer, 2000). Bu doğrultuda yapılan analiz için χ^2/sd oranı orta düzey bir uyum verdiği görülmektedir.

Tablo 2. RSİÖÖ’nin Model Veri Uyum Değerleri

Ölçeğe İlişkin Değerler			
NFI 0,98	NNFI 0,98	IFI 0,98	RFI 0,97
CFI 0,98	GFI 0,92	AGFI 0,89	RMR 0,02
χ^2/df 4,22		RMSEA 0,079	

Tablo 2’de Uyum indekslerinden olan NFI değeri 0,98; NNFI değeri 0,98; IFI değeri 0,98; RFI değeri 0,97; CFI değeri 0,98; GFI değeri 0,92; AGFI değeri ise 0,89 ve RMR değeri 0,02 olarak saptanmıştır. RMSEA değerinin 0,05’ten küçük olması mükemmel ve 0,08’den küçük olması iyi bir uyuma işaret etmektedir (Çokluk Ö., ve ark. 2012). RMSEA değeri 0,079 düzeyi ile iyi bir uyum sağlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 3. RSİÖÖ’nin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar ve İç Tutarlılık Katsayıları

Alt boyutlar	Fiziksel ve Mental Sağlık	Yaşam Doyumu	Aile İlişkisi Geliştirme	Pozitif Duygu	α
Fiziksel ve Mental Sağlık	1				,83
Yaşam Doyumu	0.89***	1			,80
Aile İlişkisi Geliştirme	0.63**	0.65**	1		,88
Pozitif Duygu	0.75**	0.85***	0.64**	1	,81

Tablo 3’de RSİÖÖ’nin alt boyutları arasındaki korelasyon değerleri bakıldığında, alt boyutlar arasında pozitif yönde yüksek ve çok yüksek düzeyde korelasyon olduğu saptanmıştır. Ölçek alt boyutlarının Cronbach’s Alpha katsayısı 0.80-0.88 arasında, toplam ölçek için ise 0.86 olarak hesaplanmıştır.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Pi L-L, Chang C-M, Lin H-H. (2022) tarafından geliştirilen “Recreational Sport Well-Being Scale” isimli araştırmayı Türk diline ve Türk kültürüne uyarlamak, geçerlik ve güvenilirliğini yapmak amaçlanmıştır.

Rekreasyonel Spor İyi Oluş Ölçeğinin (RSİOÖ) Türkçe formunda yer alan alt boyutların faktör yükünün “Fiziksel ve Mental Sağlık” alt boyutu için 0.58-0.76 arasında iyi ve çok iyi, “Yaşam Doyumu” alt boyutu için 0.77-0.82 arasında mükemmel, “Aile İlişkisi Geliştirme” alt boyutu için 0.85-0.92 arasında mükemmel ve “Pozitif Duygu” alt boyutu için 0.74-0.89 arasında mükemmel düzeyde olduğu görülmektedir. Tabachnick ve Fidell (1995) tarafından yapılan sınıflandırmada faktör yüklerinin 0.71’den büyük olmasının mükemmel, 0.63 ile 0.71 arasında olmasının çok iyi, 0.55 ile 0.63 arasında olmasının iyi ve 0.55 ile 0.45 arasında olmasının ise uygun olduğu belirtilmiştir. Maddelerin t değerlerine bakıldığında ise her birinin $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde 1.960’tan büyük olduğu tespit edilmiştir. İngilizce orijinalinde dört faktör (alt boyut) ve toplam 14 madde olan RSİOÖ’nün faktör yapısını doğrulamak amacıyla yapılan DFA sonuçları, ölçeğin dört boyut ve 14 maddelik yapısının doğrulandığını göstermiştir. Doğrulamalı Faktör Analizi Özellikle başka kültürlerde ve örneklerde geliştirilmiş ölçme araçlarının uyarlanmasında kullanılan bir geçerlilik aracıdır (Seçer, 2015). DFA’da yer alan Ki-Kare (Chi-Square)/serbestlik derecesi oranının (df) 3’ün altında olması mükemmel uyuma 5’in altında olması orta düzey uyuma karşılık gelmektedir (Şimşek, Ö. F. 2007; Sümer, N. 2000). Bu doğrultuda yapılan analiz için χ^2/sd oranı orta düzey uyum olduğunu ortaya koymaktadır. RMSEA değerinin 0,05’ten küçük olması mükemmel ve 0,08’den küçük olması iyi bir uyuma işaret etmektedir (Çokluk Ö., ve ark. 2012). RMSEA değeri 0,079 düzeyi ile kabul edilebilir bir uyum göstermektedir. Böylece ölçeğin 14 madde ve 4 faktörlü yapısının bir model olarak doğrulandığı belirlenmiştir. Schermelleh-Engel ve Moosbrugger (2003)’in çalışmasında belirttiği doğrulamalı faktör analizi sonucunda bakılması gereken standart uyum ölçütleri ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan uyum değerlerinin genelinin “kabul edilebilir uyum değerleri” grubunda yer aldığı görülmektedir. Doğrulamalı Faktör Analizi Uyum indekslerinden olan NFI değeri 0,98; NNFI değeri 0,98; IFI değeri 0,98; RFI değeri 0,97; CFI değeri 0,98; GFI değeri 0,92; AGFI değeri ise 0,89 ve RMR değeri 0,02 olarak saptanmıştır. RMSEA değerinin 0,05’ten küçük olması mükemmel ve 0,08’den küçük olması iyi bir uyuma işaret

etmektedir (Çokluk Ö., ve ark. 2012). RMSEA değeri 0,079 düzeyi ile iyi bir uyum sağlandığı tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bu bulgular, ölçeğin orijinal formunun faktör yapısıyla Türk dili ve kültürüne uyarlanmış formunun faktör yapısının örtüştüğünü göstermektedir. RSİÖÖ'nün alt boyutları arasındaki korelasyon değerlere göre alt boyutlar arasında pozitif yönde yüksek ve çok yüksek düzeyde korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Ölçek alt boyutlarının Cronbach's Alpha katsayısı 0.80-0.88 arasında, toplam ölçek için ise 0.86 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için hesaplanan Cronbach alfa katsayıları, Alpar (2006) tarafından oldukça güvenilir olarak ifade edilen 0,60-0,90 değerleri arasındadır.

Yapılan çalışma sonucunda 14 madde ve 4 alt boyuttan oluşan (RSİÖÖ) Rekreatif spor iyi oluş ölçeği'nin Türk dilinde ve kültüründe geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ayrıca 20 yaş üzeri bireylerin eğlence amaçlı spor kaynaklı iyilik hallerini ölçmek adına yapılacak olan bilimsel çalışmalarda kullanılabilir niteliğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Kaynakça

- Alpar, R. (2006). Spor Bilimlerinde Uygulamalı İstatistik. 3. Baskı. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Başoğlu, U. D. (2013). Relationships between participation in recreational activities and leadership behavior: a study on the secondary school students. Turkish Journal of Sport and Exercise, 15(2), 100-106. Doi: 10.15314-tjse.10317-200724.
- Bradburn, N. M. (1969). The Structure of Psychological Well-Being. Chicago: Aldine.
- Brown, T.A. (2006). Confirmatory factor analysis for applied research. The Guilford Press
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Akademi, Ankara.
- Carruthers, C. P., & Hood, C. D. (2004). The Power of the Positive: Leisure and Well-Being. Therapeutic Recreation Journal, 38(2), 225-245.
- Çakır, O. (2017). Rekreatif kavramı ve teorileri. M. Akoğlan Kozak içinde, Rekreatif liderlik ve turist rehberliği: kavram ve kuramlar üzerinden bir analiz(s. 36-54). Ankara: Detay Yayıncılık
- Çokluk, Ö., Şerkercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

- Dumazedier, J. (1974). *Sociology of leisure*. Amsterdam: Elsevier.
- Gümüşay, M., & Koç, M. C. (2022). Examination of Sports Motivation and Exercise Addiction Levels of Kickboxing Athletes and Individuals Who Do Kickboxing as Recreational Activity. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1821-1833.
- Gürbüz, B., Çimen, Z., & Aydın, İ. (2018). Serbest Zaman İlgilenim Ölçeği: Türkçe Formu Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Spor metre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 16(4), 256-265
- Karacaoğlu, K., & Köktaş, G. (2016). Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi olma ilişkisinde iyimserliğin aracı rolü: hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 3(2), 119-127. Doi: 10.18394/iid.20391.
- Karaküçük, S. (1995). *Rekreasyon (Boş Zamanları Değerlendirme)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.
- Li, C.L., & Wang, C.Y. (2012). The factors affecting life satisfaction: recreation benefits and quality of life perspectives. *Sports & Exercise Research*, 14(4), 407-418. Doi:10.5297/ser.1404.001
- Özen, Y. (2010). Kişisel sorumluluk bağlamında öznel ve psikolojik iyi oluş (sosyal psikolojik bir değerlendirme). *T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 2(4), 46-58.
- Pi, L. L., Chang, C. M., & Lin, H. H. (2022). Development and Validation of Recreational Sport Well-Being Scale. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(14), 8764.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: a review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annu Rev Psychol*, 52, 141-166. Doi:10.1146/annurev.psych.52.1.141.
- Ryff, C. D., Magee, W. J., Kling, K. C., & Edgar, H. W. (1999). Forging macro-micro linkages in the study of psychological well-being. (Ed., V. W. C. D. Ryff). *İçinde, The Self and Society in Aging Processes* (s. 247-278). New York: Springer.
- Sarı, T., & Çakır, S. G. (2016). Mutluluk korkusu ile öznel ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(25), 222-229.

- Schermelleh-Engel, K. ve Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8 (2), 23-74.
- Seçer, İ. (2015). Psikolojik Test Geliştirme ve Uyarlama Süreci: SPSS ve LISREL uygulamaları. Anı yayıncılık.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3 (6), 49-74.
- Şahin, H. Ü. (1997). Performans Sporunu Bıraktıktan Sonraki Yaşamlarında Boş Zaman Değerlendirme İlgilerinin Araştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Adana.
- Şimşek, Ö. F. (2007). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş (Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları). Ankara: Ekinoks.
- Tabachnick BG. Fidell LS. (1995). *Using Multivariate Statistics*. 6th Edition. New York: Harper & Row.
- YAZICI, A. G. (2014). Toplumsal Dinamizm ve Spor. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 394-405.
- Yetim, A. (2019). *Sosyoloji ve Spor*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Yılmaz, V. ve Çelik, H. E. (2009). *Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modellemesi-1 Temel Kavramlar, Uygulamalar, Programlama*, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Etik Kurul İzni

Yapılan çalışmada doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazara aittir. Makalenin etik kurul izni İstanbul Gelişim Üniversitesi Etik Kurulu 14.12.2022 tarih 2022-18 sayılı kararı ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması ya da kazancı yoktur.

Ek-1 Rekreatyonel Spor İyi Oluş Ölçeği (RSİÖÖ)

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1.	Rekreatyonel aktivite sonrasında fiziksel ağrıyı hafifletebilir.	1	2	3	4	5
2.	Rekreatyonel aktivite obezite riskini düşürebilir/azaltabilir.	1	2	3	4	5
3.	Rekreatyonel aktivite osteoporozu önleyebilir.	1	2	3	4	5
4.	Rekreatyonel aktivite uyku kalitesini artırabilir.	1	2	3	4	5
5.	Rekreatyonel aktivite yaşam kalitesini artırabilir.	1	2	3	4	5
6.	Rekreatyonel aktivite sonrası daha enerjik hissettirebilir.	1	2	3	4	5
7.	Rekreatyonel aktivite hayattaki stresi azaltabilir.	1	2	3	4	5
8.	Rekreatyonel aktivite sonrası etkin bir yaşam sürdürülebilir.	1	2	3	4	5
9.	Rekreatyonel aktivite sonrası aile üyeleriyle bağlarımız pekişir.	1	2	3	4	5
10.	Rekreatyonel aktiviteler aile etkileşimlerini artırabilir.	1	2	3	4	5
11.	Rekreatyonel aktiviteler aile uyumunu artırabilir.	1	2	3	4	5
12.	Rekreatyonel aktiviteler sonrası memnuniyet hissedilebilir.	1	2	3	4	5
13.	Rekreatyonel aktivite sonrası neşeli olurum.	1	2	3	4	5
14.	Rekreatyonel aktivite sonrası mutlu hissederim.	1	2	3	4	5

Ölçeğe ilişkin bilgiler:

1. Fiziksel ve Mental Sağlık (1.-2.-3.-4. madde)
 2. Yaşam Doyumu (5.-6.-7.-8. madde)
 3. Aile İlişkisi Geliştirme (9.-10.-11. madde)
 4. Pozitif Duygu (12.-13.-14. madde)
- Kesinlikle Katılmıyorum (1)
 - Katılmıyorum (2)
 - Kararsızım (3)
 - Katılıyorum (4)
 - Kesinlikle Katılıyorum (5) şeklinde numaralandırılmaktadır.

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH
ISSN: 2148-5321

REKREASYON BAĞLAMINDA CSIKSZENTMIHALYI'NİN AKIŞ TEORİSİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ

A THEORETICAL OVERVIEW OF CSIKSZENTMIHALYI'S FLOW THEORY IN THE CONTEXT OF RECREATION

Damla ERDEM ^a Ali YAYLI ^b

Özet

Rekreasyon ve sosyal medya bağlamında Csikszentmihalyi'nin Akış Teorisi ele alınarak gerçekleştirilen bu çalışmada, araştırma verileri öncelikle ulusal ve uluslararası yazında "Akış", "Akış Teorisi", "Flow Theory", "Rekreasyon", "Recreation" kelimeleri ile doğrudan konu ile ilgili kaynakların taranması amacıyla elde edilmiştir. Bu araştırma, teorinin gelişim sürecini irdelemek ve kuramsal temellerinin neler olduğunu incelemek amacıyla nitel bir araştırma tasarımı içermektedir. Aynı zamanda rekreasyon ve sosyal medya kavramlarını, akış teorisi alanında yapılan çalışmalar çerçevesinde değerlendirmek ve ilişkili yönlerini açığa çıkarmak amaçlanmaktadır. Teorinin çıkış noktası olarak gösterilen sanatçıların resim yaparken, yaptıkları aktiviteye odaklanması durumunda kapıldıkları akış hali, aynı zamanda bir bireyin katılmak için zaman ve enerji harcadığı rekreatif aktivitelerdeki ve sosyal medyada geçirdiği zamandaki hislerle benzerlik kurabildiği sonucu göze çarpmaktadır. En basit ifadeyle çalışmada, akış teorisi konusundaki mevcut literatürün, rekreasyon ve sosyal medya alanı ile ilgili çalışmalara ışık tutabilecek yönlerine değinilmiştir. Çalışmanın gelecekte yapılacak araştırmalar içinse akış teorisi bağlamında rekreasyon literatürüne önemli ölçüde kaynaklık edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akış, Akış Teorisi, Csikszentmihalyi, Rekreasyon, Sosyal Medya.

Abstract

In this study, which was carried out by considering Csikszentmihalyi's Flow Theory in the context of recreation, the research data was first obtained in order to search the sources directly related to the subject with the words "Flow", "Flow Theory", "Recreation" in national and international literature. This research includes a qualitative research design in order to examine the development process of the theory and to examine what its theoretical foundations are. The aim of the study is to examine the developmental stages of the theory, to examine what its theoretical foundations are and to analyze the recreation phenomenon within the framework of studies in the field of flow theory. In this study, in which a theoretical framework of flow theory, which is considered in the context of recreation, is tried to be put forward, it has been concluded that the flow situation is related to other fields as well as to areas such as recreation and social media. In this context, it is important to investigate and explain the concept of recreation from the perspective of flow theory. It is thought that the study can be a significant source of recreation literature in the context of flow theory for future research.

Keywords: Flow, Flow Theory, Csikszentmihalyi, Recreation, Social Media.

Makele Geliş Tarihi: 03.10.2022 Makale Kabul Tarihi: 16.12.2022

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Damla ERDEM (damlaerdem05@gmail.com)

^a Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Kırklareli/Türkiye (damlaerdem05@gmail.com), ORCID: 0000-0003-1617-8084

^b Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Ankara/Türkiye (ali.yayli@hbv.edu.tr), ORCID: 0000-0002-2890-0209

DOI: 10.5281/zenodo.7494875

1. Giriş

Rekreasyon, “hareketten daha çok duyguları konu edinen bireysel bir karşılık, psikolojik bir reaksiyondur; bir tutum ve bir yaklaşımdır” bireyin etkinliği gerçekleştirme nedeninden daha çok hisleri ile ilgilenir (Tekin, Tekin & Çalışır, 2017: 6). Bu sebeple bazı etkinlikler bireyin iç dünyasında birtakım değişmelere neden olmakta, bireylere yoğun haz, mutluluk, optimal uyarılma ve keyif gibi hisler verebilmektedir. Bireyin kendisi için seçtiği aktivitenin doğruluğu, o aktivite ile meşgul olduğu anlarda duyduğu zevkte saklıdır. Bireyin kendisini ifade edebileceği aktiviteleri keşfetmesi halinde de aktivite esnasında zamanın nasıl geçtiğini anlamayacak, yaşanılan deneyim optimal seviyeye ulaşacaktır (Özdemir, Ayyıldız-Durhan ve Akgül, 2020: 108). Rekreasyon olgusunun çeşitli teorilerle açıklanmaya çalışıldığı bilinmekte bunlardan birinin de akış teorisi olduğu görülmektedir. Akış, bir kişinin tüm dikkatini yaptığı işe ya da göreve odaklandığı ve dünyanın geri kalanının- tüm iyi ve kötü yanlarıyla- artık dikkat çekmediği ölçüde yaptığı şeyle meşgul olduğu durumdur. Geçmiş ya da geleceği düşünmek önemsizdir, tüm psişik kaynaklar şimdiki zamanı deneyimlemek için kullanılır. Genellikle insanlar bu akış durumunu yaşadıkları hayati dolu dolu yaşadıklarını ve bu deneyimi tekrar tekrar yaşama arzusunu hissetmektedirler (Csikszentmihalyi ve Asakawa, 2016: 5). Başka bir deyişle, günlük yaşantılarında daha sık akış yaşayan insanların artan zorluklara rağmen daha yüksek zevk ve mutluluk bildirdikleri belirtilmektedir (Tse, Helene, Nakamura ve Csikszentmihalyi, 2018: 285). Rekreasyonda akış durumu, bireylerin içsel motivasyon ile katılım gösterdikleri aktivite boyunca, ulaştıkları hazzın bir çıktısı olarak sonuçlanmaktadır. Kuramlar, sosyal olguları açıklamada kullanılan genellemelerdir. Kuramlar, olguların neyi yansıttığını, var olma nedenlerini ve diğer olgularla ilişkili olan taraflarını açıklamaya yöneliktir. Bu çalışmada da kuram, akış teorisinin yapısını, çıkış noktasını, gelişme sürecini, kuramsal temellerini ve rekreasyon alanıyla ilişkisini ortaya koymada yapılan çözümlenme ve değerlendirme sürecine yardımcı olmaktadır. Araştırmacının, teoriyi bütün yönleriyle ortaya koymasına ve rekreasyonla olan bağlantısını anlaşılır kılmak adına yapılan çalışmaların özetlemelerine ve değerlendirme sürecine fayda sağlamaktadır (Uluçakar ve Demir, 2021:361). Araştırma verileri öncelikle ulusal ve uluslararası yazında “Akış”, “Akış Teorisi”, “Flow Theory”, “Rekreasyon”, “Recreation” kelimeleri ile doğrudan konu ile ilgili kaynakların taranması amacıyla elde edilmiştir. Bu bağlamda araştırma, teorisinin

gelişim sürecini irdelemek, kuramsal temellerinin neler olduğunu incelemek, rekreasyon ve sosyal medya kavramlarını, akış teorisi alanında yapılan çalışmalar çerçevesinde değerlendirmek ve ilişkili yönlerini açığa çıkarmak amacıyla nitel bir araştırma tasarımı içermektedir. Böylelikle rekreasyon ve sosyal medya kavramlarının akış teorisi bakış açısıyla araştırılması ve açıklanması önemli görülmektedir.

2. Akış Teorisi (Flow Theory) Nedir?

Akış Teorisi, pozitif psikoloji alanında öncü bir isim olan Mihaly Csikszentmihalyi tarafından 1975'te ortaya konulan bir kuramdır (Munusturlar, Kurnaz, Yavuz, Özcan & Karaş, 2017: 2). Csikszentmihalyi'nin 1963 yılında psikoloji alanında yazdığı doktora tezi, aynı zamanda teorinin çıkış noktasını oluşturan bir grup genç sanatçının boş bir tuvalden bitmiş bir resme nasıl geçtiklerini anlamaya çalıştığı araştırmayı içermektedir. Araştırma boyunca bu genç sanatçıların, uzun süre yemek yemeden ya da uyumadan resim yapma sürecine derinden dâhil oldukları gerçeğinden etkilenmiştir. Csikszentmihalyi'e göre bu durumu bu kadar ilginç kılan şeyin psikoloji paradigmasıyla çeliştiği izlenimdir. Davranışçı teorilerde, diğer organizmalar gibi insanlarda yemek yemek veya elektrik çarpmasının durdurulması gibi arzu edilen bir dış durumun (dışsal motivasyon) beklentisiyle davranmaya motive oldukları belirtilmektedir. Ancak Csikszentmihalyi, sanatçıların eserlerinin fark edilmesi ya da satın alınması ihtimalinin düşük olduğunu bildikleri halde bir tabloyu bitirir bitirmez yeni bir resme başlamak için can attıklarını vurgulamaktadır. Dolayısıyla sanatçıların tabloyu para karşılığı satmakla motive olmadıklarını, bunun yerine onları motive eden şeyin resmi yapmak olduğunu savunmaktadır. Böylece 1960'ların geri kalanında insan davranışlarındaki bu değişik durumun tespiti için ilk adım olarak: **“Sanatçılar, onları aktiviteye katılmaya bu kadar hevesli kılan resim sürecinden ne elde ettiler?”** sorusundan yola çıkarak araştırmalarını sürdürmüştür. Birçok farklı alanlarda ki bireylerin aktivite süreçleri ile sanatçıların yaşadıkları aktivite süreçleri arasında temel bir benzerlik olup olmadığını görmek amacıyla incelemeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda spor, sanat, müzik, oyun gibi eğlenceli etkinliklere zaman ayıran insanların, bu tür etkinliklere katıldıklarında hislerini diğerleriyle çok benzer terimlerle açıkladıkları anlaşılmıştır (Csikszentmihalyi & Asakawa, 2016).

Bu doğrultuda devam eden çalışmalar sonucunda ikinci soru şuydu: **“Akış hali hangi koşullarda ortaya çıkmaktadır”**. Bireylerin akışa kolayca kapılmasının gerekliliği olarak

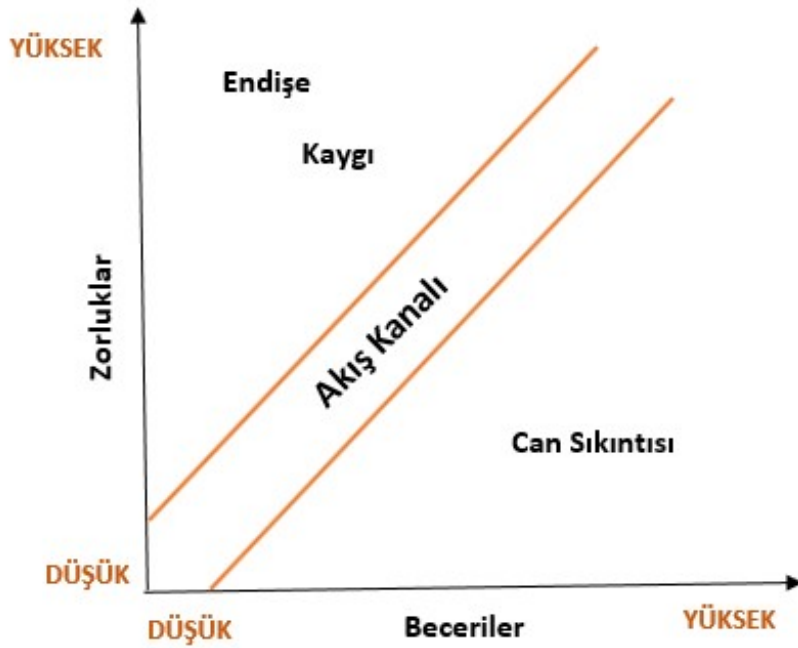
şu durumlar sıralanmaktadır: gönüllülük, konsantrasyon, içsel motivasyon, hedefe yönelik davranış ve en önemlisi becerilerin mevcut zorluklarla baş etmede yeterli olduğu algısı olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla aktivitenin zorluğu ile katılımcı becerileri arasındaki dengenin eşit olması bireylere akışta optimal deneyim halini sunmaktadır. Diğer yandan, ototelik kişilik özelliklerini taşıyan bireylerin daha kolay akış insanı olabileceği belirtilmektedir. Yunanca “auto” ve “telos” kelimelerinden oluşan “öz hedef” anlamını taşıyan ototelik kişilik, fiziksel veya zihinsel olarak enerjiye sahip, içsel olarak motive edilmiş, hedef odaklı kişiler olarak tanımlanmaktadır (Abuhamdeh & Csikszentmihalyi, 2012).

Csikszentmihalyi'nin bir başka araştırmasında akış durumunu sorgulayan şu soru göze çarpmaktadır: **“İnsanlar pahalı eğlence aktivitelerine katıldığında daha mı mutludur? Yoksa kendilerini aktiviteye verdiklerinde mi daha mutlu oluyorlar?”** bireylerin deneyim kalitesini incelemek amacıyla “Deneyim Örneklem Yöntemi”ni geliştirerek sorulara yanıt bulan Csikszentmihalyi, bireylerin pahalı eğlence aktivitelerini gerçekleştirdikleri anlardan ziyade, daha ucuz aktiviteleri gerçekleştirdikleri anlarda daha mutlu oldukları sonucuna ulaşmıştır. En mutlu oldukları anları birbirleriyle sohbet etmek, bahçe işleriyle uğraşmak, el işi yapmak veya bir hobiyle uğraşmak olarak sıraladıkları belirtilmektedir. Bu aktivitelerin tümü çok az maddi kaynak gerektirmekle birlikte bir o kadar da psişik (ruhsal) enerjiyi gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan maddi kaynakları tüketen boş zaman aktiviteleri ise genellikle daha az dikkat ve enerji gerektirerek daha az etkileyici deneyim ve haz sunmaktadır (Csikszentmihalyi, 2017: 151).

Csikszentmihalyi, araştırmalarında bireyler tarafından rekreatif aktivite boyunca içsel motivasyon olarak nelerin kastedildiğini açığa çıkarmak için çaba sarf etmiştir (Munusturlar, Kurnaz, Yavuz, Özcan ve Karaş, 2017: 2). Akış teorisi genel olarak, içsel motivasyon sağlayan karmaşık bir deneyim durumu olarak tanımlanmaktadır. Günlük yaşamın, farklı derecelerde akış deneyimine olanak tanıdığı belirtilmekte ve özellikle boş zaman aktivitelerinde akışın yaşanıldığı vurgulanmaktadır (Csikszentmihalyi, 1989). “Akış” insanların ruh hallerini tanımlama biçimidir (Csikszentmihalyi, 1990). Csikszentmihalyi akış teorisini, insanların yaptıkları bir işe odaklandıkları ve o işi yaparken diğer hiçbir şeyin önemi yokmuş gibi hissetmeleri şeklinde tanımlamaktadır. Csikszentmihalyi'nin “Akış: Mutluluk Bilimi” adlı kitabında da değindiği üzere tatminkâr

bir aktivite, bireylere zaman hissini kaybettirmektedir (Csikszentmihalyi, 2017). Böylelikle akış, insanların sevdikleri bir aktiviteye tamamen daldığı/odaklandığı ve yoğun keyif aldığı bir bilinç hali biçiminde ifade edilmektedir (Csikszentmihalyi, 1998: 2). Özellikle yaratıcılık gerektiren sanatsal aktiviteler esnasında, örneğin bir ressamın resim yaparken su içmeyi, yemek yemeyi ve uyumayı dâhi unutması akış teorisinin çıkış noktasını oluşturmaktadır (blogteb, 2022). Dolayısıyla, akış halinde olma veya akışa kapılma durumu, insanlarda zamanın su gibi akıp gittiği hissini uyandırmaktadır.

Akış, tam bir katılımı hareket ettiğimizde var olan bütünsel hissi ifade eder. Bazı aktiviteler esnasında akışın ortaya çıkmasının nasıl mümkün hale geldiği “Akış Durum Modeli” ile açıklanmaktadır (Csikszentmihalyi ve Larson, 2014: 147; Csikszentmihalyi, 2017: 117).

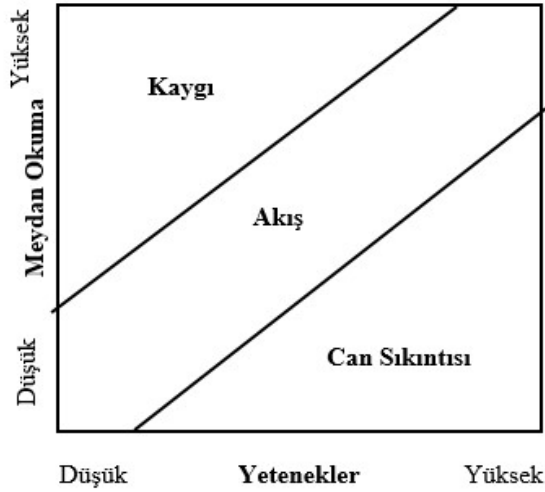

Şekil 1: Akış Durum Modeli

Yukarıdaki modelde Csikszentmihalyi, bir bireyin akışta olup olmadığını tamamen bireyin zorluk derecesi ve becerileri algılama biçimine bağlı olduğunu savunmaktadır. Modelde görüldüğü üzere zorluklar ve beceriler olmak üzere iki unsur bulunmaktadır. Modele göre bireyin akış kanalı içerisinde olabilmesi için uzak durması gereken noktalar endişe ve can sıkıntısı olarak belirtilmektedir. Bireyin sahip olduğu beceriler, zorlukları

aşırıya geçerse önce rahatlar ardından can sıkıntısı, bıkkınlık hissi yaşanır, tam tersi durumda ise aktivite zorluk seviyesi, bireyin beceri düzeyinden çok yüksek ise endişe ve panik hali açığa çıkmaktadır (Csikszentmihalyi ve Larson, 2014:147; Nakamura ve Csikszentmihalyi, 2009: 196). Bu bağlamda, bireylerin içinde buldukları aktiviteden haz ve mutluluk duymaları, yaşadıkları anı eğlenceli hale dönüştürmekte, bu da bireyleri o aktiviteyi sıklıkla tekrar etme davranışına yönlendirmektedir (Şahin ve Karahan, 2021: 1325).

Teorinin gelişim seyri boyunca akış durumu farklı modeller ile gösterilmiştir. Bu modeller; üç kanallı, dört kanallı ve sekiz kanallı olarak farklı biçimlerde oluşturulmuştur (Novak & Hoffman, 1997).

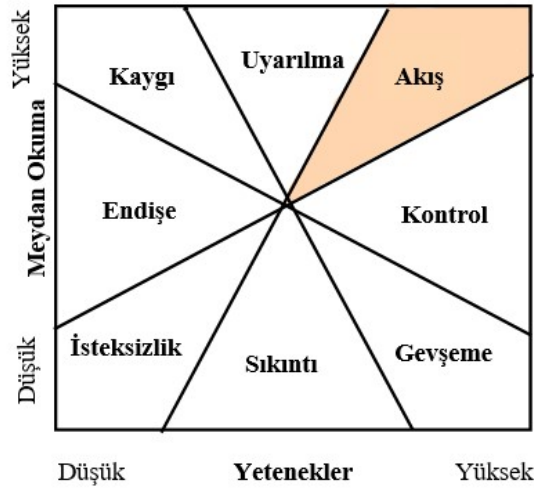

Şekil 2: Üç Kanallı Model

Şekil 3: Dört Kanallı Model

Akış kanalı modelleri Csikszentmihalyi'nin yetenek ve zorluklar açısından akışı tanımlamasına dayanmaktadır. Tüm akış kanalı modellerinin temel noktası, akışın belirleyicileri olarak yetenek ve zorluklardaki merkezi rolleridir. Şekil 2'de gösterilen üç kanallı akış modelinde akış durumu kaygı, yüksek zorluklar ve düşük yetenekler, can sıkıntısı ise yüksek yetenekler ve düşük zorluklar olarak tanımlanmaktadır. Şekil 3'te gösterilen ve yeniden formüle edilen dört kanallı akış modelinde ise akış durumu, yüksek yetenekler ve yüksek zorluklar, ilgisizlik ise düşük yetenekler ve düşük zorluklar olarak tanımlanmıştır (Novak & Hoffman, 1997: 2).

Şekil 4: Sekiz Kanallı Model

Kaynak: (Csikszentmihalyi ve Larson, 2014:184).

Şekil 4'teki sekiz kanallı model ise zorluklar ve yetenekler arasındaki oranın, bir pastanın sekiz dilimini veya sekiz kanalını ifade etmektedir. Her bir kanalın (akış, kontrol, gevşeme, sıkıntı, isteksizlik, endişe, kaygı) ayrı bir deneyimsel durumu yansıttığı vurgulanmaktadır (Csikszentmihalyi ve Larson, 2014: 184). Akış teorisinin pek çok farklı konu alanıyla ilişkili olduğundan söz edebilmek mümkündür. Psikoloji, felsefe, mitoloji, din, kültür, sanat, müzik, nörofizyoloji, boş zaman, rekreasyon, turizm gibi başlıklarla sıralanabilir (Csikszentmihalyi, 2017).

Akış teorisinin rekreasyon literatüründe sınırlı sayıda ele alındığı görülmektedir. Bu kapsamda akış teorisi konusundaki mevcut literatürün, rekreasyon ve sosyal medya alanı ile ilgili çalışmalara ışık tutabilecek yönlerine aşağıda yer verilmektedir.

3. Akış ve Sosyal Medya

Sosyal medya, pek çok kişi için günlük yaşamının önemli bir parçasını oluşturmakta, sosyal platformlara fotoğraf yükleme, diğer kullanıcıların güncellemelerini takip etme, tartışma gruplarında halka açık sohbetlere katılma gibi çeşitli seçenekler sunmaktadır (Brailovskaia, Schillack & Margraf, 2020: 1). Diğer bir deyişle sosyal medya, bireylerin bilgi ihtiyaçlarını giderebildiği, içeriklere müdahale ederek yorum ve değerlendirme yapabildikleri sosyal ortamlar olarak tanımlanmaktadır (Erdem ve Hassan 2021: 3). Günümüzde birçok insan için sosyal medya kullanımının olmadığı bir hayatın düşünülemez olduğu ifade edilebilir (Singh, Halgamuge & Mouess, 2019: 105). Bu

noktada akış teorisinin, bilgi teknolojilerinin uzun süreli kullanımı anlamak için popüler bir teorik çerçeve oluşturabileceği belirtilmekte ve bireylerin, bazı zamanlarda sırf içsel zevk uğruna belirli aktiviteleri gerçekleştirdikleri ifade edilmektedir (Kaur, Dhir, Chen ve Rajala, 2016: 358). Csikszentmihalyi, (1998:2) böyle bir durumu akış halinde olmak olarak adlandırmış ve akış teorisini insanların yaptıkları bir işe odaklandıkları ve o işi yaparken diğer hiçbir şeyin önemi yokmuş gibi hissetmeleri şeklinde ifade etmiştir. Bu ifadeye istinaden, teorisinin üzerinde durduğu optimal deneyim (en üst keyif noktası) kavramının, sosyal medya kullanımı esnasında bireylerin zamanın nasıl geçtiğini kavrayamaması sonucunda oluşan his ile ilişkili olabileceğini söylemek mümkündür. Akışın sosyal medya ile ilgili bağlantısını daha net ortaya koymak adına aşağıdaki çalışmalara yer verilmiştir.

- **Lin Lin, Turel, Xua 'ın (2020), “The Buffering Effect Of Flow Experience On The Relationship Between Overload And Social Media Users’ Discontinuance Intentions”** başlıklı, sosyal medya kullanımından vazgeçme fenomeninin nedenlerini teorik boyutta açıklama ihtiyacı amacıyla ortaya koydukları çalışmada, geliştirilen “uyarıcı-organizma-tepki” (S-O-R) modeli, akış teorisi ile birleştirilerek sosyal medya kullanımından vazgeçme niyetini hafifletmede akış deneyiminin dolaylı rollerine açıklık getirmektedir. Modelin, 502 WeChat kullanıcılarına yapılan anket ile test edildiği görülmektedir. Çalışmada, sosyal medyada aşırı bilgi ve iletişim yüklenmesinin yorgunluk hissini artırdığı ifade edilmekte, bu durumun ise kullanıcıların sosyal medya kullanımını bırakma niyetlerini artırmada etkili olduğu belirtilmektedir. Akış teorisi ile birleştirilen bu model sayesinde, akış deneyiminin yalnızca kullanıcıların, sosyal medya kullanımına devam etmeme niyetlerini azaltmaya yardımcı olmadığını, aynı zamanda yorgunluk hissini devamsızlık niyetleri üzerindeki etkilerini de hafiflettiği belirtilmektedir. Daha net bir ifade ile akış deneyimi, sosyal medya yorgunluğunu azaltarak, yorgunluk hissini sosyal medyayı kullanmama kararına dönüşmesini engellemektedir. Böylelikle akış deneyiminin, sosyal medyaya aşırı yüklenme nedeniyle yorgunluk hissi devam etse bile sosyal medyayı bırakma niyeti oluşumunu engellemek için bir araç olarak hizmet ettiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla bir akış deneyiminin, kullanıcıların sosyal medyaya karşı olumsuz duygu eşliğini ve toleransını geliştirebileceğini ve akış duygusunun sosyal medyadan kaçınma davranışını engelleyebileceği vurgulanmaktadır.

- **Lee ve Kim'in (2017)**, "*The Impact Of Qualities Of Social Network Service On The Continuance Usage Intention*" başlıklı, akış deneyimi ve ilişki (güven-memnuniyet) kalitesi üzerinde etkisi olan sosyal ağların niteliklerini ve hedonik değerini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, sosyal medyayı kullanma deneyimine sahip üniversite öğrencileri ve çalışan bireyleri içeren toplam 460 kullanıcıya anket uygulanmıştır. Sosyal ağlardaki hizmet kalitesi ve hedonik değer in akış deneyimi üzerinde bir etkiye sahip olduğu, hedonik değer in de sosyal ağlardaki ilişki kalitesini etkilediği sonucu ortaya koyulmaktadır. Keyif odaklı bir bilgi sistemi bağlamında akış, ilişki kalitesi ve sosyal etkileşimin, sosyal ağ servisi kullanım niyetinin devamı için önemli olduğu bir diğer dikkat edilmesi gereken sonuç olarak ifade edilmektedir.
- **Hyun, Thavisay ve Lee (2022)**, "*Enhancing The Role Of Flow Experience In Social Media Usage And Its Impact On Shopping*" başlıklı çalışmada, sosyal ağ servisi (SNS) kullanımı tüketici alışveriş kararlarıyla ne kadar alakalı? Sosyal ağ servisinde paylaşılan bilgilerin, kullanıcıların alışveriş kararlarını etkileme olasılığı var mı? sorularını akış teorisi ve teknoloji kabul modeline (TAM) dayalı temel faktörler aracılığıyla yanıtlamak amaçlanmıştır. Daha net bir ifade ile tüketicilerin sosyal medyada alışveriş davranışını açıklayabilmek amacıyla akış teorisi ve teknoloji kabul modeli kullanılmıştır. Alışveriş için sosyal ağ servisi kullanımında akış deneyiminin yaşanması, sosyal ağ servisinin algılanan kullanım kolaylığı, paylaşılan bilgilerin kullanılabilirliği ve tüketicinin sosyal ağ servisinde alışveriş yapma niyeti üzerinde olumlu ve anlamlı etkiler oluşturduğu sonucu vurgulanmaktadır. Bu ifadeyi destekler biçimde, akış deneyiminin, alışveriş niyetini doğrudan ve olumlu bir şekilde belirlediği sonucu ise dikkat edilmesi gereken diğer bir husus olarak vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda akış, sosyal medya alışverişiyle ilgili olarak teknolojinin olumlu yönlerini ortaya çıkaran ve benimsenmesini sağlayan bir temel olarak ifade edilmektedir. Akış sayesinde oluşan sosyal ağların kullanım kolaylığı algısı, doğrudan sosyal medyada alışveriş niyetini artıran bir diğer önemli özellik olarak belirtilmektedir. Çalışma, gelecekte yapılacak araştırmalar için ise popüler olarak kullanılan bir sosyal medya platformunu ele alarak tüketicilerin gerçek kullanım davranışlarını analiz etmeyi düşünmelerini önermektedir.
- **Mahfouz, Joonas, Opara (2020)**, "*An Overview Of And Factor Analytic Approach To Flow Theory In Online Contexts*" başlıklı, akış deneyiminin kullanıcılar üzerindeki

etkilerini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, elde edilen bulgular dahilinde hem mobil uygulamalar hem de web siteleri için ilgi çekici arayüzler tasarlama olanağı sunmak önemli görülmektedir. Çalışmada, kullanıcıların ticari bir web sitesinde çevrimiçi alışveriş davranışının hemen ardından bilgisayar laboratuvarında toplam 310 katılımcıya anket uygulanmıştır. Çalışma sonuçları olarak akışın, sitelere yapılan tekrar ziyaretlerin, mobil uygulama veya platformların kullanım süresini veya sıklığını artırabildiği belirtilmekte ve sitelerin veya mobil uygulamaların arayüz alternatiflerini tasarlamak veya test etmek için bir çerçeve olarak kullanılabileceği vurgulanmaktadır. Çalışma, gelecekteki araştırmacılara akıllı telefonlarla internete daha kolay erişim sağlandığından, mobil medyanın da akış üzerindeki etkisinin araştırmalarda ele alınması gerektiğini önermektedir.

4. Akış ve Rekreasyon

Rekreasyonun temel amaçlarından birinin de içsel motivasyon aracılığı ile haz almayı sağlamak olduğu ifade edilmekte, dolayısıyla akış haline kapılmanın içsel motivasyon oluşmadan mümkün olmayacağı belirtilmektedir. Bu doğrultuda akış, bireyin edindiği olumlu deneyimi besleyerek, aktiviteye tekrar tekrar katılımı teşvik edecektir (Akşit-Aşık, 2020: 19). Dolayısıyla, bireylerin kendi istek ve arzuları dahilinde gönüllü olarak katılım gösterdikleri rekreatif aktivitelere, tam bir konsantrasyon ile dahil olmaları halinde akış kanalında bulunmanın kolaylaşacağını söylemek mümkündür. Rekreatif bir etkinlik olarak değerlendirilebilen dijital oyunların, kullanıcılar tarafından tekrar tekrar oynama isteğinin bir nedeni olarak gösterilen akışın ve ilgili çalışmaya dair açıklama aşağıda belirtilmektedir.

- **Liu, (2017)** “*A model for exploring players flow experience in online games*” başlıklı etkileşimin (insandan insana ve insandan makineye etkileşim) ve kişisel inançların (algılanan çekicilik, algılanan belirsizlik ve kişisel katılım) akış deneyimini nasıl etkilediğini keşfetmek amacıyla yaptıkları çalışmada, akış deneyiminin oyunu yeniden oynatma niyeti ile nasıl ilişkili olduğu ele alınmaktadır. Çevrimiçi oyun oynayan oyunculardan toplanan anket verileri sonucunda, akış deneyiminin oyuncuların tekrar oyun oynama davranışında önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda akışın, çevrimiçi oyunları tekrar oynama isteğini artırdığı sonucu vurgulanmaktadır.

Csikszentmihalyi, (2017: 234) boş zamanların insanlar tarafından kolaylıkla heba

edildiğini vurgulamaktadır. Her ne kadar insanların mesai bitimini hayal ederek, iş çıkışında zor kavuştukları boş zamanlarını arzu etseler dahi çoğunun geriye kalan bu zaman dilimini nasıl değerlendireceğine dair pek fikri bulunmamaktadır. Boş zamanın yapılandırılmamış olduğunu ifade eden Csikszentmihalyi, bu zaman diliminin zevk alınabilecek bir forma dönüştürülebilmesi için de çabanın gerekli olduğunu belirtmektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte ortaya çıkan eğlence sektörünün, bireylerin boş zamanlarını keyifli deneyimlerle doldurmaya yardımcı olmak için oluştuğunu, ancak yine de insanların enerji ve zihinsel kaynaklarını kullanarak aktivitelere katılmak yerine izleyici rolüne büründüğünü ifade etmektedir. Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, boş zaman israfını önlemek ve akış kanalına girebilmek için bireyin psikik (ruhsal), fiziksel, zihinsel, psikolojik anlamda aktiviteye tam bir katılım göstermesi önemli görülmektedir.

5. Sonuç

Akış teorisinin kuramsal bir çerçevesinin ortaya koyulmaya çalışıldığı bu çalışmada, akış durumunun, rekreasyon ve sosyal medya kavramlarıyla olan ilişkili yönleri hakkında çıkarımlarda bulunmak amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, teorisinin çıkış noktası olarak gösterilen sanatçıların resim yaparken, yaptıkları aktiviteye odaklanması durumunda kapıldıkları akış hali, aynı zamanda bir bireyin katılmak için zaman ve enerji harcadığı rekreatif aktivitelerdeki ve sosyal medyada geçirdiği zamanda ki hislerle benzerlik kurabildiği görülmektedir. Bu bağlamda teorisinin odaklandığı optimal deneyim kavramından yola çıkarak, rekreatif aktivitelerin sonucunda elde edilen keyif, haz ve doyum hisleriyle de benzerlik gösterdiği dolayısıyla rekreasyon katılımcılarının en üst noktada keyif yaşamak için aktiviteye tekrar tekrar katılım arzusunun artabileceğini ifade etmek doğru olacaktır. Dolayısıyla bireyler arasında, rekreasyona katılımı sayılan nedenlere yeni bir madde olarak “akış deneyimini elde etme arzusu” ifadesinin de ön plana çıkabileceği ön görülebilir. Öte yandan akış hali, bireylerin sosyal medyada çokça zaman geçirme isteğinin nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu da teorisinin üzerinde durduğu optimal deneyim (en üst keyif noktası) kavramının, sosyal medya kullanımı esnasında bireylerin zamanın nasıl geçtiğini kavrayamaması sonucunda oluşan his ile ilişkisini belirginleştirmektedir.

Bireylerin rekreasyona katılım tercihlerinde akışın rol oynamasının, bu sayede rekreatif aktivitelere katılımı sağlayan engellerin az da olsa aşılabileceği gerçeğini de açığa

çıkarmaktadır. Akış, rekreatif aktivitelere katılım sağlayan bireylerin becerilerini, performanslarını, yaratıcılığını, öğrenme arzusunu, aktiviteye olan bağlılığını geliştirmeye yardımcı olmada önemli bir rol oynayabilir. Örneğin, katılımcıların, rekreatif bir aktivite esnasında akış kanalına girebilmelerinde aktivitenin belirli bir zorluk derecesine sahip olması önemli etkindir. Böylelikle birey, aktivite esnasında diğer katılımcılardan farklı bilgi ve becerileri öğrenme fırsatına sahip olabilecektir. Akış halinin, rekreasyon alanında önemli bir araştırma problemi haline gelerek çeşitli araştırmalara konu olduğu görülmüştür (Wöran ve Arnberger, 2012; Boudreau, Mackenzie ve Hodge, 2020; Kang, Kwun ve Hahm, 2022; Cece, Guillet-Descas, Juhel ve Martinent, 2022). Ancak yine de akış teorisinin rekreasyon kavramının farklı boyutları ile daha çok araştırılmaya ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Akış teorisinin sosyal medya ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ise daha çok eğlence, oyun, alışveriş, tüketim, satın alma alışkanlıkları gibi konular perspektifinde ele alındığı görülmektedir (Cuevas, Lyu ve Lim, 2021; Lina ve Ahluwalia, 2021; Hyun, Thavisay ve Lee, 2022; Zarei, Farjoo, Bagheri ve Garabollagh, 2022; Abrar, Mian ve Zaman, 2022). Bu çalışmanın odağına daha yaklaşıp biçimde, sosyal medya kullanımının akış deneyimi oluşturup oluşturmadığı, akışın sosyal medya kullanımından kaçınmayı engelleyen nedenler arasında sayılabileceği gibi durumlara değinen Lin Lin, Turel, Xua 'ın (2020) çalışması örnek gösterilebilir.

Rekreatif bir etkinlik olarak da değerlendirilebilen sosyal medya kullanımının, bireylerin boş zamanlarında vakit geçirebildikleri aktivitelere dönüştüğünü söyleyebiliriz. Tam da bu noktada, yaşanan akış hissinin bireyleri rekreatif amaçlı sosyal medyada gezinmek, bilgi edinmek ya da diğer kullanıcılarla etkileşimde bulunma durumlarına daha da bağlı kılabilirdiğini söyleyebilmek mümkündür. Diğer yandan, bireylerin asıl amacının bir aktiviteyi gerçekleştirmek veya sosyal medyada vakit geçirmekten ziyade o aktivite esnasında gireceği akış kanalında yaşayacağı zevk, mutluluk veya haz hali de olabilir. Dolayısıyla teorik bir alt yapı sunan bu çalışmada, rekreasyon ve sosyal medya kavramları ele alınarak ilişkili yanları açığa çıkarılmaya ve değerlendirmelerde bulunmaya çalışılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalar içinse, akış teorisinin sosyal medya platformlarının her biri ile ilişkisinin ayrı ayrı ele alınarak irdelenmesi, rekreasyon olgusunun akış teorisi perspektifinden daha detaylı ele alınarak değerlendirilmesi ve bireylerin rekreasyon faaliyetlerine katılımında akış deneyiminin rolü gibi konular

araştırılabilir. Dolayısıyla akış teorisinin farklı perspektiflerden ele alınarak incelenmesinin rekreasyon literatürüne önemli ölçüde kaynaklık edebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abrar, K., Mian, A. K., & Zaman, S. (2022). How Social Gratification affects Social Network Gaming Habitual Behavior. Sequential Mediation of Flow Experience and Consumer Satisfaction. *GMJACS*, *12(1)*, 141-157.
- Abuhamdeh, S., & Csikszentmihalyi, M. (2012). The Importance of Challenge for the Enjoyment of Intrinsically Motivated, Goal-Directed Activities. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *38(3)*, 317-330.
- Akşit Aşık, N. (2020). *Rekreasyon Tarihsel Gelişim, Teoriler, Farklı Alanlarla İlişkiler ve Güncel Gelişmeler*. Yağmur, Y., Gaberli, Ü., (Ed.). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Blogteb, (2022). *Mikro Uсталık Nedir? Akış Kavramı Nedir? Hayatımıza Nasıl Adapte Edebiliriz?*<https://www.blogteb.com/mikro-ustalik-nedir-akis-kavrami-nedir-hayatimize-nasil-adapte-edebiliriz/> Erişim Tarihi: 25.04.2022
- Boudreau, P., Mackenzie, S. H., & Hodge, K. (2020). Flow States in Adventure Recreation: A Systematic Review and Thematic Synthesis. *Psychology of Sport and Exercise*, *46*, 101611.
- Brailovskaia, J., Schillack, H., & Margraf, J. (2020). Tell Me Why Are You Using Social Media (SM)! Relationship Between Reasons for Use Of SM, SM Flow, Daily Stress, Depression, Anxiety, and Addictive SM Use – An Exploratory Investigation Of Young Adults In Germany. *Computers in Human Behavior*, *113(106511)*, 1-9.
- Cece, V., Guillet-Descas, E., Juhel, K., & Martinent, G. (2022). Emotional Determinants and Consequences of Flow Experience of Young Elite Athletes Involved in Intensive Training Centers Across the Competitive Season. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, *20 (3)*, 896-914.
- Csikszentmihalyi, M., & LeFevre, J. (1989). Optimal Experience in Work and Leisure. *Journal of Personality And Social Psychology*, *56(5)*, 815.
- Csikszentmihalyi, M. (1998). Finding Flow: The Psychology of Engagement with Everyday Life. Leadership and Flow”: A Research Program. <https://www.researchgate.net/publications/200026151>.

- Csikszentmihalyi, M., & Larson, R. (2014). *Flow And The Foundations of Positive Psychology* Publisher: Springer.
- Csikszentmihalyi, M., & Asakawa, K. (2016). Universal And Cultural Dimensions of Optimal Experiences. *Japanese Psychological Research*, 58(1), 4-13.
- Csikszentmihalyi, M. (2017). *Akış: Mutluluk Bilimi* (B. Satılmış, Çev.). Ankara: Buzdağı Yayınevi.
- Cuevas, L., Lyu, J., & Lim, H. (2021). Flow Matters: Antecedents and Outcomes of Flow Experience in Social Search on Instagram. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 15(1), 49-67.
- Erdem, D., Hassan, A. (2021). Turizm Tüketicilerinin Sosyal Paylaşım Siteleri ile Otel Seçimleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Bir Çalışma. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 1-18.
- Hyun, H., Thavisay, T., & Lee, S. H. (2022). Enhancing The Role Of Flow Experience In Social Media Usage And Its Impact On Shopping. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 65, 102492.
- Kang, J., Kwun, D. J., & Hahm, J. J. (2022). Investigating The Effect of Alternative Golf Experience on Traditional Golf: An Integrated Framework of Perceived Value, Satisfaction, and Involvement. *International Journal of Contemporary Hospitality Management* 34(11), 4266-4287.
- Kaur, P., Dhir, A., Chen, S., & Rajala, R. (2016). Flow in Context: Development and Validation of the Flow Experience Instrument for Social Networking. *Computers in Human Behavior*, 59, 358-367.
- Lee, S., & Kim, B. G. (2017). The Impact Of Qualities Of Social Network Service On The Continuance Usage Intention. *Management Decision*. 55(4), 701-729.
- Lin, J., Lin, S., Turel, O., & Xu, F. (2020). The Buffering Effect Of Flow Experience On The Relationship Between Overload And Social Media Users' Discontinuance Intentions. *Telematics and Informatics*, 49, 101374.
- Lina, L. F., & Ahluwalia, L. (2021). Customers' Impulse Buying in Social Commerce: the Role of Flow Experience in Personalized Advertising. *Jurnal Manajemen Maranatha*, 21(1), 1-8.
- Liu, C. C. (2017). A Model For Exploring Players Flow Experience In Online Games. *Information Technology & People*. 30-1, 139-162.

- Mahfouz, A. Y., Joonas, K., & Opara, E. U. (2020). An Overview Of And Factor Analytic Approach To Flow Theory In Online Contexts. *Technology in Society, 61*, 101228.
- Munusturlar, S., Kurnaz, B. Yavuz, G., Özcan, Ö., & Karaş, B. (2017). Boş Zaman Davranışını Açıklamaya Işık Tutan Kuramsal Yaklaşımlar. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi, 1(1)*, 1-19.
- Nakamura, J., & Csikszentmihalyi, M. (2009). *Flow Theory and Research*. In C. R. Snyder, & S. J. Lopez (Eds.), *Oxford Handbook of Positive Psychology*. Oxford University Press.
- Novak, T. P., Hoffman, D. L. & Yung, Y-F. (1997) “Modeling the Structure of the Flow Experience Among Web Users”, *Marketing Science and the Internet Mini-Conference MIT*, 1-35.
- Özdemir, A., Durhan, T. A., & Akgül, B. (2020). Flow Yaşantı Ölçeğinin Rekreatif Etkinliklere Uyarlanmasına Dair Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 25(2)*, 107-116.
- Singh, A., Halgamuge, M. N., & Moses, B., (2019). An Analysis of Demographic and Behavior Trends Using Social Media: Facebook, Twitter, and Instagram. *Social Network Analytics, 87-108*.
- Şahin, F. & Karahan, M. O. (2021). Akış Deneyiminin Mobil Oyun Bağımlılığı ve Keşifsel Davranış Üzerindeki Etkisi: Ağızdan Ağıza Pazarlama Kapsamında Bir İncelenme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(2)*, 1314-1331.
- Tekin, A., Tekin, G., & Çalışır, M. (2017). *Rekreasyon Bilimi 2*. Karaküçük, S., Kaya, S., Akgül, B. M., (Ed.). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Tse, D.C., Fung, H. H., Nakamura, J., & Csikszentmihalyi, M. (2018). Teamwork and Flow Proneness Mitigate the Negative Effect of Excess Challenge On Flow State. *The Journal of Positive Psychology, 13(3)*, 284-289.
- Uluçakar, M., & Demir, B.M. (2021). Bir Kuramsal Analiz: Çatışma ve Terör. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 9(2)*, 354-377.
- Zarei, A., Farjoo, H., & Bagheri Garabollagh, H. (2022). How Social Media Marketing Activities (SMMAs) and Brand Equity Affect the Customer's Response: Does Overall Flow Moderate It?. *Journal of Internet Commerce, 21(2)*, 160-182.
- Wöran, B., & Arnberger, A. (2012). Exploring Relationships Between Recreation Specialization, Restorative Environments and Mountain Hikers' Flow

Experience. *Leisure Sciences*, 34(2), 95-114.

Etik Kurul İzni

Makalede etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.

Çalışmayla ilgili veriler ikincil veri olarak elde edilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı

1.Yazar: %50

2.Yazar: %50

Çıkar Çatışması Beyanı

Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.